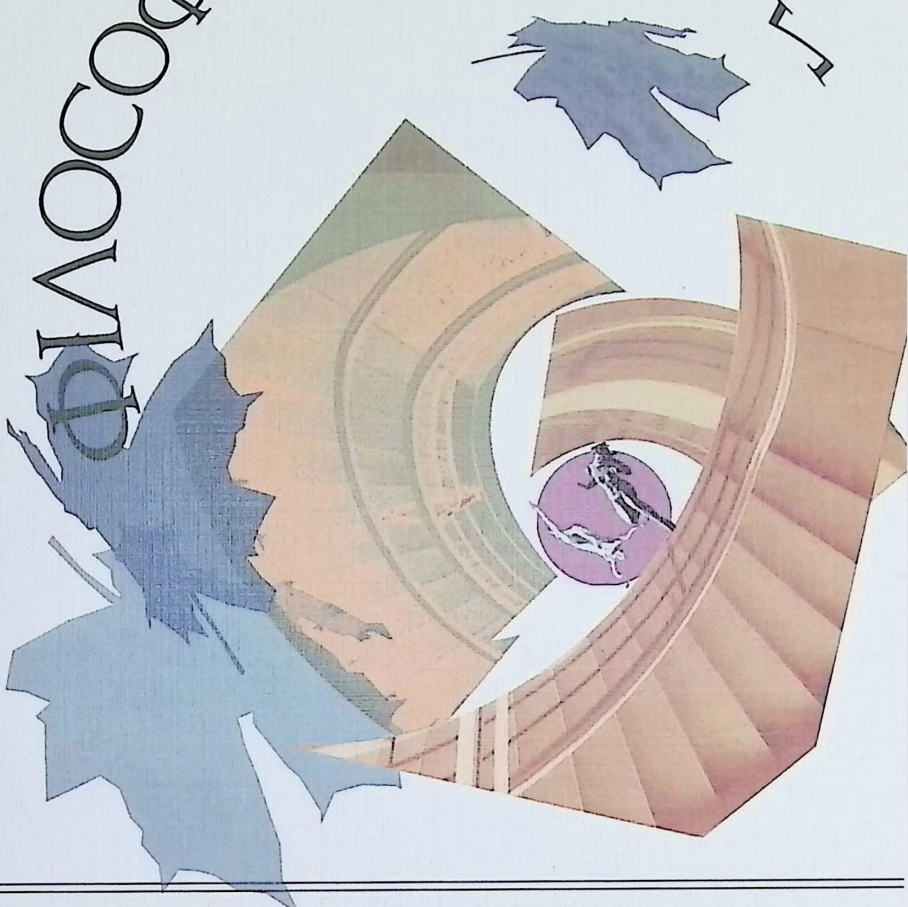

ФІЛОСОФСЬКІ ДІАЛОГИ

ВИПУСК 21 – 22
2021

**«РУССКИЙ МИР» ЯК ДОКТРИНА:
ВИТОКИ, ЗАГРОЗИ, МЕТОДИ**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди

ФІЛОСОФСЬКІ ДІАЛОГИ'2021

**”РУССКИЙ МИР” ЯК ДОКТРИНА:
ВИТОКИ, ЗАГРОЗИ, МЕТОДИ**

ВИПУСК 21–22

Київ – 2021

Ф56 Філософські діалоги'2021. // "Русский мир" як доктрина: витоки, загрози, методи. Зб. наук. праць. – К., 2021. – 156 с.

ISSN 2706-802X

Головний редактор: А.М. Єрмоленко - член-кореспондент НАНУ

Заступник головного редактора: Г.П. Ковадло – к.філос.н.

Відповідальний секретар: В.П. Волковський – к.філос.н.

Редакційна колегія: С.Л. Йосипенко, д.філос.н.; В.Й. Омелянчик, д.філос.н., проф.; Є.К. Бистрицький, д.філос.н., проф.; В.В. Лях, д.філос.н., проф.; В.І. Кузнецов, д.філос.н., проф.; Бюксеніоц Олів'є, почесний директор досліджень Національного центру наукових досліджень Вищої школи (Франція); А.М. Лой, д.філос.н., проф.; В.П. Загороднюк, д.філос.н., проф.; Т.В. Лютий, д.філос.н.; Оуян Кан, д.філос., проф., декан Інституту державного управління Гуажонгського університету науки і технологій, директор Інституту філософії (Китай); Т.В. Гардашук, д.філос.н.; Ю.А. Іщенко, д.філос.н., проф.; Н.А. Ніконович, к.філос.н., н.співр. Інституту філософії НАН Білорусі; Г.І. Шалашенко, к.філос.н.; О.М. Йосипенко, д.філос.н.

Упорядники: Г.П. Ковадло, В.П. Волковський

Рецензенти: В.А. Ришко, д.філос.н., проф., директор Центру гуманітарної освіти НАН України; Я.В. Любимий, д.філос.н., проф., пров. наук, співр. відділу зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

**Затверджено до друку Вченою радою
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
(протокол № 07 від 22 грудня 2020 р.)**

Робота виконана за грантом НАН України дослідницьким лабораторіям/групам молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки 2020-2021 рр. «Доктрина "Русский мир" як інформаційна та культурна стратегія»

**Адреса редакції:
01001, м.Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.
E-mail:if-ukr@i.kiev.ua; http://www.filosof.com.ua**

**© Ковадло Г.П.
© Волковський В.П., Зборовська К.Б.
© Інститут філософії імені
Г.С. Сковороди НАН України**

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Перед Вами – збірник матеріалів конференції «“Русский мир” як доктрина: витоки, загрози, методи», що відбулася 7 жовтня 2020 р. Хоч проминув певний час з моменту самої конференції, проте сам читач зможе оцінити, що актуальність тем і проблем, які поставлені авторами – не постраждала. Ми живемо все у тому ж світі, поставленому під знак питання російською агресією і російською політикою у глобальному масштабі.

Це видання здійснено в рамках науково-дослідної роботи, що виконується за грантами НАН України дослідницьким лабораторіям/групам молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки у 2020 р., командою молодих учених Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Скажемо дещо про конференцію. Сама організація конференції припала на драматичний період першого року пандемії COVID-19, коли всі шукали нові форми співпраці та комунікації в умовах карантинних обмежень. Наслідок цього – унікальний формат блог-конференції на платформі Google Blogspot, який ми обрали. Це дало авторам можливість опублікувати свої тези під час конференції, а всі можливі питання і дискусії оформити у текстовому відкритому форматі¹. Тези виступів, дороблені та розширені авторами, і опубліковані у цьому збірнику, який читач тримає у руках.

Це – далеко не просто тези. Багато матеріалів розгорнуто у повноцінні статті, що являють собою самостійне та унікальне дослідження. Серед авторів – професори, аспіранти і студенти, філософи, релігієзнавці, історики, політологи і мистецтвознавці, аналітики з релігійних питань, науковці «зі стажем та іменем» і молоді науковці, що лише стають на шлях науки. Вочевидь, матеріали, стилі мислення і оптики різні, тому редакційна команда

---

¹ Самі препубліковані матеріали і дискусії можна побачити за посилання на конференцію: <https://rusmirdoctrineconference.blogspot.com/>

здебільшого подає тексти в авторській редакції, окрім дрібних коректур.

Статті та тези подані у порядку, в якому вони представлялися під час конференції, тобто порядок статей не відображає ані значущості, ані якості, ані авторитетності, ані позиції редакції².

Збірник починається з вступного слова і тез очільника команди проекту НДР Володимира Волковського, тези якого відкривають методологічні проблеми дослідження доктрини «Русского мира» і пропонують робоче визначення, що таке «Русский мир» та його доктрина. Наступна стаття – директора Інституту філософії імені Г.С. Сковороди, члена-кореспондента НАН України А.М. Єрмоленка – показує, що «русский мир» виходить далеко за межі вузького визначення етнонаціоналістичної чи релігійно-конфесійної ідеології, і становить «єдину фундаменталістську парадигму ...особливого цивілізаційного шляху Росії». Назви інших статей і тез говорять самі за себе: релігійні основи державності, ідеологія та культурний простір, стратегія авторитарної консолідації суспільства, міфологія та ідеологія, постколоніальний вимір, протистояння «Українського Світу» і «Русского мира», політичні підвалини доктрини «Русского мира», прояви «Русского мира» у мистецтві (на дуже яскравому прикладі Почаївської лаври), релігійний компонент доктрини, російська пропаганда у телевізійній масовій культурі та ін.

Цінність цих робіт – у їхній багатоаспектності, в множинності підходів та в дискусійності піднятих питань, в які в автори не боються заглиблюватись, підважуючи онтологію «русского мира».

Для чого це нам? Наша фундаментальна інтенція (намір) – не ідеологічно правильне заперечення ворожої ідеології. Дослідження доктрини «Русского мира» - це причинок до створення нової української русистики, яка вже не буде провінційним додатком до «всесоюзної», до дискурсу самовихваляння Росії. Така глобальна задача, вочевидь, неохопна силами двох дослідників,

---

² Окреме зауваження редактора: здаючи собі справу з різноманітними способами написання назви досліджуваного об'єкта ("русский мир", "русский мір", "руський мир" і т.д.), редакційна колегія публікує всі тексти з написанням "русский мир" (з маленької літери) у назвах статей і тез, описі змісту збірника. Написання цього виразу всередині самих текстів - це вибір самого автора тексту, право на який ми за ним визнаємо. Відповідальність за зміст текстів несуть їхні безпосередні автори.

це – завдання для цілого покоління дослідників. Осмислити, «понять» доктрину «Русского мира» – це уникнути ідеологічних анафем і пафосних прослав. Це – розташувати її у відповідному філософському контексті, де вона набуває свого – навіть якщо неприглядного – вигляду.

Це не менш важливе для глибокого розуміння, що таке Україна та українська культура. Така розвідка важлива аж ніяк не через негативне визначення «ми – не вони», українська культура – це не «русский мир». Такий підхід є вузьким та ідеологічно провальним, як здається організаторам конференції. Важливим є саме усвідомлення того, якою є українська культура без впливу «русского мира», без цієї пропаганди та нав'язаних стереотипів. Так можна відділити «зерна від половини» і дати зернам української ідентичності прорости на ґрунті, очищеному від бур'яну російського дискурсу. Це – наступний етап пошуків команди організаторів конференції, який буде представлено у наступних виданнях. Подальші дослідження в межах даної дослідницької групи будуть продовжувати піднімати питання свободи та само-рефлексії, ідентичності культури та відмінності релігійної ідеології від релігійних переконань.

Fit via vi, зрештою.

ВСТУПНЕ СЛОВО ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ КОНФЕРЕНЦІЇ

Останніми роками тема «русского мира» (надалі – РМ) дещо вийшла із масового публічного простору і зійшла на маргінес. Навіть на початку російсько-української війни 2014 р. ця тема не користувалася значною популярністю на телебаченні, проте в останні три роки (приблизно з 2017 р.) вона майже зникла і з Інтернету. Моніторинг медіатрендів інколи справляє враження, що не існує ані Росії, ані її військового вторгнення, ані жорсткої ідеологічної, інформаційної, культурної та військово-політичної агресії. Основні теми, що дебатуються, – або внутрішньоукраїнське протистояння між політичними силами, або економічні проблеми, або топові скандальні події (вибори тощо), або останнім часом COVID-2019. Тема війни підіймається вкрай рідко, і лише останнім часом активуються дискусії довкола примирення на Донбасі, при цьому роль Росії та ідеологічно-інформаційних методів ведення війни у триванні конфлікту не акцентується. Ми бачимо повернення дискусій про статус державної мови, гасла «почути окремі регіони», про протистояння Сходу і Заходу. Навіть побічний моніторинг основних трендів масового телебачення справляє іноді враження, що надворі 2010 рік, а подій Євромайдану, Революції Гідності, війни ніби й не було.

Згадка про Росію обмежується ритуальним (і часто нещирим) засудженням агресії, що зазвичай виражається через гасло-питання «Чий Крим?». І досить швидко дискурс від теми Росії, агресії, РМ переходить до внутрішньоукраїнських трендів в дусі «зрада VS перемога», «хто більший зрадник» і «хто на кого працює».

При цьому такий засуджувач може водночас реплікувати типові ідеологеми, які поширювалися російською чи радянською пропагандою, а також моделі мислення та гасла, що цілковито розташовують його у межах матриці «РМ». Це може бути як український націоналіст-греко-католик, що говорить про «нашу цивілізацію» і «поганий вплив Заходу», так і «зелений» ліберал, який засуджує Томос за те, що він «є домаганням на канонічні

території», так і «лівак», який повторює гасла про «фашистів-бандерівців», як консерватор «проти злочинного впливу ліволіберального Заходу» чи за «прадавні наші традиції», так і атеїст, що повторює цілковито радянську тезу про «ворожість релігії до науки, прогресу і свободи».

Спроба говорити про РМ – справа ризикована. Найбільший ризик – наразитись на звинувачення у політизації з будь-якого боку. Це неunikно, коли дослідження стосується якогось актуального процесу чи події X, коли довкола цього X перетинаються політичні та економічні інтереси, емоційні та екзистенційні уподобання, потреби та травми. Проте популярна модель «демонстративно-безсторонньої» мови, коли аналітик пише ніби не стаючи ні на чий бік, уникаючи оцінок. Аналіз різних західних експертних та академічних середовищ [Інтерпретації російсько-українського конфлікту, 2020] показує, що «політкоректний» дискурс «у кожного своя правда» по суті є дискурсом постправди, популістичної маніпуляції, і західному суспільству належить визначитись, чи вони відкидають постправду з наступним тріумфом популістичних правих режимів, чи вони практикують постправду у обгортці політкоректності. Хоча розмежування М. Вебера між науковцем і громадянином є досі нормативним ідеалом сучасного суспільства та академічної спільноти, це розмежування справедливо розкритиковане – від критики Ганни Арендт, яка є моделлю будь-якої критики байдужості інтелектуалів до нелюдських чинів політичних режимів, до критики постмодернізму, що показала ангажованість інтелектуала до певної системи влади (*pouvoir*). У дослідженні антропологічних, а особливо політичних, феноменів логіка дослідження необхідно вимагає зробити вибір мовних засобів опису феномену – напр., «анексія», «окупація» чи «приєднання», «націоналістичні колаборанти» чи «борці визвольного руху», «сепаратисти» чи «індепендентисти», або принаймні вимагає тривалого екскурсу в історію та логіку різних номінацій та кваліфікацій.

Окремий ризик – це звинувачення у поширенні ідеології агресора, що психологічно можна зрозуміти, адже впродовж травматичної події її учасники сприймають тільки дуже спрощені відповіді, у радикально загостреній картині світу «друг VS ворог», і будь-яка розмова на тему агресора сама по собі стає травматизуючим фактором. Це накладає ще більші зобов'язання до акуратності та чіткості мови, якщо мовець намагається зберегти обид-

ві свої ідентичності – науковця (що вимагає принципової чесності та відданості істині) та громадянина (що вимагає відданості певній політичній спільноті).

Як наслідок, на цю тему – найбільш гарячу, болючу, криваву – всі мовчать, відбиваючись заяженими «правильними» пустими штампами, натомість опоненти приватизували гасло «наукової об'єктивності», приховуючи або відвертий лобізм РМ, або ідеологічну власну заангажованість, або псевдореалізм постправди.

На тлі цього дискурсу українська русистика замість того, аби стати тим, чим на Заході була советологія (тобто дослідженням культурних, філософських, світоглядно-ціннісних, ідеологічних, політичних, економічних, соціальних і технічних основ ворожого табору), стала по суті агентом впливу Росії через поширення тренду «великої російської мови/літератури/культури», які нібито треба шанувати, які нібито є «своїми для українського народу», що веде до вимоги «примирення братніх народів на ґрунті культури» (як варіант «збереження/створення українського різновиду російської культури»).

Це особливо вражає, враховуючи вагу, яку самі творці ідеології РМ надавали саме русистиці, спільноті вчителів і дослідників російської мови/літератури/культури. Була відверта декларація, що ця спільнота є опорою «м'якої сили» РФ.

Наша конференція – це маленький крок до того, аби започаткувати нову українську русистику – науку, а не джерело поширення т.зв. «русофілії» та РМ, наукове дослідження Росії як специфічного феномену, який є антагоністичним до України та Заходу за власними ж самовизначеннями. І, на мою думку, Україна має особливий потенціал для наукової русистики. Ми – єдина країна на планеті, яка має безпосередній, прямий і необмежений доступ до всіх схованок і закапелків російської ідентичності, російської культури, і при цьому ми можемо дивитись на РМ як зсередини, так і ззовні, як через оптику господаря-володаря, так і через оптику колонізованої жертви, через Я і не-Я, як через оптику Свого, так і через оптику вивласненого і відчуженого Іншого, кризь усю діалектику Свого і Чужого.

Володимир Волковський

«РУССКИЙ МИР» ЯК ДОКТРИНА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ І ВИМІРИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для початку спробую маркувати жанр, у межах якого реалізується наше дослідження, і наголосити, що фокус, який визначає наш інтерес і виклад – насамперед філософський. Філософське дослідження, з одного боку, не вимагає докладних ретельних викладів з історії фактів і цифр, що вже представлені історичними та соціологічними роботами¹, не потребує занурення у політологічні особливості розподілу влади. Проте філософське дослідження зосереджується в першу чергу на *аналізі ідей*, які формулюються певними дієвцями у певних текстах і контекстах, що визначають індивідуальний та суспільний світогляд, патерни мислення, дискурсу, мотивують до конкретних дій, емоцій, масових стереотипів, переконань, упереджень. Існують різні визначення ідеї – від логічно завершеного речення, що має значення, в аналітичній традиції, до платонівської «справжньої реальності» чи «Великої Ідеї» (умоглядної дійсності, смислу і підстави буття, призначення існування тощо) німецької класичної філософії та Романтизму. Наше робоче формулювання – це конкретні світоглядно- та ціннісно-значущі висловлювання, що визначають певне бачення світу та ставлення до нього. Ці висловлювання поєднуються у системи, створюючи ідеології, і мають певні правила і закономірності їхнього конструювання і критики. Ці правила не завжди очевидні, але вони саме формують легітимуючу основу системи ідей, її вірогідність та привабливість, і вони є маркером «свій - чужий», що дозволяє носіям ідентифікувати іншого навіть попри апеляції до позірно легітимних в спільноті ідей. Отже, за всім цим стоїть певна «логіка» (часто неусвідомлена і самими носіями, які живуть в контексті культу-

---

¹ Наприклад, див. видання Інституту стратегічних досліджень: [Україна та проект «», 2014], а також видання Українського інституту національної пам'яті чи Центру досліджень руського мира визвольного руху.

ри та мови, яка «мовить замість мовця», словами Гайдеггера), аналіз та експлікація якої необхідна і для наукового розуміння процесів та подій, і для громадянської спільноти, яка намагається дати раду із не до кінця зрозумілими феноменами.

Відтак наш жанр – історія ідеї, що має на меті збагнути, як люди мислили, про що мріяли, чого прагнули, що їх надихало на звершення, яка мотивація лежала в основі тих чи інших рухів. Це продукує окрему філософсько-методологічну проблему – «вічне питання» про співвідношення історії філософії та філософії, про історичний та філософський полюси в історії філософії².

Визначення, що таке РМ – окрема проблема, яка вже, мабуть, була зауважена читачем. Тут можна виокремити умовно вузьке і широке визначення. Крайнім вузьким визначенням є ототожнення РМ з ідеологією релігійно-вкоріненого імперіалістичного націоналізму, виголошеною патр. Кирилом у 2009 р., із ідеологією російського етно-мовно-націоналізму (що втілювалося у діяльності російських державних програм і фонду «Русский мир» у 2000-х роках (маючи на меті використання всіх етнічних росіян та російськомовних у типово націоналістичному рівнянні «мова = етнос = нація = держава»), або визначення колективу Інституту стратегічних досліджень, де власне РМ виводиться із дискусій в колі російських політиків та інтелектуалів після падіння СРСР (на чолі з П. Щедровицьким), які мали на меті віднайти ідеологічну, «мисленнєву» модель відновлення держави, що розпалася. Інші дослідники виводять РМ від ідеології слов'янофільства ХІХ ст. або ще далі від часів послання Філофея до Івана Грозного, при цьому збігаючись у тому, що це одна з ідеологічних систем, яка легітимізує російську державність у націоналістично-консервативному дусі на основі релігійного фундаменталізму або етнічного націоналізму.

Ми не зводимо РМ до суто релігійно-політичного проекту, чи концепції, сформованої у 1990-х для ідеологічного обґрунтування інтеграційних процесів та реставрації впливу Росії, і звертаємося до того смислового ядра, що творить спільний знаменник між ідеями РМ, «исторической России», соціалістичної чи «релігійно-охранительної» місії, яку одягала на себе російська ідентичність. Ми спираємося на сучасні твердження про нерозривну

² Оскільки ця тема виходить за межі обсягу, пошлюсь на цікаве введення до цієї проблеми у: [Йосипенко, 2008 : С. 31 – 33].

спадкоємність російської ідентичності, в рамках якої періоди Російської імперії, СРСР чи РФ становлять єдину цілісність, інтегровану єдиним суб'єктом (цілком в межах кантіанського визначення Я як трансцендентальної єдності апперцепції).

Коли ми говоримо про «реставрацію», постає питання «що/хто реставрується?». Це питання «що? хто?» є питанням про суб'єкт. Суб'єкт у цьому випадку – це трансцендентальна основа ідентичності, що обумовлює єдність будь-яких дій, сприйнять і трансформацій.

Саме через термінологію суб'єктності можемо описати феномен постійного тривання політичної влади в регіоні Північної Євразії, який попри всі кризи знову реставрується, ніби «перезапускається», всупереч зміні цивілізаційних орієнтацій, союзницьких альянсів, ідеологічної легітимації та кадрового складу еліт. Метафорично можна сказати, що цей регіон являє собою ніби гравітаційну яму, який, якщо його надати самому собі, миттєво реконструюється і творить політичну цілісність³.

Очевидним емпіричним предикатом цього регіону і влади є слово «русский/Россия». Саме це відображено у зовнішній інтерпретації будь-якого режиму на цій території.

Отже, коли ми говоримо про РМ, ми говоримо про ідеологію, та доктрину, що забезпечує його ідеологічну легітимацію. Ці проєкт та доктрина мають різні види: православний релігійний проєкт РМ, етнонаціоналістичний проєкт РМ, глобально-ідеологічні проєкти РМ (наприклад, соціалістичний). Російська мова є найповерховішим індикатором та інтегратором, емпіричною ознакою, проте далеко не єдиною і не ексклюзивною, хоча й не менш суттєвою (враховуючи розуміння значення мови в контексті структуралізму, аналітичної та комунікативної філософії). Проєкт РМ можна описати як націєтворчий проєкт, який спирається

³ Це не означає, що народи і країни цього регіону є «руськими», за природою тяжіють до Росії чи мають належати до її визнаної сфери впливу (останнє взагалі є водночас зразком імперіалістичного дискурсу часів битви за Африку кінця XIX ст. та прикладом перестрибування від наукового опису до політичної програми, від наявного «що є» до належного «що має бути»). Радше, це означає, що місцеві суспільства мають певні особливості, сформовані здебільшого під час перебування у складі Росії, що дозволяють російським елітам шляхом конкретних інформаційних і політичних технологій доволі швидко захоплювати контроль над ними.

на тяглість існування домодерного політичного тіла та має багатшарову структуру ідентичності (ця тяглість, втім, є доволі уявним феноменом, і часто штучно реконструюється, спираючись на різні елементи). Відтак розмова про РМ – це розмова про російський національний історичний міф, який, враховуючи особливості історії, є об'єктом не лише Nationalism Studies, але і Postcolonial Studies.

Наостанок в жанрі тез можна виокремити окремі моделі і техніки легітимації проєкту (творення доктрини) та його поширення, серед яких можна виділити такі:

– етнонаціоналістична акцентуація мови (апеляція до етномовного складу населення, «рускоязычные соотечественники»);

– релігійний конфесіоналістичний підхід (апеляція до православності);

– історичний легітимізм (апеляція до Русі та киеворуської спадщини);

– специфічний етнонаціоналізм расового типу (апеляція до слов'янства, «три братні слов'янські народи» тощо);

– апеляція до історичного державного спільного побутування (особливо з неслов'янськими народами, де Росія проголошується їхнім протектором);

– маніпуляції з історичною пам'яттю II світової війни (міфологічне протиставлення Добра і Зла, звідси маніпулятивні стигматизації «(анти)фашистами», «бандерівцями», «націоналістами» тощо);

– ототожнення РМ з простором цивілізації (релігійної істини чи істини наукового прогресу та свободи) в душі типового колонізаторського *mission civilisatrice*), а опонентів – з ворожими до свободи і істини диктатурами (у випадку протистояння з сильним противником – Швеція, Франція, Німеччина чи США) або з дикими відсталими племенами (у випадку слабкості суперника – Кавказ);

– доктрина особливої цивілізації «Євразії», що має об'єднати всі народи Північної Євразії (від Гумільова до сучасних євразійців);

– різке протиставлення Росії Заходові (релігійне чи класове), що варіюється від декларування «особливої цивілізації» до виступу у ролі «хранителя справжньої Європи» (напр., в період Священного Союзу);

– глобальна апеляція до всесвітнього значення російської літератури, культури, мови (що спонукає до рефлексії на тему розмежування між колективним Сталіним-Путіним і колективним "Толстоевським").

Назагал для всіх цих підходів характерне акцентування спільного та витіснення відмінного. В очі впадає відверта парадоксальність застосування всіх цих підходів одночасно – особливо одночасної апеляції до киеворуської спадщини, до слов'янських народів та до православної ідентичності (киеворуська спадщина охоплює неправославну ідентичність, не всі слов'янські народи є православними і навпаки). Ця парадоксальність має історичне коріння, оскільки доктрина РМ розвивалась століттями, різні ідеологеми походять з різних епох, і це підкреслює, що гібридність – не є рисою набутою російською політикою у 2014 р., а складає її перманентну характеристику з тих часів, коли Московія декларувала православну та киеворуську ідентичність, при цьому спокійно поступаючись Габсбургам Галичиною в обмін на Польщу.

Можна підсумувати, що означені виміри вимагають подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях / За ред. В.Кулика. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 328 с.
2. *Йосипенко С.Л.* До витоків української модерності. Українська ранньомодерна духовна культура в європейському контексті. – К.: УЦДК, 2008.
3. Україна та проект «русского мира» : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – Київ : НІСД, 2014. 80 с.

Володимир Волковський. «Русский мир» як доктрина: методологічні філософські проблеми і виміри дослідження

У статті вводиться поняття доктрини «Русского мира», аналізуються її різні виміри та пропонується широке визначення цієї доктрини як ідеологічної легітимації «русского мира», як всеохопного і глобального

проекту, який має на меті підтримання та поширення влади та могутності Росії, як політичного суб'єкта.

Ключові слова: «русский мир», Nationalism Studies, Postcolonial Studies

Владимир Волковский. «Русский мир» как доктрина: методологические философские проблемы и измерения исследования

В статье вводится понятие доктрины «Русского мира», анализируются ее различные измерения и предлагается широкое определение этой доктрины как идеологической легитимации «русского мира», как всеобъемлющего глобального проекта, который имеет целью поддержание и распространение власти и могущества России как политического субъекта.

Ключевые слова: «русский мир», Nationalism Studies, Postcolonial Studies

Volodymyr Volkovskiy. "Russian world" as a doctrine: methodological philosophical problems and dimensions of research

The article introduces the concept of the "Russian world" doctrine, analyzes its various dimensions and proposes a broad definition of this doctrine as an ideological legitimation of the "Russian world" as a comprehensive and global project aimed at maintaining and expanding Russia's power and authority as a political subject.

Keywords: "Russian world", Nationalism Studies, Postcolonial Studies

«РУССКИЙ МИР» – ІДЕОЛОГІЯ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ

Коли йдеться про політику та ідеологію сучасної Росії, треба розуміти, що вона має певну тяглість, складалась впродовж останніх сторіч, змінюючись залежно від ситуації та політичної кон'юнктури, проте завжди мала певну константу, складником якої є забезпечення розбудови імперії. Змінювались ідеологеми, «від православ'я до марксизму-ленінізму і навпаки», що, як показав М.Бердяєв у книжці «Истоки и смысл русского коммунизма» [див. Бердяев, 1990], було досить органічним для російської історії, яка спиралась на ідею етатизму. Ідеологія сучасної Росії доволі еkleктична, коли геть усе, будь-який ідеологічний концепт іде у вжиток задля єдиної мети – реанімації імперії. У зв'язку з цим поєднуються, здавалося б, непоєднувані речі: православ'я й дохристиянські духовні вірування і практики, комунізм і соціалізм, націонал-соціалізм і фашизм, концепти євразійства і слов'янської єдності. Усі ці ідеологеми об'єднані єдиною фундаменталістською парадигмою «русского міра» як особливо-го цивілізаційного шляху Росії.

Така парадигма цілком відповідає сучасній «ситуації постправди», постістини, постморалі, що дістає свого обґрунтування в філософії вульгарного постмодернізму, коли префікс «пост» нерідко постає у значенні «до». Такий собі «до-пост-модерн», в якому заперечуються концепти істини, правди, нормативної значущості моральних належностей. «Пост-сучасність, – зазначає один із протагоністів постмодернізму Д. Ольшанський, – відміняє трансцендентність закону, притаманну класичній етиці. Її заступає релятивна етика (чи егіка), де сама людина постає законодавцем і визначає, що є добром, а що – злом. Невротична реальність, яка оберталась довкола табу, поступається перверсивній реальності, що трансґресує закон» [Ольшанський, 2021]. Дмитрій Ольшанський, мабуть, не є безпосереднім ідеоло-

гом «руського міра». Але подібні твердження, розмиваючи межі між цінностями різних культур і роблячи рівновалентними етики християнства, нацизму, фашизму та комунізму, фактично утрамбовують шлях до ідеології «руського міра».

Хоча російська пропаганда навіть за радянських часів не цуралась таких «трансгресій» і «перверсій». Сумнозвісне ленінське положення: «в марксизме нет ни грана етики», запозичене у Вернера Зомбарта, стало серцевиною марксистсько-ленінської теорії та практики. «Ленінську діалектику», коли «вождь світового пролетаріату» від марксистського доведення необхідності світової соціалістичної революції за доби імперіалізму перейшов до концепту перемоги пролетарської революції в окремо взятій країні, цілком можна назвати «предтечею» й сучасного російського постмодернізму. Подібна «діалектика» дістала свого прояву і в цілком прагматичній (цинічній) позиції Йосіфа Сталіна, який на початку німецько-радянської війни розпочав свій виступ на радіо 3 липня 1941 року православним зверненням «брати і сестри» і закликав до патріотизму радянського народу, реабілітуючи історичні постаті російської історії. Ще наочніше цей підхід проявився 1944 року, коли «батько народів», розгромивши Комінтерн, звернувся до Російської православної церкви, аби встановити її гегемонію в православному світі. Таким чином, одна політична релігія, якою був марксизм-ленінізм [Maier, 2003], мала б поступитися іншій політичній релігії – російському православ'ю, а ідея III Інтернаціоналу цілком могла б бути замінена ідеєю III Риму. Щоправда, цьому проекту не судилося бути втіленим, адже після Наради глав і представників православних Церков 1948 р. світове православ'я фактично не пристало до цієї цинічної позиції.

Сьогодні ядром такої ідеології та політики є доктрина «руського міра». Складником цієї доктрини, особливо, коли це стосується України, є концепти «братніх народів», або «єдиного народу». Зокрема у своєму виступі на урочистому відкритті III Асамблеї фонду «Руський мір» Патріарх Кирил, посилаючись на св. преподобного Лаврентія Чернігівського, наголошував, що «Росія, Україна, Білорусь – це і є свята Русь» [Кирил, Святіший Патріарх, 2009]. Це ж треба було знищувати стільки «братів і сестер» впродовж усієї російської історії, аби стати «святою». Ці

ідеологеми не сходять із вуст російських можновладців, пропагандистів та ідеологів державних засобів інформації. Цікаво, що після загарбання Криму і війни на Донбасі навіть ліберально налаштовані представники російської інтелігенції, зокрема такі рокмузиканти, як Борис Гребенщиков, Юрій Шевчук та ін., справедливо засудивши російську агресію публічно, стверджували щось на кшталт того, що «нам нічого ділити, ми ж, мовляв, «один народ».

Що можна відповісти на цю сентенцію? Мабуть, таке: поперше, свого часу керманич мого народу, руський князь Святослав, йдучи зі своїм військом на Царград, завжди прямо оголошував супротивнику: «Іду на Ви!», а теперішній російський цар, розв'язуючи чергову агресію, промовляє: «нас там нет!». По-друге, як український народ може бути єдиним із російським, коли в самій Росії понад 200 національностей та етнічних груп із різними мовами, культурами, віруваннями і світоглядними уподобаннями. Отже, яким чином, українці можуть бути єдиним народом із цим конгломератом народів, не зрозуміло, хіба що знову повернутись до «новой общности – советский народ» у новій історичній редакції.

До концепту «єдиного народу» додається також «мовне питання», причому варіантів тут чимало: від концепту спорідненості російської та української мов, через їх ототожнення аж до твердження про штучність української мови, начебто сконструйованої в генштабі збройних сил Австро-Угорської імперії. Треба зазначити, що «мовне питання» завжди використовувалось у колоніальній політиці держав-завойовників, наприклад, англійці, колонізуючи Індію та інші країни, запроваджували там англійську мову. Так само чинила й Росія в Україні протягом кількох сторіч. Така політика застосовувалась і в Російській імперії, і в СРСР, такою вона є й у теперішній Росії. Треба зазначити, що мову й мовлення російські пропагандисти та ідеологи використовують не тільки як *засіб* панування, а як *саме* панування.

Що стосується «одного народу» чи однієї мови, треба згадати Дмитра Чижевського, який у статті «Деякі проблеми порівняльної історії слов'янських літератур», яку я переклав з німецької, писав: «Цікавий приклад нам надає лексика: якщо при дослідженні слов'янських паралельних текстів можна знайти десь 75,

навіть 80 відсотків спільних коренів, то число слів, які при однаковому звучанні й однаковому походженні мають і однакоке значення, складає ледь 20 відсотків. Серед них найкраще відповідають одне одному слова іншомовного походження» [Чижевський, 2005: с. 134].

Відтак навіть мовно, годі вже казати про відмінність традицій, звичаїв, ментальності й національного характеру, слов'янські народи відрізняються один від одного. Тим більше це твердження стосується української та російської мов, найяскравішим прикладом є слова: укр. «вродлива» – рос. «уродливая», укр. «безпечний» – рос. «беспечный» і т. п. Позірна спорідненість цих мов і культур особливо небезпечна, бо створює міфологему «братніх народів», що є беззмістовим поняттям, застосування якого неприпустиме у риторичній й комунікаційній на рівні міжнародних відносин. Тому насамперед хотів би зауважити, що давно вже слід відмовитись від використання поняття «братніх народів» у міжнародних, особливо політичних і правових, відносинах, тим більше від концепту єдиного чи одного народу.

Тим небезпечнішою є спроба створення міждержавних об'єднань за національною та релігійною ознаками за доби глобалізації на кшталт «слов'янсько-православного союзу», «союзу слов'янських держав», особливо, коли концептуально це обмежується тільки східними слов'янами, дістаючи свого прояву в ідеологемі «руського міра». Якщо не йдеться про розвиток демократичних інституцій, опертям яких є основні цінності (свобода, справедливість, солідарність), то цей процес є регресією, що загрожує незалежності нашої країни і держави. А в методологічному аспекті це призводить до так званої «етноцентричної хиби», або «географічної хиби», коли морально-етичні належності й соціальні та правові норми й інституції виводять із фактичності національного, етнічного, релігійного буття.

Отже, річ не тільки в тому, до якого соціально-політичного союзу приставати, яку соціально-економічну локацію обирати, а насамперед у тому, яку вибрати ціннісно-нормативну систему, що засадничувала б й інституційну систему держави та суспільства. У цьому плані цілковито слушною, виваженою, однозначною і чіткою є позиція українського філософа Василя Лісового, який, критикуючи застосування до нашої культури «євразійсь-

ких» мірок, наголошував: «насправді ж українці не можуть навіть зрозуміти самих себе, якщо не «впишуть» себе в контекст середземно-європейської культурної традиції» [Лісовий, 1997: с.115].

Теперішній російський режим багато чого запозичив від ідеології і практики націонал-соціалізму. Механізми й алгоритми ідеології та пропаганди сучасної Росії здебільшого взяті з пропагандистського лексикону Йозефа Гебельса. Зокрема його гасло «що більше брехня, то більше їй повірять», з чого випливало твердження, що народ взагалі не потребує правди, стало наріжним каменем у будівлі російської ідеології і використовується й сучасною російською пропагандою, спрямованою на легітимацію імперіалістичної політики. Прикладів такої брехні із новітньої історії Росії можна наводити багато, проте особливо небезпечною є не пряма брехня, а напівправа, напівбрехня, що й постає в прихований спосіб як «постправа». Доктрина «руського міра» фактично дезавуювала інтернаціоналістський зміст й комуністичної ідеології марксизму-ленінізму.

Після розпаду Радянського Союзу дедалі частіше почали порівнювати нацизм і комунізм як тоталітарні режими та ідеології, зауважуючи однак, що нацизм спирався на ідеологему арійської раси, а комунізм – на інтернаціоналістські засновки. Сьогодні їх уже прирівнюють один до одного, зокрема Європарламент ухвалив Декларацію щодо проголошення 23 серпня Днем пам'яті жертв сталінізму та нацизму, відповідний Закон було прийнято і Верховною Радою України [Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, ст. 219]. Проте я вважаю, що попри комуністичну інтернаціоналістську риторику сталінський тоталітаризм був ще одним (латентним) різновидом націонал-соціалізму, сьогоднішня Росія робить це тільки набагато відкритіше.

Ці два режими були спорідненими як сіамські близнюки, вони навчались один в одного, переймаючи досвід один в одного, підтримували один одного і, урешті-решт, навіть разом розпочали Другу світову війну. Націонал-соціалістична партія Гітлера була створена за лекалами більшовистської партії «нового типу» Леніна, бойовики більшовиків стали прообразом «штурмових загонів» (SA) Ернста Рьома. І навіть антисемітизм, який спершу був на периферії марксистсько-ленінської ідеології і практики, хоча

глибинно був завжди притаманним марксизму-ленінізму (згадаймо працю Марса «До єврейського питання» [Маркс, 1958], проявився після Другої світової війни, коли Ізраїль, який мав би стати провідником соціалістичних ідей, не виправдав сподівань радянської політичної верхівки, розпочавши проводити проамериканську політику. Згадаймо переслідування євреїв за часів «вітхого тоталітаризму», яким був «розвинений соціалізм», коли за «п'ятою графою» (про національність) не можна було вступити до вишу чи обійняти керівну посаду в народному господарстві, годі казати вже про партійну кар'єру і державну службу.

Такі запозичення можна знайти й у інших ідеологічних концептах сучасної Росії. Наприклад, ідеологема «Росія там, де росіяни» є рімейком німецького «Германський райх там, де німці». Використовуючи подібні гасла як засоби узаконення агресивної імперіалістичної політики, використовую маніпулятивних референдумів нацистська Німеччина здійснила аншлюс Австрії, анексувала спершу Судетську область, а згодом і всю Чехію. За допомогою подібних ідеологем Росія анексувала Крим і загарбала Донбас, а засобами маніпулятивно-технологічних референдумів легітимувала ці анексії і загарбання.

Слід зауважити, що часто-густо до засобів такої легітимації залучається російська історіографія з її концептами «одвічно руських земель», «духовних скреп», «історичної справедливості», «історичної правди» тощо. Небезпека таких «методологічних» підходів полягає в тому, що легітимативні процедури і правила, які мають бути у правовій площині, підміняються зверненням до історичної тяглості традиції, усталених звичаїв і заведень, історичних прецедентів. До того ж самі звичаї і традиції обираються довільно, аби тільки вони виконували головну свою функцію: легітимації імперіалістичної політики. Таким чином, постмодерністська еkleктична (гібридна) ідеологія є легітимативним підґрунтям гібридної політики і гібридної війни. Адже гібридна війна – це війна в якій використовуються усі засоби, порушуються міжнародні конвенції ведення війни, моральні норми і цінності. «Головне у визначенні гібридної війни полягає в тому, що вона відбувається як війна без правил, що є логічним продовженням аномійності суспільства загалом» [Єрмоленко, 2015: с. 7].

Цей шлях хибний і з практичного, і з теоретичного поглядів. Адже завжди можна знайти ще давнішу традицію, ще древнішу звичаєвість, яка відповідатиме «історичній правді» та «історичній справедливості», тим самим підважуючи на цій основі міжнародні інституції та світовий правовий лад. Така історіографія є основою для виправдання імперіалістичної політики. За приклад може правити твердження Патріарха Кирила в уже згаданому виступі на III Асамблеї фонду «Руський мір»: «Мені здається, якщо ми вважатимемо його («русський мір – А.Є) єдиним центром тільки Російську Федерацію в сучасних кордонах, то тим самим ми погіршимо проти історичної правди і штучно відсічемо від себе багато мільйонів людей, які усвідомлюють свою відповідальність за долю Руського міра і вважають його створення головною справою свого життя» [Кирил, Святіший Патріарх, 2009].

Згадаймо також, що після Другої світової війни західні німці, засвоївши гіркий урок тоталітаризму, здійснили денацифікацію і демілітаризацію своєї країни. Ці процеси відбулися не тільки завдяки американській окупації, адже була проведена величезна підготовча робота письменниками, філософами, соціологами та іншими діячами культури. Тому Німеччина стала на шлях розбудови демократичного суспільства, і «німецька демократія існує довше, ніж тисячолітній райх», як дотепно зауважив один німецький філософ. Зважаючи на цей досвід тоталітаризму, голокосту і концтаборів Теодор В. Адорно в «Негативній діалектиці» формулює простий змістовий категоричний імператив: «З огляду на ситуацію несвободи людини Гітлер дав їй новий категоричний імператив: свою думку і дію спрямувати так, щоб Аушвіц ніколи не повторився, щоб нічого подібного більше не сталося» [Adorno, 1975: S. 358].

На жаль, Росія не пішла цим шляхом, тому перші паростки демократії 90-х років змінились авторитаризмом, який дрейфує до тоталітаризму. І так само як свого часу Східна Німеччина трансформувала націонал-соціалістичний режим в комуністичний соціалізм, так само й Росія через нетривалий період невдалих демократичних перетворень переходить до інших форм тоталітаризму, еkleктично поєднуючи і фашизм, і нацизм, і комунізм. Тимчасом як об'єднані німці, європейці загалом праг-

нуть у сьогодні керуватись імперативом «Ніколи знов!», то Росія вкотре відроджує імперіалізм, загрожуючи світові новими війнами, а за імператив тут править погроза-бравада: «Можем повторить!».

Не здійснивши декомунізацію, Росія знову пішла колом. Проте в цій країні така регресія відбувається не вперше. Згадаймо Марксову працю «Історія таємної дипломатії XVIII століття. Про азійське походження російської деспотії» [Магх, 1977]. Представникам старшого покоління філософів добре відомо, що ця робота Маркса, в якій дається оцінка так званому «східному варварству» і «східній деспотії», за радянських часів не була опублікована ні російською, ні українською мовами і не ввійшла в радянське зібрання творів К.Маркса й Ф.Енгельса. Хоча ми пам'ятаємо дискусії за часів «розвиненого соціалізму», присвячені обговоренню так званого «азійського способу виробництва», тематизованого в цій роботі Маркса.

Але більшою мірою може зацікавити інша Марксова оцінка Росії, яка дається у цьому творі: «Москва виросла і посилилась із жахливої й нікчемної школи монгольського рабства. Її могутність посилюється тільки тим, що у мистецтві рабства вона досягає віртуозності». Звісно, багато можна говорити про таке перетворення Золотої орди на Московську, проте це вже предмет інших, зокрема історіографічних досліджень. Для нас же Марксове висловлювання важливе тим, що в ньому йдеться про регресію до рабства Московської держави, що певною мірою є її історичним кодом. Такою регресією, порівняно з лютневою буржуазно-демократичною революцією 1917 року, став жовтневий переворот більшовиків, який призвів не тільки до «рефеодалізації» російського суспільства, де місце князів-феодалів заступили партійні функціонери, а Радянський Союз став реставрацією Російської імперії, а й до форм соціальності, які, поєднавшись із сучасною «наукою й технікою як ідеологією», стали безпрецедентними в історії формами рабства. Перефразувавши відоме висловлювання Антона Чехова, зауважимо, що росіяни знайшли собі дивну розвагу: вони час від часу «видавлюють краплями із себе раба, щоб потім вдавлувати його в себе назад».

Черговий оберт такої регресії Росія переживає й сьогодні, актуалізуючи питання унікальної ідентичності російського народу,

самобутності російської цивілізації, виключності «духовних скреп» російського народу тощо. При цьому реанімуються й радянські ідеологеми особливо у протиставленні із Заходом. Згадаймо, за доби «розвиненого соціалізму», коли стало відчутним неабияке технологічне відставання від Радянського Союзу розвинених країн, з'явилися сентенції на кшталт того, що «хоча технічно й технологічно західні країни попереду, однак «єдина спільність – радянський народ» має забути на Заході духовність». Щоправда, така духовність була радше реліктом традиційного суспільства, а не наслідком радянської модернізації. Сьогодні концепт «виключної духовності» радянського народу трансформувався в концепт духовної виключності *російського* народу, що й стало складником доктрини «руського світу». Така виключність – це ознака гібрису, зверхності і пихатості, що своєю чергою є наслідком ресентименту «нації, що запізнилась», постійно перебуваючи у стані «модернізації навздогін».

Треба зауважити, що до розвитку доктрин «особливого шляху», «особливої духовності» і «самобутності російської цивілізації» доклали своїх зусиль ще радянські дослідники. За приклад може правити монографія Юрія Давидова «Етика любови и метафизика своеволия» [Давидов, 1989], видана за доби «перебудови», в якій відомий радянський соціолог, чимало зробивши для вивчення західної соціальної науки та її наукової критики, зокрема М.Вебера, франкфуртської школи тощо, раптом змінив свої наукові уподобання. Він фактично перетворився на апологета сумнівної російської ідентичності, протиставляючи аморалізму «метафізики сваволі» Артура Шопенгауера, Фридриха Ніцше, Альбера Камю, Жан-Поля Сартра та ін. «етику любові» моральної філософії Льва Толстого, Федора Достоєвського та інших. Уже в цьому творі було закладено філософські засади того ідеологічного явища, яке сьогодні називається «руським міром». Адже представники «великої російської літератури», до яких звертався Ю.Давидов, це письменники консервативного, анти-модерного спрямування, не дарма ця книжка неодноразово перевидавалась уже в наш час.

Сюди належить також і доктрина особливої «євразійської цивілізації», «слав'янського союзу» та ін. Подібний цивілізаційний підхід, в основі якого лежать православні цінності, методо-

логічно дотичний до концепту «зіткнення цивілізацій» Самуеля Гантінгтона, який зокрема виокремлював і «православну цивілізацію». Така поліцивілізаційна парадигма є одновимірною і непримиренною, вона призводить до того, що Україна відповідно до культурно-релігійних архетипів, за Гантінгтоном, опинилася в православній цивілізації разом із Росією. Зокрема дослідник пише: «Цивілізаційний підхід передбачає співпрацю між Україною і Росією і спонукає відмовитись від ядерної зброї» [Huntington, 1996: S.37], додаючи до цього сентенцію, яка передбачає також «надавати Україні істотну економічну допомогу і вжити інші заходи для збереження єдності й незалежності України і виділяти засоби на планування непередбачуваних витрат при ймовірному розпаді України» [Ibid.: S.40]. Проте такий «цивілізаційний підхід» не тільки не справдився, а й дав як раз привід Росії розпочати агресію проти України, спираючись на ідеологеми «руського міра», укорінені в «духовних скрепах» «єдиної східно-православної цивілізації». Такий підхід не залишив би нам іншого вибору, крім того, щоб знову стати безсуб'єктивним складником імперської політики Росії.

Треба зазначити, що доктрина «руського міра» має глобальні домагання, спрямовуючи свої зусилля задля виправдання й легітимізації імперіалістичної політики на світовому рівні. При цьому утворюються різні політично-ідеологічні альянси як з радикально лівими (соціалізм Уго Чавеса і Ніколаса Мадуро у Венесуелі), так і з радикально правими (Альтернатива для Німеччини, політична партія «Національного фронту» Марин Ле Пен у Франції тощо). Ця ідеологія вкрай небезпечна, бо це ідеологія імперіалізму, ідеологія тероризму, ідеологія війни. Вона небезпечна для України, оскільки мобілізує антиукраїнські сили антимодерного, регресивного і антицивілізаційного спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н.И. Истоки и смысл русского коммунизма. Москва : Наука, 1990.
2. Давыдов Ю. Н. Этика любви и метафизика своеволия: Проблемы нравственной философии. Москва : Молодая гвардия, 1989.

3. *Єрмоленко А.М.* Ціннісно-нормативні аспекти сучасної війни. Круглий стіл «Війна і суспільство». *Філософська думка*. 2015, №. 1. С.6-12.
4. Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, ст.219.
5. *Ленін В.* Економічний зміст народництва і критика його в книзі п.Струве. // *Ленін. Повн.зібр.творів. Т.1.* Київ : Політвидав України, 1969.
6. *Лісовий В.С.* Культура – ідеологія – політика. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997.
7. *Маркс К.* До єврейського питання. Маркс К., Енгельс Ф. Зібрання творів. Т.1. Київ : Політвидав України (переклад з другого російського видання), 1958.
8. *Ольшанский Д.А.* Релятивная этика: от либерализма к перверсии. Інституті філософії РГПУ ім. А.И.Герцена. Див. електр. ресурс: <https://youtu.be/WtKaZiOKuHw>
9. *Кирил, Святіший Патріарх.* Виступ на урочистому відкритті III Асамблеї фонду «Руський мір» 3 листопада 2009 року у Фундаментальній бібліотеці МДУ ім. М.В. Ломоносова. Ел.ресурс:<http://orthodox.org.ua/article>
10. *Чижевський Д.* Деякі проблеми порівняльної історії слов'янських літератур / пер. з нім. А. Єрмоленка. Філософські твори: у 4 т. / під заг. ред. В. Лісового. Т. 3. Київ : Смолоскип, 2005.
11. *Adorno Th.W.* Negative Dialektik. Frankfurt a.M : Suhrkamp, 1975.
12. *Huntington Samuel Philips.* Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert. München, Wien : Europa-Verlag, 1996.
13. *Maier H.* (Hrsg.). Totalitarismus und politische Religionen. Konzepte des Diktaturvergleiches. B.III. Deutungsgeschichte und Theorie. Paderborn : Schöningh, 2003.
14. *Marx K.* Die Geschichte der Geheimdiplomatie des 18. Jahrhunderts. Über den asiatischen Ursprung der russischen Despotie. Berlin : Olle und Walter, 1977.

Анатолій Єрмоленко. «Руський мір» – ідеологія російського імперіалізму

У статті аналізується ідеологія «руського міра» як ідеологічна основа російського імперіалізму, яка має глобальні домагання та тривалу історію своїх метаморфоз і трансформацій.

Ключові слова: ідеологія, цивілізаційний підхід, російська ідея, «русский мир»

Анатолій Ермоленко. «Русский мир» - идеология российского империализма

В статье анализируется идеология «русского мира» как идеологическая основа российского империализма, которая имеет глобальные притязания и длительную историю своих метаморфоз и трансформаций.

Ключевые слова: идеология, цивилизационный подход, русская идея, «русский мир»

Anatoliy Yermolenko. "Russian World" - the ideology of Russian imperialism

The article analyzes the ideology of the "Russian World" as the ideological basis of Russian imperialism, which has global claims and a long history of its metamorphoses and transformations.

Keywords: ideology, civilizational approach, Russian idea, "Russian world"

РЕЛІГІЙНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ДОКТРИНИ «РУССКИЙ МИР»

Невід'ємною частиною доктрини «русский мир» є квазірелігійна ідеологія, яка навіть у секуляризованих своїх варіаціях апелює до православ'я як «божественного» базису самодержавності та імперії. Цей аспект є більш ніж вагомим для всебічного аналізу доктрини «русский мир», проте прописується дослідниками переважно досить односторонньо: як апеляція до концепту Москви як «Третього Риму» ченця Філофея Псковського та/або як посилання на висловлювання Патріарха Московського Кирила. Окрім того, «авторами» доктрини «русский мир» оголошуються то П. Щедровицький, то О. Солженіцин, та й взагалі, неоімперський проєкт «русского мира» вважають продуктом «путінського режиму», а його мета – відновлення СРСР в імперських масштабах. Дозволю собі не погодитись із такими позиціями чи принаймні внести у них певні корективи, адже вважаю, що підвалини цього проєкту лежать ще у 13-14 столітті, а його концептуальне оформлення відбулось у петрівську епоху під час процесу «зрощення» держави і церкви. З огляду на це дана розвідка присвячена тому, як відпочатково в дискурсі Московської держави питання державності осмислювалось в релігійному контексті, що інспірувало обґрунтування містично-сакральної цінності «царства кесаря». На думку авторки, каталізація ідеї про метафізичне втілення сакральної Божественної волі в особі деспота відбулась за правління Петра I, в чому брав участь українець за походженням філософ-богослов Феофан Прокопович. Розгортання цієї доктрини впродовж віків зумовило те, що і в наш час маніпуляції «ортодоксія» на користь імперської геополітики Росії активно діють як всередині неї, так і зовні, захоплюючи й українське медійне поле (де цільова аудиторія таких маніпуляцій досить висока через релігійну приналежність до московського патріархату в Україні). Тому авторка вважає акту-

альною розвідку «вглиб віків», яка б показала онтологічні підвалини релігійної частини ідеології «руського мира» та можливості для контраргументації в межах українського дискурсу.

Ще в часи зародження цивілізацій люди, в руках яких була політична та/або релігійна влада, вивели формулу, яка досі є, на жаль досить діевою: достеменно абсолютною владою може бути тільки влада, подібна божественній, яку ніхто не може обмежити, бо вона вища навіть за моральні закони. Саме з цього починається «теорія» про те, що істинний цар може бути навіть аморальним, якщо він сильний і грізний, як Деміург. До того ж, наприклад, фараон, окрім того, що вважався «увінчаним гнівом», був також «носієм миру», «хранителем життя підданих», – тобто добрим «божеством», подібним до Озіріса. У межах асирійсько-вавилонської та персидської культури погляд на царя, як на хранителя життя, отримав «месіанське» тлумачення: цар вважався «спасителем, який гряде, щоб визволити людей від смерті». Цар-спаситель – це типова ідея багатьох культур, пов'язана з древніми міфологічними поглядами, що стосувалися переродження всього світу [див. докладніше з цієї теми: Frazer, 1993]. Древній монарх був батьком для своїх підданих, і відомий російський вираз «цар-батюшка» був як раз свідомим конструктом, адже Феофан Прокопович у своїй роботі «Слові про владу і честь царську...» пише: «Всі і усілякі самодержці є отцями» [Прокопович, 1979–1980: с. 87]. Демократичні ідеї Античності, на ґрунті яких формувалась догматика «ортодо́жіа», зумовили абсолютно інше співвідношення «сил» в ієрархії суспільного життя, що лягло в основу і власне православ'я: у «земній владі» немає самодостатньої цінності; лише служіння царя / монарха народу освячує владу і робить її правомірною, – це основна політична думка євангельської проповіді. Іншими словами, християнство принципово приймає не панівну владу, а владу соціального служіння. Як не дивно, до цієї думки були прихильні навіть деякі російські філософи початку ХХ ст.: «Християнство не може прийняти деспотії, незалежно від того, чи прикривається вона релігійним авторитетом, чи є вона монархічною чи республіканською. І хоч християнство не вчило бунту проти держави, однак воно не могло вважати священною владу східного деспота, який наполягав на своїй богоподібності. Разом з тим,

християнство не може не співчувати тій державній формі, в котрій правителі (...) не возлежать, а слугують» [Алексеев, 1925, С. 132.]. Тим не менш, представники вищої церковної ієрархії в християнстві не раз йшли на соціально-політичні компроміси, одним з яких стало надання священного характеру імператорській владі у Візантії. Імператор Костянтин у промові, виголошеній на I-му Вселенському Соборі називає себе «братом єпископів у служінні Богу», а історик Євсевій Кесарійський прямо називає його єпископом [див.: Cameron, Averil and Stuart Hall, trans. *Life of Constantine*. New York: Oxford University Press, 1999]. Саме з постаті імператора Костянтина розпочинається візантійська традиція ототожнення царської влади з владою єпископською, до чого вже у пізніші часи апелювали також і російські філософи в дискурсі легітимації самодержавної влади [напр. див.: Бердяев, 1925, С. 29.].

Влада Московських царів отримала своє ідеологічне обґрунтування з Візантії. У той же час Московська держава була не лише православною державою, а й державою східною, і монархічні традиції Сходу проникали в неї не через Царгород, а безпосередньо з азійського світу. Завдяки цьому риси східної язичницької монархії в Московській державі були проявлені не менше, якщо не яскравіше, ніж у Візантії» [див: Виппер, 1922, С. 64]. Політична теорія Московської монархії була скроєна у східному стилі групою московської інтелігенції на чолі з Йосипом Волоцьким (Саніним). В ній говорилося, що Бог передав царю всю повноту влади, з православною включно. Першим «коронованим учнем» Волоцького був Іван Грозний, який залишив по собі «иосифлянскую» теорію російського абсолютизму, побудовану, як йому здавалось, в чисто православному дусі. На думку Івана Грозного, земна держава є копією небесної, а земний цар – це намісник Бога. Він вчив: «Победная хоругвь и крест честный даны были Господом Иисусом Христом сначала Константину, первому Христианскому Императору, потом другим византийским царям, пока искра благочестия не дошла до Руси» [Устрялов, 1925, С. 56]. Ця теорія довгий час вважалася християнською, хоча ніякого внутрішнього зв'язку з християнством не мала, що досить точно підмічає вже згаданий вище Алексеев М.: «Ідея московської необмеженої монархії була ідеєю язичниць-

кою, що у точності відтворювала всі основні моменти давнього східного абсолютизму. Теорія східного абсолютизму стверджувала, що державний порядок є відображенням порядку небесного, що земний владика є носієм божественних функцій, що він є істота страшна, що карає та милує, що життя і смерть людей в його руках, що він, як Бог, несе спасіння підданам, з якими він пов'язаний не правовим, а чисто моральним зв'язком» [Алексєєв, 1998: с. 25].

Петро I продовжив у своїй практиці втілювати ідею необмеженої монархії, хоч і прикривався концептом «просвіченого монарха» з легкої руки свого радника Феофана Прокоповича. Цікавим історичним парадоксом є те, що політику Петра I багато дослідників вважають «перемогою» світської влади над церковною, секулярним чудом на теренах Росії. Тим не менш, саме за його правління церкву було переорієнтовано на виконання єдиного завдання – підтверджувати «правду волі монаршої» [див.: твір Феофана Прокоповича «Правда волі монаршої» у: Прокопович, 1979–1980.]. Підпорядкування Церкви державі, утворення Синоду стали тими реформами, які каталізували оформлення релігійної складової в онтології «руського міра».

«Підтвердження волі монаршої» – і зараз ключове завдання Московського патріархату, який через власні змі продовжує пропаганду «руського міра», як на власній території, так і на території України. Понад те, саме ідея «самодержавства» з його всеохопним правом на все у «своїй» державі легітимізує досить суперечливі вчинки російського духовництва: так, більшість українських святих у канонах та акафістах згадуються як російські святі та «діти землі Руської». Це ж стосується князя Володимира, який в межах релігійної пропаганди – російський святий та хрестив російські землі: «Дважды Начальника нашего во благочестии христианством,/ приидите, восхвалим, людие российстии,/ приснославнаго великаго князя Владимира,/ идолы поправшаго/ и святым Крещением/ землю Русскую просветившаго» [Служба Крещению Руси и св. кн. Владимиру]. Ба більше, з 2002 року святий Володимир вважається небесним покровителем внутрішніх військ МВС Росії. Його образ освячений в головній іконі внутрішніх військ, яка зберігається в Преображенській церкві храму Христа Спасителя. Як бачимо, образ князя Володи-

мира використовується релігійними структурами саме в політичному контексті, на підтвердження освяченості російської влади. Таких прикладів можна наводити безліч, розбираючи акафісти трохи не до кожного святого з української землі, та за стислістю роботи, авторка зважила, що цей приклад є найбільш знаком в контексті української культури та державності.

Таким чином, формула «православ'я, самодержавство, народність» просувається православними медіа та сакральною літературою чи не ліпше, ніж світською владою [ця проблематика побіжно, але досить влучно розглядається київською дослідницею: Бойко, 2016.]. Видатний російський філософ-державник Л. Тихомиров ще на початку ХХ століття у своїй книзі «Монархическая Государственность», протиставляючи самодержавство та абсолютизм досить чітко окреслив те, чому в осердя цієї ідеї закладаються саме релігійні ідеї, адже згідно з ідеологією самодержавства, влада царя делегована не народом, а Богом, обмежується вона лише Церквою і Божою істиною, і служить не своїй волі, а Божій [див.: Тихомиров, 1905.].

Проте ідея самодержавства ніякого стосунку (окрім історичного співіснування) до догматів християнства немає, підлаштування російського православ'я під запити влади – це виключно ідеологічний крок, який був здійснений ще за кілька століть до нинішнього президента Росії. І саме тому напрацювання контрпропаганди цій ідеологічній машині викликає стільки складнощів – вона має набагато довшу історію і набагато глибше підґрунтя, ніж ми собі уявляємо. Саме тому, в подальших розвідках авторка сподівається розкрити більш широко несумісність релігійності «русского мира» з догматами православ'я, а саме – проаналізувати ідею месіанства російського народу, яка відіграє вагомую роль у доктрині «русский мир» і має саме релігійне підґрунтя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексеев Н. Н.* Общая теория государства. Курс лекций. Прага, 1925. 356 с.
2. *Алексеев Н. Н.* Руський народ и госсударство. Москва : Аграф, 1998. 640 с.

3. Бердяев Н. Царство Божье и царство Кесаря. Путь : журнал. 1925. № 1. С. 31 – 52.
4. Бойко А. Образ «русского мира» в інформаційному просторі України. Журналістика : наук. зб. / за ред. Н. Сидоренко. Київ : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. Вип. 15 (40). 232 с.
5. Виттер Р. Ю. Иван Грозный. Москва : Дельфин, 1922. 116 с.
6. Волковський В. П. Дослідження доктрини «Русского мира» у інтердисциплінарній перспективі. ІХ Міждисциплінарні гуманітарні читання: 2020 рік : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 21 – 22 листопада 2020 р. Київ : Інститут історії України НАН України, 2020. С. 88 – 90.
7. Прокопович Феофан. Філософські твори: У 3-х т. Київ : Наукова думка, 1979–1980.
8. Служба Крещенню Руси и св. кн. Владимиру : веб-сайт. URL: <https://tvvereparhia.ru/sources-root/library/sluzhba-kreshcheniyu-rusi-i-sv-kn-vladimiru/> (дата звернення 14.09.2020).
9. Тихомиров Л. А. Монархическая государственность : Ч. 1-4. Москва, 1905.
10. Устрялов Н. В. Политическая доктрина славянофильства (Идея самодержавия в славянофильской постановке). Известия Юридического факультета. Харбин : Высшая Школа в Харбине, 1925. т. 1. С. 47 – 74.
11. Шевченко В. Візити патріарха Московського і всієї Русі Кирила в Україну як іспит її громадян на духовно-історичну зрілість. Українське релігієзнавство. 2010. № 54. С.125-135.
12. Cameron A., Hall S. Life of Constantine. New York : Oxford University Press, 1999. 414 p.
13. Frazer J. G. The Golden Bough: A Study in Magic and Religion. Wordsworth Editions, 1993. 756 p.

Ксенія Зборовська. Релігійні основи державності в контексті доктрини «русский мир»

У даній роботі аналізується квазірелігійна ідеологія, як основа доктрини «русский мир», що навіть у секуляризованих своїх варіаціях апелює до православ'я як «божественного» базису самодержавності та імперії. Авторка аргументує, що ідея самодержавства ніякого стосунку (окрім історичного співіснування) до догматів християнства немає.

Ключові слова: квазірелігійна ідеологія, християнство, концепт «Третього Риму», «русский мир»

Ксения Зборовская. Религиозные основы государственности в контексте доктрины «русский мир»

В данной работе анализируется квазирелигиозная идеология, как основа доктрины «русский мир», которая даже в секуляризованных своих вариациях апеллирует к православию как «божественному» базису самодержавности и империи. Авторка аргументирует, что идея самодержавия никакого отношения (кроме исторического сосуществования) к догматам христианства не имеет.

Ключевые слова: квазирелигиозная идеология, христианство, концепт «Третьего Рима», «русский мир»

Xenija Zborovska. Religious Foundations of Statehood in the Context of the "Russian World" Doctrine

This work analyzes the quasi-religious ideology as the basis of the "Russian world" doctrine, which, even in its secularized variations, appeals to Orthodoxy as the "divine" basis of autocracy and empire. The author argues that the idea of autocracy has nothing to do (except for historical coexistence) with the dogmas of Christianity.

Keywords: quasi-religious ideology, Christianity, the concept of the "Third Rome", "Russian world"

«РУССКИЙ МИР» ЯК ІДЕОЛОГІЯ ТА КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

У сучасному українському публічному дискурсі словосполучення «русский мир» зазвичай вживають для позначення ідеології, що її РФ як держава-агресор використовує в інформаційному полі. При цьому поняття ідеології тут фігурує радше у Марксовому розумінні: під ідеологією «русского мира» мають на увазі «хибну свідомість», тобто, у нашому випадку, якусь штучну ідейну конструкцію, що під химерними поєднаннями та маніпуляціями приховує прагнення завоювати, закріпити, знищити тощо. На мою думку, така редукція вжитку словосполучення «русский мир» не лише спрощує (аж до карикатуризації [Блискучий приклад такої карикатури див.: 1]) досить складний та багатогарбовий феномен, а й може стати перешкодою як для вивчення цього феномена, так і для його ідентифікації взагалі. Цілком визнаючи за згаданою редукцією (разом з карикатуризацією) потужний контрпропагандистський потенціал, здатний викривати та протидіяти механізмам ворожих маніпуляційних стратегій, вважаю, що в аналітичному плані вона є шкідливою не лише з огляду на вимоги академічного дослідження, яке передбачає вивчення будь-якого феномена в усій його повноті та складності, а й з огляду на те, що складність та багатогарбовість «русского мира» є одним з чинників його поширення і збереження.

До згаданої складності та багатогарбовості належить поєднання в феномені «русского мира» політичних та культурних складників, причому культурне в такому поєднанні зовсім не обов'язково підпорядковане політичному і може мати власні засади, історію, тяглість тощо. Зокрема, ідеологія «русского мира» здатна поширюватися лише в культурному просторі, окресленому використанням російської мови, однак було б помилкою вважати, що «русский мир» як культурний простір є лише територією, на якій живуть носії російської мови, а російська мова своєю чергою на цій території є лише мовою людей певної національності, лінгвістичної орієнтації чи тим паче «національної меншини». Російська мова стає, так би мовити, «простороутворюючим» чинником лише тоді, коли її розглядають як щось бі-

льше, ніж національну мову: як «мову міжнаціонального спілкування», (привілейовану) мову високої культури чи мову, якою транслиуються здобутки світової цивілізації, словом якщо вона посідає чи їй приписують особливе (і зовсім не обов'язково домінантне) місце серед мов, що їх використовують на певній території. В аналізі ідеології «русского мира» на цей аспект не звертають достатньої уваги з двох причин; передусім тому, що ототожнення «русского мира» з простором поширення російської мови є офіційним елементом цієї ідеології, а відтак його розглядають лише як елемент хибної свідомості та вважають згадане ототожнення політичним надуживанням чи маніпуляцією (а тим, хто сприймає його серйозно, часто закидають, що вони мислять як прихильники «русского мира»). По-друге, оскільки практично всі аналізи «русского мира» мають на меті пошук засобів боротьби проти згубних наслідків цієї ідеології, вони намагаються оминати тему зв'язку культури й політики, позаяк розмежування культури та політики є одним із засобів боротьби («ми проти Путіна, але не проти Пушкіна»); понад те, оминаючи у такому аналізі роль російської культури, мови чи її носіїв у поширенні ідеології «русского мира», боротьбі проти цієї ідеології намагаються надати неагресивного, «ненаціоналістичного» вигляду.

Існування «русского мира» як культурного простору є об'єктивною обставиною, не зумовленою сучасною ідеологією «русского мира». Проте присутність російської мови і культури в описаному вище «простороутворюючому» статусі є одним з каналів поширення цієї ідеології, а також потужним чинником, який перешкоджає конституюванню власного культурного, інформаційного, символічного простору нових незалежних держав. Для того, щоб мати змогу ефективно долати цю перешкоду, не досить зосереджуватися на ідеології «русского мира», потрібно аналізувати засади, історію, чинники збереження і відтворення «русского мира» як культурного простору. Зокрема, цей культурний простір є спадком двох імперій – російської та радянської, і тут варто повернутися до вже забутого сьогодні позитивного розуміння імперії як космополітичного проєкту: ностальгія за цим виміром імперії може робити захисниками «русского мира» як культурного простору навіть тих, хто аж ніяк не ототожнює себе ні з державою-агресором, ні з її політикою, і, понад те, може цілком щиро вважати себе прихильником європейських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Що таке «русский мир»? Школа політичної аналітики НаУКМА. Електронний ресурс. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/%D1%89%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BC%D0%B8%D1%80/>

Сергій Йосипенко. «Русский мир» як ідеологія та культурний простір

Автор акцентує увагу на поєднанні в феномені «русского мира» політичних та культурних складників. На його думку, російська мова стає «простороутворюючим» чинником лише за умови наявності відповідного культурного дискурсу. Відповідно, постулюється необхідність аналізувати засади, історію, чинники збереження і відтворення «русского мира» саме як культурного простору, не звужуючи цю доктрину суто до ідеології.

Ключові слова: ідеологія, культура, «русский мир», культурний простір

Сергей Йосипенко. «Русский мир» как идеология и культурное пространство

Автор акцентує увагу на поєднанні в феномені «русского мира» політичних та культурних складників. На його думку, російська мова стає «простороутворюючим» чинником лише за умови наявності відповідного культурного дискурсу. Відповідно, постулюється необхідність аналізувати засади, історію, чинники збереження і відтворення «русского мира» саме як культурного простору, не звужуючи цю доктрину суто до ідеології.

Ключевые слова: ідеологія, культура, «русский мир», культурне пространство

Serhiy Yosypenko. "Russian World" as an ideology and cultural space

The author focuses on the combination of political and cultural components in the phenomenon of the "Russian world." In his opinion, the Russian language becomes a "space-creating" factor only if there is appropriate cultural discourse. Accordingly, he postulates the need to analyze the principles, history, factors of preserving and re-creating the "Russian world" as a cultural space without narrowing this doctrine solely to ideology.

Keywords: ideology, culture, "Russian world", cultural

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СВІТУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВИ «РУССКОМУ МИРУ»

За інтелектуальними зусиллями нашого часу, спрямованими на розуміння Іншого та Чужого, можна, безперечно, розгледіти «тіні політики Чужого», пов'язаної з розриванням зачарованого кола закритих суспільств, на думку сучасного феноменолога Б. Вальденфельса. Однак до цього зачарованого кола закритих суспільств, натомість, долучилася Росія зі своєю політикою «руського мира». «Політика Чужого», яка у високорозвинутих індустриальних країнах зумовлена «відкриттям державних кордонів», «змішанням культурних форм життя», мультикультуралізмом, багатомовністю тощо є політикою, що вже «належить до політики повсякденності» сучасного світу, зазначає дослідник, у тому числі й сучасної Європи. Європейський світ і європейське порозуміння сьогодні передбачає також і те, що його країни «...взаємно послуговуються мовою Іншого або разом послуговуються мовою Третього, останнє – у різних формах особливих мов на кшталт латини як наукової та канцелярської мови, французької – як дипломатичної мови, англійської – як мови торгівлі, італійської – як музикальної мови тощо. Чітким показником рівня внутрішньої чужомовності є так звані чужомовні слова, які можуть сягати великої кількості... Якщо враховувати цю одночасну множинність, можна зрозуміти, що античний грек або римлянин не мав жодного приводу називати себе європейцем...» [Вальденфельс, 2004: с. 121].

Європа III тисячоліття, це – Європа, де відбувається відкриття кордонів, пересування «меж» на порозі між Своїм і Чужим, між своєю і чужою культурами, між «культурою і природою» (пересування, яке «зміщує», але «не знімає межі»), і це вже інша Європа. Тут – усе «Інше», не «Своє» не є уже чимось абсолютно «поза-порядковим», тим, що виключається з усталеного порядку або зі «Свого», адже «інтеркультурна Чужість віддається ехом в

інтракультурній Чужості, яка виростає із чужості власного виникнення» (Вальденфельс).

Тому Європа, яка вирізняється сьогодні внутрішньою множинністю (мов, культур, етносів тощо), це – «Інша Європа», «Інша ідентичність» – «Європа у множині». Питання про Європу постає тепер не з чистого пошуку своєї «тотожності», не з «чистого пошуку себе», а радше з пошуку або, точніше, з відмови від будь-якої тотальності, цілісності, єдності. Поняття тотальності викликає наразі тривогу, бо нагадує «важкі й затяті Гегелеві догми про закритість системи», про «євроцентризм», «що є радикальною формою етноцентризму, а саме сумішшю етно- та логоцентризму, радощів відкриття та жаги захоплення, духу месіанства та експлуатації» [Вальденфельс, 2004: с. 117]. і який живе очікуванням того, «що Своє завдяки Чужому виявиться цілим і загальним».

Але щойно ми відкидаємо ціле, загальне (закрите), перед нами через простір інтерсуб'єктивності виокреслюється Інше, або Чуже у Своєму, і тому ми маємо «Іншу Європу» – «Європу у множині», за висловом Вальденфельса. «Ідентичність Європи», як і самототожність «Я», досягається «обхідними шляхами», бо «Своє забруднене Чужим», а «Я» відзначене рисами «Іншості». Немає більше нічого, з чим «контрастує Європа», зі «Своїм вона також позбулася Чужого» (Ю. Кристева). Тому Європа не є сьогодні чимось тотожним собі у старому сенсі цього слова, чим можна було б «заволодіти». Ідентичність Європи «виникає лише через ідентифікацію та самоідентифікацію тих, хто впізнає себе у ній, як у дзеркалі або в лупі, але ніколи не впізнає себе повністю» [Вальденфельс, 2004: с. 129]. Європі потрібно нагадувати собі з приводу своєї ідентичності, що вона має сенс лише разом з «Іншостями, які завжди діяли в ній», як каже Марк Крепон, і це стосується нині світу загалом.

Тому нові форми інтегральності, інтеррегіональності та інтеркультурності, що сьогодні виникають, засновані на іншій моделі ідентичності, яка проявляється не у вигляді самототожності чи простої рівності, однаковості (біологічній, генетичній формі ідентичності, незмінній від народження й до смерті), а у вигляді «гри взаємоконститутивних посилянь», за яких значення, що ви-

никають, у самий момент їхньої появи вже неідентичні собі, бо втримують не тільки Своє, а й Інше, і, отже, у них з'являється можливість видозмінюватись, збагачуватись, наповнюватись новим змістом. Таким чином, ми маємо відкритішу архітектуру національної ідентичності, яка окреслює те, що притаманне певній нації та її прагненням, але у менш категоричній формі, ніж досі.

Вимога «ідентичності на основі Іншості» приводить до того, що національна ідентичність розуміється у такому разі «не як сукупність самодостатніх принципів», що вирізняють, відокремлюють одну націю від іншої, а як «відкрита до трансформацій конструкція на основі культурного діалогу-полілогу з іншими націями» й іншими культурами, зазначає Ентоні Гіденс, при цьому не відкидається прагматична складова, реальні інтереси власної нації-держави у контексті їхньої «невідвротньої зануреності» у процеси глобалізації.

У сучасному світі, в якому передача інформації через соціальні мережі, мережу Інтернет стала узвичаєною практикою, ми постійно комунікуємо з тими людьми, народами, хто думає і живе інакше, ніж ми самі, чи то у царині релігії, культури, чи різних етнічних, національних ідентичностей.

Багатоголосся, множинність, плюралізм і терпимість до цього культурного розмаїття у поєднанні з демократією, яка повсюди поширюється, і є «найважливішою спонукальною ідеєю» (Ентоні Гіденс) не тільки минулого, а й нового тисячоліття.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Arendt H.* Human Condition. – University of Chicago Press, 1958.
2. *Forst R.* Toleranz im Konflikt. – Frankfurt am Main, 2003.
3. *Вальденфельс Б.* Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. – К., 2004.
4. *Гіденс Е.* Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. – К., 2004.
5. *Крепон М.* Європейські іншості. – К., 2011
6. *Кримський С.* Під сигнатурою Софії. – К., 2008.
7. *Кристева Ю.* Самі собі чужі. – К., 2004.

Галина Ковадло. До питання про особливості сучасного європейського світу як альтернативи «руському миру».

Автор статті звертає увагу на особливості сучасного європейського світу з його відкритістю і сприйняттям всього «Чужого», «Іншого» як «Свого» на відміну від «руського мира». Європейський світ не є сьогодні чимось тотожним самому собі в старому сенсі цього слова, оскільки через простір інтерсуб'єктивності в ньому виокремлюється «Інше» або «Чуже» у «Своєму». Тут з'являється у кожного можливість видозмінюватись, збагачуватись, наповнюватись новим змістом – культурним розмаїттям у поєднанні з демократією.

Ключові слова: «Свій», «Чужий», «Інший», європейський світ, культура, ідентичність, відкрите суспільство.

Галина Ковадло. К вопросу об особенностях современного европейского мира как альтернативы «руському миру»

Автор статьи обращает внимание на особенности современного европейского мира с его открытостью и восприятием всего «Чужого», «Иного» как «Своего» в отличие от «руського мира». Европейский мир сегодня не есть чем-то тождественным самому себе в старом смысле этого слова, поскольку через пространство интерсубъективности в нем появляется «Иное» или «Чужое» в «Своем». Тут возникает у каждого возможность видоизменяться, обогащаться, наполняться новым содержанием – культурным разнообразием в соединении с демократией.

Ключевые слова: «Свой», «Чужой», «Иной», европейский мир, культура, идентичность, открытое общество.

Halyna Kovadlo. To the issue about the features of the modern European world as an alternative to the «Russian world»

The author of the article draws attention to specificities of the modern European world with its openness and the perceptions of any «Alien», «Other» as «Ours», talking sociologically – any out-group as in-group, or any “Them” as “Us”, unlike the «Russian world», where any “Other” is treating as “inimical Alien”. Today the European world is not identical to itself in the old sense of the world, because it discovers every «Other» or «Alien» as its “Us” or “ingroup” or “Ours” through intersubjectivity space. This creates possibility for everyone to be evolved, be enriched, be filled with new content – cultural diversity in connection with democracy.

Key words: «Us», «Them», «Ingroup», «Outgroup», «Alien», «Other», European world, culture, identity, open society.

ДЬЯВОЛЕКТИКА «РУССКОГО МИРА»

Призрак бродит по Европе, призрак русского мира.

Я – русский человек. Меня, не спрашивая, включают в некий «русский мир». Почему же я вместо мира вижу перед собой кулак, величиною с чиновничью голову, и слышу громовый голос: «А ведь шинель-то наша!». Намекают даже, что голос сей исходит от «весьма значительных лиц». Более того, моя частная шинелька экспроприруется под знакомый напев с чуть иными словами: «Мы наш, мы русский мир построим!».

1. *Франкенштейны «Русского мира»*. То, что слывет под именем «Русский мир» (далее РМ), не констатация и не описание некоего феномена. Ничего такого не существует. РМ – это стратегический проект, идеологическая конструкция. РМ был изобретен российскими интеллектуалами в 90-х годах, когда рассеялся призрак коммунизма и распался СССР. Нужна была идея очередной идеологии, способной дать в руки власти инструмент самоутверждения в глобальном мире и овладеть массами, поселив их в своем – нашем – мире. «Русские» занимают место, опустевшее после исчезновения «пролетариата» и его «коммунистической партии» – место «передового отряда прогрессивного человечества», давно уже укоренившегося в «отечестве победившего пролетариата», то есть в СССР. Оставалось переименовать социальные категории в национальные, освободить национальные от узкой этничности, сочинить исторический эпос, по возможности сакрализовать – и Существо готово. Теперь пусть изобретатели пеняют на себя.

В 1995 г. Глеб Павловский с коллегами пишут своеобразный манифест «русского мира», учреждают Русский университет, интернет-издание «Русский журнал» и еще ряд изданий. В 2000 г. Петр Щедровицкий публикует программную статью «Русский мир и транснациональное русское». С тех пор благонамеренная идея «русского мира» последовательно мостила до-

рогу в ад холодних і гібридних війн, грозящих превратиться в горячий Армагеддон.

С помощью Владислава Суркова идея Русского мира была принята российской администрацией. Уже в 2007 году Путин издал указ о создании государственного фонда «Русский мир» и ввел это словосочетание в свою риторику.

За интеллектуальными идеологами глобального русского мира явились духовные силы. Его с удовлетворением принял «Всемирный русский народный собор» и, соответственно, благословил патриарх Кирилл. Очень быстро идеология РМ вернула не столько культурное самосознание, сколько сознание традиционно имперское, обогащенное теперь большевистским проектом мировой революции, сталинистским проектом мировой державы, православным проектом третьего Рима, и путинским проектом интеграции всего, что плохо лежит. После интеграции Крыма идея РМ успешно овладела массами и пошла в бой под руководством А.Бородая, И.Гиркина (Стрелкова) и прочих богатырей «Новороссии»...

2. *Генная инженерия.* Любопытна все же сама «дьяволектическая» логика превращения идеи РМ на пути из университетов и профессорских кабинетов в кабинеты президентской администрации, на архиерейские соборы и, наконец, в кабины БТР, «Градов», «Буков». Созданный как идеологическое оружие самоутверждения, РМ самоутверждается теперь вполне материальным оружием.

С самого начала в идеологии РМ бросается в глаза знакомое и опасное сочетание социальной инженерии и политической технологии с почвенничеством и традиционализмом. Технологам нужен материал. Вождям нужен миф.

Итак, с одной стороны придворная элита – культур-инженеры и полит-технологи. Они свободно говорят на трех-четырёх языках, они хорошо образованы и начитаны, они мыслят не под диктовку домашнего языка, а в изощренном английском новоевропейского техно-сциентизма, в своих трудах они слова в простоте не скажут, виртуозно владея лексикой и поэтикой постмодернистского дискурса., – иначе говоря, это типичные менеджеры современного космополитического интеллекта. С другой стороны –

вождь и масса, для которых придумываются иррациональные мифы, несущие мистику сверхличного единства.

3. Столпы Русского мира.

3.1. На каком языке говоришь, на таком и мыслишь. Язык мыслит до тебя и за тебя, он формирует твою ментальность, а там и мировоззрение. Русской речью ты уже обречен быть русским, уже принадлежишь племени русских. РМ, определяет П.Щедровицкий, это «сетевая структура больших и малых сообществ, думающих и говорящих на русском языке». Где бы ты ни был, на каком бы языке ни говорил, чем бы ни занимался, если русский язык родной, РМ тебя уже национализировал, присвоил, ты перестал быть своей частной собственностью – самим собою со своим умом, своей совестью, своей личной ответственностью.

Из этого следует далее: РМ (1) всемирнен, он уже распространен, рассеян по всему миру (диаспора, русскоязычные меньшинства); (2) сверхнационален, это не этнос, не кровное родство, не нация... – он «не имеет границ, только горизонт»; (3) стоит расширить эту «лингвистическую метафизику», вспомнить семейство славянских, вспомнить панславянизм, и вот уже русский суперэтнос готов принять в себя множество славянских ручейков-субэтносов; (4) помнится, интеллектуалы первой эмиграции, отвращаясь от Европы, обратили взор на Восток, придумали евразийский миф. «Да, скифы мы, да азиаты мы...» и т.д.

Так что у инженеров идей и политехнологов народных общностей в запасе еще целая Азия. Но как же, ведь там-то уж нет ни русского, ни славянского? Зато – какие захватывающие перспективы!

3.2. Чтобы общность стала миром, языка мало. Всемирное племя может стать реальным сообществом, мировым субъектом, если имеет общий производственный капитал. Общее хозяйство – финансы, ресурсы, организации – и общую культуру, – все то, что способно воспроизводить и развивать РМ как хозяйствующего и культурного субъекта. Правда, негосударственной общности, рассеянной по миру, пока еще трудно вести общее хозяйство, поэтому начнем с конца. Прежде всего, нужен образ общего будущего (светлого, конечно). Откуда ж его взять?

Тут, увы, инженерия кончается и начинается алхимия. Капитал РМ это (почти цитирую) «совокупность интеллектуальных,

культурных и т.д. потенциалов.., выражаемых в языковом мышлении и коммуникационных (гуманитарных) ресурсах русского языка». Надежды на обретение и рост «капитала» снова возлагаются на ресурсы языка. «Энергия воли (?) русскоговорящих этносов (?) позволяет актуализировать эти потенциалы и превратить их в ряд образов будущего...». Вот так: капитал извлекается волей из того же языка. Ну а пока, в ожидании явления воли, способной извлечь из языка не только высокую поэзию, но и тонкую технологию, капитал вырисовывается такой: ресурсы победоносного прошлого, сырье настоящего и потенциал будущего. В таком виде идея РМ становится зримой: «сырьевая сверхдержава» раннего Путина, украшенная званием «либеральной империи» имени А.Чубайса.

Впрочем, когда произнесено магическое слово империя, все либеральное, обычно, начинает наматываться на гусеницы танков.

Третий столп РМ – империя будущего.

3.3. РМ – это потенциальная империя. Язык таит в себе потенциал великорусской культуры, ее излучения издавна просвещают внутренние этносы России и окружающие провинции. Не в замыслах политиков, а в ресурсах общего языка естественно содержится геополитический размах империи – культурной, конечно, и либеральной (ну может, еще и хозяйственной). После распада СССР империю придется заново собирать. На новом, конечно, базисе и, увы, в борьбе против буржуазного национализма. Поэтому конструкторы РМ вместе с широкими народными массами поддерживают «крымскую весну» и «Донбасс, восставший против агрессивного украинского национализма».

Теперь самое время укрепить базис будущей империи четвертым столпом – сакральностью.

3.4. РМ – это православная империя... Третий Рим... Константинополь должен быть наш, но тссс...

Заключение. Да, «Русский мир» это настоящая идея, идея идеального мира, который и не снился какому-нибудь Платону. Это идея чистого, совершенного тоталитаризма. Мир, присваивающий человека до тла, до интимнейших потемок души, от первого лепета до последнего дыхания духа.

Анатолій Ахутін. Дьяволектика «Русского мира»

Автор відстоює позицію, що «русский мир» – це не констатація і не опис якогось феномена, а стратегічний проєкт, ідеологічна конструкція, винайдена російськими інтелектуалами в 90-х роках, виходячи з необхідності створення ідеології, здатної дати в руки влади інструмент самоствердження в глобальному світі і оволодіння масами. У даній роботі розкриваються логіка перетворення ідеї «русского мира» з кабінетної на масову, а також її сутнісні підстави.

Ключові слова: ідеологія, православна імперія, тоталітаризм, «русский мир»

Анатолій Ахутин. Дьяволектика «Русского мира»

Автор отстаивает позицию, что «русский мир» – это не констатация и не описание некоего феномена, а стратегический проект, идеологическая конструкция, изобретенная российскими интеллектуалами в 90-х годах, исходя из необходимости создания идеологии, способной дать в руки власти инструмент самоутверждения в глобальном мире и овладения массами. В данной работе раскрываются логика превращения идеи «русского мира» из кабинетной в массовую, а также ее сущностные основания.

Ключевые слова: идеология, православная империя, тоталитаризм, «русский мир»

Anatoly Akhutin. Dyavolektika of the "Russian world"

The author defends the position that the "Russian world" is not a constation or description of a specific phenomenon, but a strategic project, an ideological structure invented by Russian intellectuals in the 90s, proceeding from the need to create an ideology capable of giving the authorities an instrument of self-affirmation in the global world and mastery of the masses. This work reveals the logic of transforming the idea of the "Russian world" from an armchair one into a mass one, as well as its essential foundations.

Keywords: ideology, Orthodox empire, totalitarianism, "Russian world."

«УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ» ЧИ «РУССКИЙ МИР»: ВИМІРИ І МОЖЛИВІСТЬ ПРОТИСТОЯННЯ

На сьогодні в українському науковому та публіцистичному дискурсі існує багато визначень «Русского мира», які стверджують різну структурно-функціональну організацію цього явища. Серед них: доктрина, проект, ідеологія, ідея, технологія, концепція, зброя та ін. Структурно-функціональне визначення явища є критично необхідним для окреслення можливостей протистояння йому, оскільки дає можливість чітко означити виміри цього протистояння. У межах конференції «Русский мир» розглядається як доктрина і в цьому матеріалі цей термін трактовано як «керівний теоретичний чи політичний принцип». Тому виміри й можливості протистояння «Русському миру» описані тут саме в межах теоретичного та/або політичного принципу. Цей опис ґрунтується на окресленні структури застосування такого принципу під час перетворення соціальної реальності.

«Український світ» може протистояти «Русському миру» у таких вимірах:

- вимір ідентичності;
- вимір культури;
- вимір дискурсу;
- вимір політики.

Для розгляду обрано саме такі виміри, оскільки в них найбільше проявляється застосування доктрини «Русского мира» в інформаційній експансії з боку Росії. Ідентичність тут вживається у трактуваннях М. Козловця [Козловець, 2009: С. 88-89] та М. Степико [Степико, 2011: С. 177]. Взаємозв'язок культури, ідентичності та дискурсу віднаходимо у Б. Андерсона [Anderson, 1983: р. 15-16], а дискурсу і політики у М. Козловця [Козловець, 2009: с. 55-56].

Усі ці чотири виміри динамічно зв'язані між собою, і водночас мають свої специфічні властивості, функції, методи впливу, логіку трансформації, структуру, шляхи формування та ін. Можна з певністю стверджувати, що вони водночас взаємно вплива-

ють на формування один одного і також постають циклом. Йдеться про циклічність впливу на маси за допомогою таких доктрин, як «Русский мир», адже для того, щоб на парламентських виборах 2019 року політична партія, яка повністю спирається на «Русский мир» як доктрину і як ідеологію, здобула 26% голосів виборців на Харківщині та 23% голосів на Одещині [Вибори народних депутатів України, 2019], необхідно було провести масштабну кампанію, яка спиралася найперше на ідентичність виборців, що проявлялася у культурі, яку вони створювали та споживали, з чого пізніше формувався дискурс, у якому вони існували, що призвело до таких результатів голосування.

Так, втілення доктрини «русского мира» на теренах Одещини та Харківщини насамперед зумовлене присутністю та постійною зовнішньою й внутрішньою підтримкою російської (і радянської як її частини) ідентичності громадян. При цьому «Русский мир» на цих теренах виражений у культурі поведінки, у політичній культурі, у культурі побуту та ін. Це створює сприятливі умови для когерентної взаємодії порядків дискурсу (за Н. Феркло [Fairclough, 2001]) «новоросії», яка нібито існує з XVIII століття, та «російських царів-об'єднувачів», за допомогою яких ці землі нібито і опинилися у кордонах України. Ці дискурси, об'єднуючись, формують систему ідей і мисленневих схем, яка разом із порядком дискурсу «російських царів» (який охоплює дискурс «єдиного правителя», «братніх народів» та ін.) формує дискурс «русского мира» на теренах Одещини та Харківщини. Спираючись на присутні в дискурсі соціальні репрезентації (за ван Дейком [van Dijk, 2001]), інтенції та інтереси, набуває популярності партія, яка декларує їх ствердження в політичному просторі. Викладена логіка впливу не має на меті визначення причин політичного вибору – вона спрямована на визначення вимірів боротьби проти ідеологічної експансії Росії.

Однією з ключових сутнісних особливостей «Русского мира» є те, що ця доктрина повністю гармоніює з російськістю. «Русский мир» відображає, стверджує та оновлює наявні в дискурсі репрезентації російськості та усього, що з нею пов'язано, зокрема культури, історії, науки, політики та ін. Він одночасно є дер-

жальною ідеологією, національною ідентичністю, національною ідеєю і ключовою символічною системою.

«Український світ» як доктрину не варто базово розглядати як антитезу «Русському миру», адже у разі ідейної смерті останнього зникне й підстава існування першого. «Український світ» варто відразу окреслювати як принцип, що спирається на систему ідей і цінностей, який базово притаманний українцям і відтворює та стверджує українство. У такому разі спроможність такої доктрини залежить від точності обраних ідей і цінностей та їх інтерпретацій, введених в дискурс.

З наведених вище тез впливає логіка протистояння «Українського світу» «Русському миру». Для того, щоб на рівних протистояти ідеологічній експансії, необхідно окреслити систему ідей і цінностей, які базово притаманні кожній людині, яка довгий час дотична до українського культурного простору, і ввести в дискурс фундаментальні аксіоматичні інтерпретації цих ідей. На основі цього необхідно сформуванати у дискурсі національну ідентичність, спроможну протистояти російській за сумою пояснювальних схем, за глибиною проникнення у колективне несвідоме тощо. Сформована та введена в дискурс національна ідентичність має бути супроводжувана дискурсивними практиками і стратегіями (за Р. Водак [The Discursive Construction, 2009]), що сформує питомо український культурний продукт і повноцінно введе «Український світ» у дискурс. З цих перетворень впливає утворення суб'єктів політичного процесу, діяльність яких заснована саме на «Українському світі».

Ключова можливість для «Українського світу» протистояти «Русському миру» – це стверджувати власне колективне Я/МИ, яке притаєне у фундаментальних культурних, психологічних, історичних та політичних особливостях української нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вибори народних депутатів України. Центральна виборча комісія, 2019. [Електронний ресурс] URL : https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp306_npt001f01=919.html

2. *Козловець М. А.* Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
3. *Стетико М. Т.* Українська ідентичність: феномен і засади формування Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 336 с.
4. *Anderson B.* Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism. London : Verso, 1983. 271 с.
5. *Fairclough N.* The Dialectics of Discourse, 2001. [Електронний ресурс] URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.198.1214&rep=rep1&type=pdf>
6. The Discursive Construction of National Identity / R. Wodak, M. Reisigl, R. de Cillia, K. Liebhart. Edinburgh : Biddles Ltd, 2009. 276 с. (Edinburgh University Press).
7. *van Dijk T. A.* Discourse, Knowledge and Ideology: Reformulating Old Questions and Proposing Some New Solutions. The Washington Post Company, 2001. [Електронний ресурс] URL : <http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse,%20Knowledge%20and%20Ideology.pdf>

Богдан Бевза. «Український світ» чи «руський мир»: виміри і можливість протистояння

У даній роботі постулюється, що «український світ» може протистояти «руському миру» у вимірах ідентичності, культури, дискурсу та політики. Для розгляду обрано саме такі виміри, оскільки в них найбільше проявляється застосування доктрини «Русского мира» в інформаційній експансії з боку Росії. Автор постулює необхідність утворення суб'єктів політичного процесу та ствердження власного колективного «я/ми», яке притасне у фундаментальних культурних, психологічних, історичних та політичних особливостях української нації.

Ключові слова: «український світ», колективне я/ми, національна ідентичність, «руський мир»

Богдан Бевза. «Украинский мир» или «руський мир»: измерения и возможность противостояния

В данной работе постулируется, что «украинский мир» может противостоять «руському миру» в измерениях идентичности, культуры, дискурса и политики. Для рассмотрения выбраны именно такие измерения, поскольку в них больше всего проявляются применения док-

трины «Русского мира» в информационной экспансии со стороны России. Автор постулирует необходимость создания субъектов политического процесса и утверждения собственного коллективного «я / мы», которое содержится в фундаментальных культурных, психологических, исторических и политических особенностях украинской нации.

Ключевые слова: «украинский мир», коллективное я / мы, национальная идентичность, «русский мир»

Bogdan Bevza. "Ukrainian world" or "Russian world": dimensions and the possibility of confrontation

This paper postulates that the "Ukrainian world" can confront the "Russian world" in identity, culture, discourse, and politics. It chooses such dimensions that have been selected for consideration because they manifest in a best way the application of the doctrine of the "Russian World" in the information expansion of Russia. The author postulates the need to create subjects of the political process and establish their collective "I/we," which is contained in the Ukrainian nation's fundamental cultural, psychological, historical, and political characteristics.

Keywords: "Ukrainian world", the collective I/we, national identity, "Russian world"

«РУСКИЙ МІР» – ЦЕ ВІЙНА

1. Рускій=совецький (?)

Коли під час другої світової війни мій тато, сержант Радянської армії, разом зі своїми товаришами отримував американську допомогу, вони іноді знаходили в пайках зворушливі листівки написані від руки, російською, друкованими літерами. Ці листівки писали американці, висловлюючи солідарність з Радянським Союзом: «*дорогой русский солдат*». Тато, український єврей, не дивувався – вони всі були радянські, тобто «рускіє».

Російська ідентичність збігалася з совецькою, це була така ж ідентичність.

Рускій означало совецький.

Це було так не лише для американців, але й для європейців.

9 травня 1945 року прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль відправив Сталіну «*Послание Красной армии и русскому народу от британской нации*»: «*Я шлю Вам сердечные приветствия по случаю блестящей победы, которую Вы одержали, изгнав захватчиков с Вашей земли и разгромив нацистскую тиранию. Я твердо верю, что от дружбы и взаимопонимания между британским и русским народами зависит будущее человечества*».

Це не залежало від оцінки та від ставлення до СРСР. У фултонівській промові той же Черчилль постійно говорить про «Russia» і «russians». У щоденнику «Жінка в Берліні» німецька журналістка розповідає про жахи, які довелося пережити цивільному населенню Берліна, перш за все жінкам, під окупацією Радянської армії. Авторка 27 квітня записує свою розмову з сусідкою: «вони тут. – хто? росіяни (Die Russen)? – так». (Згодом згадуються радянські солдати і офіцери українці, татари, узбеки, поляки та навіть німці – але вони все одно всі «росіяни, Die Russeni»).

Це було так для всього західного світу за часів існування Радянського Союзу.

Але так це було і для власне радянських людей. Для радянських «руських» це було просто «природне» відчуття, для радянських «неруских» це було предметом рефлексії.

Башкирський поет Мустай Карім написав вірш «Я россиянин» (навожу в російському перекладі М. Дудіна):

Не русский я, но россиянин. Ныне / Я говорю, свободен и силен. / Я рос, как дуб зеленый на вершине, / Водой рек российских напоен. / Своею жизнью я гордись в праве — / Нам с русскими одна судьба дана. / Четыре века в подвигах и славе / Сплелись корнями наши племена. / Давно Москва, мой голос дружбы слыша / Откликнулась, исполненная сил. / И русский брат— что есть на свете выше! — / С моей судьбой свою соединил <....> Не русский я, но россиянин. Чести / Нет выше. Я страны Советской сын. / Нам вместе жить и подниматься вместе / К сиянию сверкающих вершин <....> / Не русский я, но россиянин. Зваться / Так навсегда, душа моя, гордись! / Десятку жизней может поравняться / Моей судьбы единственная жизнь.

У радянських рускіх була в основному одна ідентичність: радянська, вона ж російська. У радянських неруских — дві.

Антисовецькі рускіє були насамперед просто антисовецькі. Антисовецькі нерускіє були антисовецькі — і, крім того, литовці, українці, башкири, грузини, татари, євреї тощо.

(Був, був антисовецький власне російський «руський» рух: він виник в 70-ті роки і відрізнявся крайніми «скрепністю», антилібералізмом, антизахідництвом та імперством)

2. Нова-стара ідентичність: російська мова

Після розпаду Радянського союзу «російсько-совецька» ідентичність опинилася під питанням. І — для декого відразу, для декого згодом — стало актуальним відновити втрачену спільність: спільність людей і народів, пов'язаних століттями спільної історії та російською мовою. Я не говоритиму про тих, для кого розпад Радянського союзу став катастрофою і хто хотів би його відродити, про ідеологів «*русского мира*», про апологетів «збирання земель», про тих, хто волає про росіян як розділений народ, хто вітав анексію Криму тощо.

Я хочу поговорити про російських лібералів, про людей, які засудили анексію Криму, які в російсько-українській війні на боці України, які налаштовані прозахідно й антикомуністично,

які категорично проти реставрації СРСР, які вважають себе антиімперцями — але які виявляються імперцями мимоволі (?).

Ці люди ненавидять путінський режим і його імперські домагання в тому числі (і чи не насамперед) за те, що через нього зруйнована дружба народів, оця спільність народів, яка зберігалася попри державні кордони; що колишні брати стали ворогами, що обірвані багатівкові зв'язки. Вони мріють про прекрасну Росію майбутнього, в якій не буде Путіна, а буде демократія — і тоді, звісно, все розірвані зв'язки відновляться, всі народи колишнього СРСР знову стануть братами.

Ці російські ліберали противники путінського режиму, вони не хочуть ідентифікувати себе з ним, вони не хочуть нести відповідальність за його злочини — але вони відчувають свою належність до спільності, яка називається «Росія», «росіяни». «Росія це не Путин!» – їхнє гасло. А що ж тоді? Прекрасна Росія майбутнього? Але вона далеко, а що зараз? Невже зараз нема тієї прекрасної Росії, яка не тотожна з путінським режимом?

Є! Уже зараз є — і завжди буде — російська мова і велика російська культура.

З дитинства радянська людина вчила напам'ять не тільки *«Союз нерушимий республик свободных / сплотила навеки единая Русь»*, а й *«Во дни сомнений, во дни тягостных раздумий о судьбах моей родины, — ты один мне поддержка и опора, о великий, могучий, правдивый и свободный русский язык! Не будь тебя — как не впасть в отчаяние при виде всего, что совершается дома? Но нельзя верить, чтобы такой язык не был дан великому народу!»*. Не тільки *«русский народ заслужил в этой войне общее признание, как руководящей силы Советского Союза среди всех народов нашей страны»*, а й *«Слух обо мне пройдет по всей Руси великой, / И назовет меня всяк сущий в ней язык, / И гордый внук славян, и финн, и ныне дикой Тунгуз, и друг степей калмык»*. (З фіном якимось не вийшло, вони готові з цим змиритися; але онуки слов'ян та інші калмики — невже можна допустити, щоб вони залишилися без Пушкіна? Щоб він не був для них «наше всьо»?)

Оце і є вітчизна ліберальних російських людей: російська мова і російська культура. Отже, все носії російської мови і культури є їхніми співвітчизниками.

І ось один з них пише: *«Это кажется мне очевидным, но вот приходится объяснять: Россия отнюдь не равна прогнившей»*

путинському государству, Россия — это, в первую очередь, общность людей, говорящих и читающих на русском языке. Языке Державина и Пушкина....» — далі перелічено багато імен, кожен російський ліберал поставить свої.

Російські ліберали, засуджуючи анексії та гібридні війни, що їх розв'язує «путінський режим, але аж ніяк не Росія», не помічають, що їхня теза буквально збігається з тією, яка служить мотивом і виправданням для анексій і воєн: «Россия там, где говорят по-русски».

«Русский мир может и должен объединить всех, кому дорого русское слово и русская культура, где бы они ни жили, в России или за ее пределами» — сказав Путин 2006 року. «Мы всегда будем защищать этнических русских на Украине и ту часть украинского народа, которая чувствует свою неразрывную не только этническую, но и культурную, языковую связь с Россией, чувствует себя частью широкого русского мира» — сказав Путин 2014 року. «Мы считаем Израиль русскоязычным государством» — сказав Путин (жартома) 2019 року, і не всім ізраїльтянам цей жарт сподобався.

Російські ліберальні інтелігенти, які ідентифікують себе насамперед і головним чином як носіїв культури — і тільки після цього як громадян, як *ζῶν πολιτικός*, які як заклинання повторюють, що культура поза політикою, мова поза політикою, поезія і проза поза політикою, театр поза політикою етсетера — і не помічають, як стають носіями ідеї того ж імперства, але в більш витонченому виконанні: для інтелігентних культурних людей.

3. Рускій мір це війна

Але на землях колишнього Радянського союзу народилися і народжуються нові політичні нації, відновлюються та будуються нові держави; багато носіїв російської мови вважають себе латвійцями, українцями, білорусами — незалежно від мови. Рускій мір хоче, щоб вони були його частиною. Вони ж не хочуть нею бути і не будуть, якими б мовами вони не говорили. Тут не надто багато простору для компромісу.

Отже, рускій мір — це війна. І російські ліберали опиняються на чужій їм війні і змушені мимохіть брати в ній участь.

Ірина Берлянд. «Рускій мір» – це війна

Авторка описує період розпаду Радянського союзу, коли «російсько-совецька» ідентичність опинилася під питанням. Внаслідок необхідності відновлення втраченої спільності людей і народів утворилось кілька прошарків, один з них - імперці мимоволі, російські ліберали. Для них вітчизною є російська мова і російська культура, а, отже, всі носії російської мови і культури є співвітчизниками. Дослідниця показує, як російські ліберальні інтелігенти, які ідентифікують себе насамперед і головним чином як носіїв культури — і тільки після цього як громадян, не помічають, як самі стають носіями ідеї імперства, опиняючись на чужій ім території - території війни.

Ключові слова: «рускій мір», територія війни, російська культура, імперія

Ірина Берлянд. «Русский мир» – это война

Авторка описує період розпаду Радянського Союзу, коли «російсько-совецька» ідентичність опинилася під питанням. Внаслідок необхідності відновлення втраченої спільності людей і народів утворилось кілька прошарків, один з них - імперці мимоволі, російські ліберали. Для них вітчизною є російська мова і російська культура, а, отже, всі носії російської мови і культури є співвітчизниками. Дослідниця показує, як російські ліберальні інтелігенти, які ідентифікують себе насамперед і головним чином як носіїв культури - і тільки після цього як громадян, не помічають, як самі стають носіями ідеї імперства, опиняючись на чужій ім території - території війни.

Ключевые слова: «Русский мир», територія війни, російська культура, імперія

Irina Berlyand. "Russian world" is a war

The author describes the period of the collapse of the Soviet Union when the "Russian-Soviet" identity was called into question. As a result of the need to restore the lost community of people and nations, several strata were formed: one of them is the strata of the imperialists volens-nolens, the Russian liberals. For them, the fatherland is the Russian language and Russian culture, and, therefore, all speakers of the Russian language and culture are compatriots. The researcher shows how Russian liberal intellectuals, who identify themselves primarily and mainly as bearers of culture - and only after that as citizens, do not notice how they become bearers of the idea of imperialism, finding themselves in a foreign territory - the territory of war.

Keywords: "Russian world". territory of war, Russian culture, empire

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА У РОСІЙСЬКІЙ ТЕЛЕВІЗІЙНІЙ МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ 2000-2010 РР.: ОКРЕМІ КЕЙСИ

За великою ідеєю завжди стоїть велика пропаганда. Часом вона є явною, проте найчастіше – на перший погляд непомітною, надто коли йдеться про культуру. Кіно і телебачення є саме тими ресурсами, що непомітно впливають на нашу свідомість, укладаючи в наш мозок потрібні ідеї в розважальній формі. Це зрозумів ще Ленін, говорячи, що «Зі всіх мистецтв найважливішим для нас є кіно», – тому впродовж існування СРСР важко знайти фільм, який би не піддавався ретельним перевіркам та не мав «правильний» посил. Насправді ідея такого контролю над умами має коріння ще в «Державі» Платона. Згідно з платонівським проектом, на чолі держави повинні стояти царі-філософи, які є гордими носіями істини та єдині знають, як наблизити її до ідеалу. На шляху його досягнення вони можуть вдаватися до будь-яких методів, поширюючи потрібні настрої серед свого народу, не гребуючи навіть використанням брехні, яка має «переконувати» інших. Іншими словами, як вважає К. Поппер, «Платон має на увазі пропагандистську брехню» [Поппер, 1994: с. 159]. Усе, що діє на людські уми, повинно контролюватися правителями – саме тому, наприклад, релігію мають запроваджувати та контролювати безпосередньо вони, адже це один із найважливіших інструментів впливу.

Разом із релігією на наше світобачення впливає й культурний простір, у якому ми перебуваємо, зокрема й культурний продукт, який споживаємо. Розуміючи це, вже Платон приписував виганяти з держави поетів, адже їх мистецтво «...причетне до того начала, яке далеке в нас від розсудливості...» (603A), а отже, й відволікає нас від «правильних» розумних ідей. У державі дозволено творити лише тим поетам, що допомагають підтримувати ідеї правителя.

Подібно до цього мислить сучасний американський дослідник візуальної культури Н. Мірзоев (Mirzoeff), вводячи свій концепт візуальності (visuality). Про візуальність він говорить не у буквальному сенсі, як про фізичну змогу, а як про певне бачення світу, його відповідний образ. Візуальність – це саме нав'язування певного бачення реальності. Спочатку вона з'являється у рабовласницьких країнах, щоб «...контролювати уяву рабів» [Mirzoeff, 2011: с. 11]. Візуальність задає певну оптику бачення та її межі, за які не можна переходити.

Таким чином контроль над тим, що формує наше світосприйняття, є надзвичайно важливим для того, хто намагається поширити свої ідеї. Надто тепер, коли, «"культура"... досить гнучка, щоб одночасно асимілювати в собі чинники реклами й агітації саме так: самій служити як таке собі супергасло...» [Габермас, 2000: с. 226]. Тепер масова культура слугує для того, щоб не просто контролювати, а, як зазначають Горкгаймер і Адорно, витіснити уяву.

Саме тому культура – це також поле бою. Зокрема в Україні це поле, яке довгий час засівали ідеями «руського мира». Культурний та інформаційний простори мають чи не таке само значення, як і простори реальних бойових дій, адже тепер «...поле бою опинилося всередині когнітивного простору ключових груп населення...» [Reichborn-Kjennerud, 2020: р. 5]. Однак чи почалася окупація культурного простору України ще задовго до подій 2014 року, адже, як пише П. Померанцев, «перша дія Президента (Путіна – авт.) після приходу до влади 2000 року – захоплення контролю над телебаченням» [Померанцев, 2015: с. 14]? Очевидно, що так, адже ідеї «руського мира» все ж живучі навіть тоді, коли прийшло молоде покоління, що народилося між 1990-2000 роками. Для цього потрібно проаналізувати, у якому культурному середовищі, наявному в 2000-2010 роках, воно зросло. Оскільки телебачення було найдоступнішим та найлегшим шляхом до «мізків» молодого покоління (зрозуміло, що газети охоплювали вже дорослу аудиторію, книжки не всі діти любили читати, а Інтернет лише починав набирати обертів та був далеко не у всіх оселях, на відміну від телевізора) то

проаналізуємо, яким чином пропаганда «руського мира» проявлялася на телеекранах.

Один із ключових складників цієї ідеї – єдність «братських» народів у межах колишнього СРСР. Таким чином, у фільмах та серіалах того часу намагалися показати близькість усіх пострадянських народів. Прикладом цього є популярний серіал «Далекобійники», де у першій-таки серії є сцена щирого братання російського далекобійника з українським (котрий родом із Донбасу, але має рідного брата в Росії). У 17-й серії («Привид») головні герої безпосередньо їдуть в Україну, а оскільки для цього слід витримати тривалу процедуру проходження кордону, лунають нарікання на те, що «раніше ми ж однією країною були», і «в принципі, ми всі єдині й досі», просто це «політики там десь пошварилися, а люди тепер страждають».

Ще одним прикладом демонстрації єдності та нерозривності двох народів є серіал «Моя прекрасна няня», головна героїня якого, хоч і родом з України, однак, за її словами, має кровну рідню чи не у всіх куточках Росії. У цьому доволі популярному свого часу серіалі простежується і ще одна ідея: меншовартості всього українського (всі, хто мають хоч якийсь стосунок до України, зображені тут дурниками), на протигагу бездоганності та величі російської культури (більшість персонажів-росіян зображені культурними та вихованими). Наприклад, уже у 6-й серії першого сезону нам показують те, що головна героїня (попри те, що вже доволі давно переїхала з Маріуполя до Москви) і досі навіть говорити добре не навчилася (наприклад, її постійне «гекання»), а тому їй не варто з'являтися серед високої московської публіки.

Таке нав'язування меншовартості завважуємо і в іншому не менш популярному ситкомі «Татусеві доньки»: секретарка головного героя Тамара, родом з Харкова, зображена грубою та лінивою, а приїзд її родичів з України скидався на набіг неотесаних дикунів. Варто зазначити, що всі ці серіали виходили у prime-time найбільших українських телеканалів.

Окрім цього, телефір «нульових» був наповнений програмами на кшталт «Жди мене», де розшукувалися родичі людей з усіх куточків СРСР, і в такий спосіб ще раз нагадувалося про іншу значущу ідею: «великої перемоги» – адже найчастіше рідня

губилася саме в часи Другої світової війни, тому різні історії про подвиги радянських солдатів лунали від програми до програми. Окрім цього, такі серіали, як «Кадетство» або «Солдати», створювали образ доброго російського військового, котрий за жодних обставин не може бути небезпечним. Слід зауважити, що, у «Солдатах» можна виділити одного з персонажів з українським прізвиськом Шматко, який зображується як недалекий скупердяй, тобто він відтворений за стандартними лекалами «типового хохла».

Повертаючись до конструювання образу російського солдата, можна зауважити, що такий образ є відносно традиційним і вкладається в лекало формування образу радянського вояка (від громадянської війни до Афганістану), який завжди є таким собі «лицарем без страху і догани», або принаймні стрімко перевиховується. Відтак, наприклад, образ доблесного радянського вояка в Афганістані демонструє скандальний фільм Ф. Бондарчука «9 рота», де, окрім уже звичного героїства радянських військових, є також і моменти українофобства (командир взводу – українець з позивним «Хохол»). Зауважимо, що цей фільм демонструвався у всіх українських кінотеатрах, а потім і на телебаченні.

Кажучи кілька слів про кіно, можна згадати у цьому зв'язку і такі фільми, як «Ми з майбутнього», де в першій частині один з героїв показово говорить українською і підкреслено недружно ставиться до російських «братів». У другій же частині українців-воїнів УПА взагалі виставляють антагоністами головних героїв-росіян. Антигерої-українці присутні й у такому культовому для росіян фільмі як «Брат-2», у якому головний герой бореться з українською мафією.

Урешті, «шедевром» та взірцем перекручування образу українців та української історії російською пропагандистською машиною є фільм «Тарас Бульба» режисера В. Бортка, у якому козаки воюють «за русскую землю» і царя. Тому не дивно, що одразу після виходу фільм отримав шквал критики з українського боку, яка полягала в тому, що він знятий «во славу Росії» та, знову ж таки, задля показу єдності «братських народів». Симптоматичним є й те, що від Комуністичної партії України режисер В. Бортко отримав премію ім. В. І. Леніна «За

високохудожнє втілення у кіномистецтві ідеалів дружби українського і російського народів, пропаганду спільної історичної та культурної спадщини у фільмі „Тарас Бульба“».

Зрештою, провадилася і романтизація радянського минулого. Наприклад, програма «Розслідування вели...» оповідала не лише про подвиги радянських міліціонерів, а й у легкій формі оспівувала навіть недоліки радянської дійсності, чим уміло займався ведучий Л. Каневський. Візьмімо навімання будь-яку із серій – наприклад, «Материнський інстинкт». Тут бачимо кілька цікавих замальовок радянської дійсності. По-перше, багато дітей і дорослих уміли робити дуже смачні цукерки з дитячої суміші «Малютка», і це саме завдяки тому, що в країні був дефіцит. По-друге, багато господинь чудово вміли перероблювати старе зношене пальто на нове, бо речі діставалися тяжко та й коштували дорого. Подібні замальовки можна знайти у кожному випуску. Узагалі, дефіцит у радянських крамницях, як виявляється, був лише на краще, бо «виховав особливу психологію – бери, що дають» і стимулював людей викручуватися з такої ситуації різними методами. Тому й випадковий виграш у лотерею цінувався по-особливому, то що вже говорити про звичні нам тепер речі: комплект постільної білизни, сервіз, пральна машинка – це також була розкіш. А для того, аби відчути себе заможним, варто було всього лиш мати термос. Ну і, звісно, не обходилося у програмі без гордовитих вставок на кшталт «таке було лише у Союзі» або «радянський автомобіль\літак\верстат тощо були найкращими у той час». Наприклад, в одній із серій ведучий розповідав про автомобіль ГАЗ 69, прозваний у народі «козликом» через свою стрибучість, і хоч комфортно в ньому було, «як у танку», але «по відношенню цін-якість-надійність радянському позашляховику не було рівних у світі!». Ну і, звісно ж, тема братських радянських народів безперечно присутня і в цій програмі, адже розповідає про злочини у всіх республіках Союзу. Прикметною тут є серія «Слід звіра», події якої розгортаються у Києві та Москві. Уже на початку голос за кадром наголошує: «Это случилось в последний год существования великой страны!» – цей заклик повторюється протягом програми кілька разів. Події починаються у Києві, і вже на початку ведучий говорить, що раніше Київ був столицею Древньої Русі, де

зароджувалася «слов'янська державність», а потім з досадою додає, поглядаючи на український прапор, – «а тепер це столиця іншої країни – незалежної України» – саме на слові «іншої» Канєвський робить наголос. Далі йдеться про те, що злочинець тікає з Києва у Москву, а вслід за ним вирушають і київські оперативники. Врешті, лише завдяки «чіткій і злагодженій роботі московської та київської міліції» злочинця таки вдається спіймати, тобто без московських колег у київських навряд чи щось вийшло б.

Отже, російський телепродукт займав чималу частину телеефіру, а згадані програми та серіали є лише найрепрезентативнішими прикладами того, як ідеї «руського мира» непомітно впроваджувалися через масову культуру й проникали у свідомість молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Габермас Ю.* Структурні перетворення у сфері відкритості./ пер. з нім. Анатолій Онишко. Львів: Літопис, 2000. 319 с.
2. *Платон.* Держава / пер. з давньогрецької та коментарі Д. Коваль. Київ : Основи, 2005. 355 с.
3. *Померанцев П.* Нічого правдивого й усе можливе. Пригоди в сучасній Росії. пер. з англ. Андрій Бондар. Львів : Видавництво Катлицького університету, 2015. 240 с.
4. *Понтер К.* Відкрите суспільство і його вороги / перекл. з англ. О. Коваленка. Київ : Основи, 1994. 444 с. Том 2.
5. *Mirzoeff N.* The Right to Look. *Critical Inquiry*. 2011. Vol. 37, No. 3 Pp. 473–496.
6. *Reichborn-Kjennerud, E., & Cullen, P.* What is Hybrid Warfare? Norwegian Institute for International Affairs (NUPI). [Retrieved August 19, 2020] from www.jstor.org/stable/resrep07978

Єлизавета Борисенко. Російська пропаганда у російській телевізійній масовій культурі 2000-2010 рр.: окремі кейси

Дослідниця відстоює позицію, що окупація культурного простору України Росією почалася ще задовго до подій 2014 року. На підтвердження цього в роботі проаналізовано, яким саме чином пропаганда «руського мира» проявлялася на українських телеекранах. На основі цього авторка робить висновок, що російський телепродукт

займав чималу частину телефіру, а програми та серіали можуть бути прикладами того, як ідеї «русского мира» непомітно впроваджувалися через масову культуру й проникали у свідомість молодого покоління.

Ключові слова: «русский мир», культурний простір, масова культура, пропаганда

Елизавета Борисенко. Российская пропаганда в российской телевизионной массовой культуре 2000-2010 гг.: отдельные кейсы

Исследовательница отстаивает позицию, что оккупация культурного пространства Украины Россией началась еще задолго до событий 2014 года. Для подтверждения этого в работе проанализировано, каким образом пропаганда «русского мира» проявлялась на украинских телеэкранах. На основе этого авторка делает вывод, что российский телепродукт занимал большую часть телеэфира, а программы и сериалы могут быть примерами того, как идеи «русского мира» незаметно внедрялись через массовую культуру и проникали в сознание молодого поколения.

Ключевые слова: «Русский мир», культурное пространство, массовая культура, пропаганда

Elizaveta Borisenko. Russian Propaganda in Russian TV Mass Culture 2000-2010: Selected Cases

The researcher defends the position that the occupation of the cultural space of Ukraine by Russia began long before the events of 2014. To confirm this, the paper analyzes how the "Russian world" propaganda was manifested on Ukrainian television screens. Based on this, the author concludes that the Russian television product occupied most of the airtime, and programs and series can be examples of how the "Russian world" ideas were imperceptibly introduced through popular culture and penetrated the minds of the younger generation.

Keywords: "Russian world", cultural space, mass culture, propaganda.

ПРОСУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ «РУССКОГО МИРА» ЧЕРЕЗ... УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я

Той факт, що Москва (Московське Велике Князівство, Російська імперія, СРСР, Російська Федерація) використовує релігійний фактор для досягнення власних цілей, давно вже є аксіомою. З певною долею припущення навіть можна визначити першу спробу реального використання Православної Церкви у цілях дискредитації керівника сусідньої держави – це XIV ст., коли Московський митрополит Олексій вигадав «Віленських мучеників», спробувавши налаштувати православних Великого Князівства Литовського проти князя Ольгерда. Надалі ця практика вдосконалювалася, вводилася до складу зовнішньої та внутрішньої політики Росії та «пережила» кілька державних трансформацій. Але сьогодні можна з впевненістю казати про новий рівень використання цієї практики – провадження ідеології «русского мира» не через підконтрольні Москві ресурси (у тому числі через РПЦвУ), а саме через Українське Православ'я – Православну Церкву України. Хоча відразу зазначимо, що це не свідомо політика керівництва ПЦУ, а негативна спадщина УПЦ КП та, частково, УАПЦ. Отже, розглянемо як це відбувається.

Загалом можна виокремити три головні напрямки, які використовують проросійські сили для просування ідеології «русского мира» через ПЦУ:

- 1) Агіографічно-календарний, коли просування йде через певних святих РПЦ;
- 2) Богослужбово-організаційний – через долучення до практик саме Російського Православ'я;
- 3) Обрядово-культурний – закріплення певних обрядів та традицій, які притаманні саме росіянам.

I. Агіографічно-календарний шлях просування

Базою цього засобу є дуже суперечлива та хибна теорія, що канонізація в межах будь-якої Помісної Церкви автоматично стає обов'язковою для всього Вселенського Православ'я. Отже, на думку Російської Православної Церкви, навіть її явно політичні канонізації мусять вийти до церковного календаря ПЦУ. Що відбувається у цьому випадку:

а) Через певні сили (свідомих агентів впливу або «корисних ідіотів») календар Українського Православ'я насичується великою кількістю святих РПЦ, які ніколи не мали стосунку до Київської митрополії Константинопольського патріархату і (або) до України. Часом навіть їх релігійна діяльність не оцінюється з точки зору інтересів Київського Православ'я.

б) Заміна вшанування давніх православних святих на їхніх російських тезок. Тут найбільш відомі приклади щодо намагання змінити св. Димитрія Солунського на Димитрія Донського (Димитрівська батьківська субота) та історичне вшанування прп. Ксенії Римлянки на поминання якоїсь «Ксенії Петербурзької».

в) Впровадження у свідомість православних українців політичних канонізацій РПЦ ХХ – ХХІ ст., які безпосередньо пов'язані з Російською імперією (імператора Миколая II з родиною; Іоана Кронштадтського, Федора Ушакова та інших).

Надалі, на цьому ґрунті просувається ідея «єдиного народу», «єдиної Православної Церкви» (з Росією), «загальної Батьківщини через єдиний духовний простір» та ін. Крім того, після закріплення потреби шанування певних святих у свідомості православних українців, у їхні життя додаються (коли потрібно, бо в більшості випадків вони і так є) певні факти та речення, які підтримують ідеї «русского мира».

II. Богослужбовий та організаційний шлях «русского мира»

Кожна Помісна Православна Церква мала свій шлях формування власної богослужбової традиції, яка виявляється в певних особливостях служіння. Формування традиції Київського Православ'я відбувалося еволюційним шляхом у тісному контакті з Матір'ю-Церквою Константинопольською та знайшло свою остаточну редакцію у друкованих виданнях кінця ХVІ – першої

полови XVII ст. На підставі стародруків ми можемо бачити, наскільки наші богослужіння були гармонійними та дійсно були спільною молитвою духовенства та мирян. Загалом, для Київського Православ'я була дуже притаманна традиція соборності, коли не тільки духовенство, а й миряни, брали активну участь у всіх церковних справах.

Натомість Московське Велике Князівство (Російське царство, Російська імперія), на території якого в подальшому сформувалася окрема Російська Православна Церква, від половини XIII ст. і фактично до XVI ст. знаходилася у васальному становищі щодо татаро-монголів, яке спричинило формування особливого богослужбового обряду частково – під впливом ісламу. Крім того, РПЦ була 150 років відірвана від Вселенського Православ'я, а спроба «революційної» реформи патріарха Никона ще більше заплутала богослужбово-обрядову традицію РПЦ, яка отримала досить багато цілком чужих православ'ю рис (багаторазове відкриття-закриття царської брами під час літургії; читання Євангелія на Престолі; проповідь тільки наприкінці служби та інш.).

Крім того, «сатрапно-кріпацька» модель РПЦ не передбачала форм реальної соборності у житті Церкви, а після реформ Петра I – навіть архієреї втратили керівне становище, бо все знаходилося в руках імператора. Тут можна наводити багато прикладів, зокрема і про запровадження Катериною II та Павлом I особливих «духовних нагород» духовенства та інш.

Цей спотворений варіант богослужіння та організаційної структури Православної Церкви насаджувала в Україні не лише Російська імперія, а й імперія радянська, адже політика російської уніфікації (русифікації) та структура повного державного контролю над єпископатом, а єпископату – над духовенством та вірними, цілком відповідала потребам тоталітарного режиму. На превеликий жаль, ця система продовжувала продукувати себе і в УАПЦ та УАПЦ (сьогодні, у значній мірі, також і в ПЦУ), які діяли вже в незалежній Україні, не звертаючи увагу на один з найбільш демократичних законів про релігійні організації. Це, на нашу думку, відбувалося через два основних фактори:

а) Свідомі та несвідомі агенти впливу в середовищі УПЦ КП і УАПЦ, які не бачили та не бажали бачити іншої моделі

богослужіння та організаційного устрою, крім російського. Фактично ми отримували україномовну копію РПЦ МП.

б) Російська система керування Церквою надавала (надає) більш ніж комфортні умови для єпископату, при яких, як мінімум священники та диякони, знаходяться на положенні кріпаків. Навіть перехід у іншу єпархію неможливий без дозволу правлячого архієрея, а надання (відмова) подібного дозволу чітко не прописана. Навіть у сучасній ПЦУ священники та вірні не мають жодних важелів впливу на прийняття поточних рішень єпископатом та для оборони від свавільства архієреїв.

Отже, ми маємо фактично кілька негативних факторів подібного просування «руського мира» через Українське Православ'я:

По-перше, вірним нав'язується саме російська богослужбова модель, яка не є притаманною Київському Православ'ю. Формується ментальна прив'язка до всього російського, підсвідомий комплекс меншовартості щодо «старшого брата».

По-друге, через «сатрапно-кріпацьку» модель церковної організації у вірних підсвідомо формується позитивний образ антидемократичного режиму в будь-яких його проявах. Вони починають виявляти схильність до соціальної пасивності, відмові критичного ставлення до керівництва (не тільки церковного, а і державного), що, безсумнівно, гальмує процес розвитку сучасної демократичної України та штурхає її в обійми Росії.

III. Обрядово-культурна експансія «руського мира»

Одним з найбільш дієвих способів русифікації є уніфікація обрядово-культурних традицій під російський зразок. Як показує історична практика, зміна культурного коду поступово приводить до повної асиміляції певних націй. І тут ми бачимо явну спробу подібної практики, яка досить успішно просувається проросійськими силами через Українське Православ'я. Зосередимося тільки на кількох прикладах, хоча, на правду, їх значно більше.

а) Уведення в Українське Православ'я обрядів, які ніколи не були йому притаманними. Наприклад, в Україні завжди було шанобливо ставлення до освячених речей. Ніхто не стрибав оголеним у освячену воду; не кидав освячені квіти та зелень під но-

ги (тому на П'ятдесятницю храми прикрашали квітами, але не освячували їх) та інш. Також ніколи не було сакрального язичницького поклоніння якимось предметам, що пов'язані з життям святого (крісло, ложка, шапка і т.д.). Досить негативну роль відіграє й використання юліанського календаря, замість новоюліанського, на який давно перейшла більшість Вселенського Православ'я.

б) Наполегливе формування української православної культури через різні праці саме російських авторів, які навіть перекладаються українською мовою. Православних українців привчають, що все найбільш правильне, набожне, православне йде саме з середовища РПЦ, тому вона є зразком та законодавцем у Вселенському Православ'ї. Формується певний російський погляд на історично-церковні, державні події, що в кінцевому підсумку сприяє формуванню підсвідомого російського світогляду навіть свідомих українців. На жаль, сьогодні переклади російських авторів, або праці українських богословів, які гуртуються саме на російських зразках, займають панівне місце в Українському Православ'ї.

IV. Висновки

Впродовж багатьох років, зокрема і в часи Незалежної України, Росія не спиняє спроб впровадження ідеології «русского мира» через Українське Православ'я. Юрисдикційне відокремлення, переклад богослужіння українською мовою, та навіть надання Томосу, не зупинили цих процесів, бо вони паразитують на тому, що певною частиною українського духовенства РПЦ сприймається як щось зразкове для всього Православ'я. Подібні тенденції є результатом певної роботи проросійських агентів впливу в середовищі власне Українського Православ'я (УАПЦ, УПЦ КП, а сьогодні – ПЦУ), виховання майбутніх священників на російській богословській, богослужбовій і духовній літературі та інш.

Таким чином, ефективний захист православних України від ідеології «русского мира» можливий тільки через карколомну руйнацію впливу РПЦ на Українське Православ'я.

Деякі статті автора по темі:

1. Гібридна війна Московського патріархату або ще раз про вшанування святих... / <http://kyiv-pravosl.info/2019/02/06/hibrydna-vijna-moskovskoho-patriarhatu/>
2. Гібридна війна Московського патріархату проти України. Про «прославлення» Миколая II та його сім'ї / <http://kyiv-pravosl.info/2017/08/02/hibrydna-vijna/>
3. Димитрівська поминальна субота без московських міфів / <http://kyiv-pravosl.info/2018/11/04/dymytrivska-pomynalna-subota-bez-moskovskyyh-mifiv/>
4. До питання загальноцерковного визнання юрисдикційних канонізацій / <http://kyiv-pravosl.info/2018/01/13/do-pytannya-zahalnotserkovnoho-vyznannya-yurysdyktsijnyh-kanonizatsij/>
5. <http://kyiv-pravosl.info/2016/12/20/kalendarsne-pytannya-v-svitli-istorychnyh-ta-dohmatychnyh-faktiv/>
6. Місце і спосіб читання Євангелія на літургії. Загально-історична та київська православна традиція / <http://kyiv-pravosl.info/2018/03/02/chytannya-evanheliya-na-liturgiji/>
7. П'ятидесятниця або «зелені свята»? Деякі історико-богословські зауваження проти внесення відвертого язичництва в Українське Православ'я / <http://kyiv-pravosl.info/2019/06/15/pyatydesyatnytsya-abo-zeleni-svyata/>
8. Чи існували «Віленські мученики»? До історії агіографії Київського Православ'я / <http://kyiv-pravosl.info/2017/02/24/chy-isnuvaly-vilenski-muchenyky-do-istoriji-ahiohrafiji-kyijvskoho-pravoslavyya/>

Сергій Горбик. Просування ідеології «русского мира» через... Українське Православ'я

Автор виділяє три головні напрямки, які використовують проросійські сили для просування ідеології «русского мира» через ПЦУ: агіографічно-календарний, богослужбово-організаційний та обрядово-культурний, та аналізує їх у своїй роботі. Дослідник стверджує, що юрисдикційне відокремлення, переклад богослужіння українською мовою, та навіть надання Томосу, не зупинили цих процесів, бо вони паразитують на тому, що певною частиною українського духовенства РПЦ сприймається як щось зразкове для всього Православ'я, а майбутні священники виховуються на російській богословській, богослужбовій і духовній літературі та інш. Таким чином, ефективний захист православних України від ідеології «русского мира» можливий тільки через руйнацію впливу РПЦ на Українське Православ'я.

Ключові слова: «русский мир», православ'я, православна культура, експансія

Сергей Горбик. Продвижение идеологии «русского мира» через ... Украинское Православие

Автор выделяет три главных направления, которые используют пророссийские силы для продвижения идеологии «русского мира» через ПЦУ: агиографическо-календарное, богослужебно-организационное и обрядово-культурное, и анализирует их в своей работе. Исследователь утверждает, что юрисдикционное отделение, перевод богослужения на украинский язык, и даже предоставление Томоса, не остановили этих процессов, потому что они паразитируют на том, что определенной частью украинского духовенства РПЦ воспринимается как нечто образцовое для всего Православия, а будущие священники воспитываются на русской богословской, богослужебной и духовной литературе и др. Таким образом, эффективная защита православных Украины от идеологии «русского мира» возможен только через разрушение влияния РПЦ на украинское Православие.

Ключевые слова: «русский мир», православие, православная культура, экспансия

Siarhej Horbik. Promotion of the ideology of the "Russian world" through ... Ukrainian Orthodoxy

The author identifies three main directions that pro-Russian forces use to promote the ideology of the "Russian world" through the OCU: hagiographic-calendar, liturgical-organizational and ritual-cultural, and analyzes them in his work. The researcher claims that the jurisdictional separation, the translation of the liturgy into Ukrainian, and even the provision of the Tomos did not stop these processes, because they parasitize on the fact that a certain part of the Ukrainian clergy perceives the Russian Orthodox Church as something exemplary for the whole of Orthodoxy, and future priests are brought up in Russian theological, liturgical and spiritual literature, etc. Thus, effective protection of the Orthodox of Ukraine from the ideology of the "Russian world" is possible only through the destruction of the influence of the ROC on Ukrainian Orthodoxy.

Keywords: "Russian world", Orthodoxy, Orthodox culture, expansion

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ШЛЯХ З «РУССКОГО МІРА» В УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ: МЕРЕЖИВО ІДЕНТИЧНОСТЕЙ НА МАПІ СВІТОГЛЯДНИХ ОБРІЇВ

Після проголошення незалежності України¹ настав період для формування громадянської свідомості. Мешканці УРСР виявили бажання унезалежнитись від «Советского Союзу». Та вийти з Єгипетського полону не те саме, що стати вільним. Зрештою, вийти не значить знати куди і як прийти. Тож мешканці незалежної України потребували не лише усвідомлюваного обрію, але й означених напрямків та покрокових стратегій просування до них. Простіше кажучи, перед новітніми громадянами України постала потреба з'ясувати: 1) хто вони?; 2) чого прагнуть?; 3) як цього досягти? Крім цих трьох (ідентифікаційного, стратегічного та методологічного) питань, важливо було з'ясувати й буттєвий контекст (онтологічний). Безумовно, усі ці параметри взаємозалежні та взаємоозначувані. Настав період національно-державного самовизначення та зростання громадянської свідомості мешканців України, що мало б забезпечуватись належними світоглядними умовами – адекватними ідеологічними пропозиціями з опертям на історично виважені історіографічні дискурси. Адже змінилась геополітична дійсність, і на світовій мапі, виповнюючи історично-культурну справедливість, замість поневоленої колонії Російської імперії – залитої кров'ю та вимоторошеної організованим голодомором-геноцидом, репресіями, знищенням історії, культури, духов-

¹ 1 грудня 1991 року на Всеукраїнському Референдумі мешканці УРСР переважною більшістю підтвердили «Акт проголошення колишньої незалежності України». Ухвалений Верховною Радою 24 серпня 1991 року. Із 84,18% (31891742 особи) населення України, що взяли участь у референдумі, 90,32 % (28804071 особа) висловились «так». З цього моменту історична доля українського народу стала окрема і наслідком його вільного вибору. З тих 84,18% населення, що взяли на себе відповідальність вибрати майбутнє країни, лише 7,58% «не підтвердили» власною волею «Акт проголошення незалежності України».

ності, еліти, території з упослідженими поселенцями-хохлами-малоросами, – безсуб'єктної УРСР з'явилась незалежна Україна.

Безумовна більшість мешканців задекларували власне рішення бути відповідальними громадянами незалежної, унітарної України. Наскільки невблаганні уроки історії, які нам ще доведеться проаналізувати, осмислити й засвоїти: більшість з тих, хто задекларував своє «не підтримання» унітарної, самостійної України мешкали в Криму (42% тих, хто «не підтримав»), Луганській (13%), Донецькій (12%), Одеській (11 %) та Харківській (10%) областях. Так само у цих регіонах була найменша кількість тих, хто «підтримав» Акт проголошення незалежності України: Крим (54%), Луганська (83%), Донецька (83%), Одеська (85%), Харківська (86%) області. Накладаємо на мапу сучасних подій, і простежуємо очевидний взаємозв'язок із загарбанням Криму та окремих територій Луганської та Донецької областей Російською федерацією та підконтрольними їй бойовиками.

Така кардинальна зміна обставин дійсності, що, як ми нагадаємо, сталась значною мірою завдяки розвалу тоталітарного СРСР, поставила перед населенням потребу переосмислити свою ідентичність, стати громадянами України не лише за записом у паспорті (формальний ідентифікатор), але й за системою світоглядних координат, відповідною специфічно українському ціннісно-смісловому Універсуму, у яких знаходить себе особа в історіографічному плині та «тут і зараз» події життя. Водночас постала потреба диференційованої чітко усвідомленої та артикульованої ідентифікації та самостійної держави Україна на глобально-політично-історичній мапі, і кожному її громадянину необхідно було самовизначитись з оперттям на головні ідентифікативні параметри системи українського світу, що розгортається у власне українському ціннісно-смісловому універсумі. Так само це стало завданням кожного колективного, групового, інституційного суб'єкта – визначитись в межах Українського світу.

Зростання громадянської свідомості та самовизначення мешканців України як сучасних, духовних, свідомих, ціннісно-опертих, що перебувають у дійсному світі та живуть у вільній сучасній Україні – залежало від різних чинників. Однак надваж-

ливу роль в особистісному світоглядному зростанні в напрямку опанування духовної сфери (де знаходиться сакральна ресурсна база і цінності метафізично-екзистенційного виміру та аксіологічно-аксіоматичного порядку) відіграють релігійні суб'єкти (інституційні та персоналізовані).

Не вдаватимемось тут до аналізу того, чи дійсність визначає свідомість, чи свідомість – дійсність, але нагадаємо, що дійсність та свідомість – тісно взаємопов'язані, бо те, що ми знаємо про дійсність, формулюється у нашій свідомості та визначає нашу реакцію на зовнішні фактори. Тому зрозуміло, що «незалежна Україна» як когнітивний ідентифікатор з чітко артикульованим змістом мала стати формотворчим онтологічним фундаментом світогляду українських громадян. І будь-які ідентичності громадян України безумовно мали узгоджуватись з цією онтологічною заданістю та вписуватись в кордони відповідної геополітичної локації, збалансовуватись в парадигмі «Українського світу», формулюватись українською мовою в аксіологічно-критеріальних межах українського ціннісно-сислового універсуму з його аксіологічним, метафізичним, історіографічним, методологічним, регламентативним вимірами (сакральностями, духовно-культурними цінностями, героїкою, календарем, традицією, емоційно-темпераментною динамікою, менталітетом, символами та варіацією їхніх значень). Дійсність зрештою стає такою, якою її сприймає чинна суб'єктивна свідомість, що ідентифікує себе в цю дійсність включеною, залученою, причетною.

Тож зрозуміло, що сам акт проголошення незалежності України, звичайно будучи волевиявленням мешканців колишньої УРСР, став започаткуванням нової дійсності – самостійної України – повноцінного суб'єкта сучасної геополітики. Та втілитись ця дійсність могла лише свідомістю вільних українських громадян, які відповідним чином себе ідентифікують. Натомість свідомість вільних українських громадян стала завданням тим інституціям, які опікуються освітою та просвітою, усіма ланками соціалізації та контекстуальної інтерпретації дійсності (ЗМІ, інформаційні засоби, комунікативні майданчики). До тих інституцій, які мали б забезпечити духовний вимір ідентичності громадян України, належать і релігійні, конфесійні, церковні організації.

Релігійна та національна ідентичності тісно взаємопов'язані. Однією з найважливіших суспільних функцій релігії (на мою думку – найважливішою) є світоглядна. Бо людина віруюча визначаючи/ідентифікуючи себе в диспозиції з Богом-Творцем, водночас має узгоджено визначатись/ідентифікуватись і вписаною в земний/створений світ, визнавати себе належною до певної групи людей та співпричетною до життя такої. Саме виконуючи світоглядну функцію релігія через віровчення, церковну проповідь, конфесійну соціалізацію, культово-обрядову і благодійну діяльність та внутрішньоцерковну комунікацію забезпечує світогляд особистостей та суспільства стійкою шкалою цінностей духовного рівня, що утверджують сакральний статус життя, Богом створеного, та людину у статусі гідної Бога особистості, яка відповідально перед спільнотою та творцем діє у світі. Усе це – вектори та підстави ідентифікації віруючої особи.

І в незалежній Україні релігійні організації отримали можливість забезпечувати свідомість громадян тими цінностями, які б сприяли самовизначенню людини в земному житті з урахуванням духовних обривів та сакральних глибин. Зрозуміло, що різні релігійні організації мали різні ресурси та різні мотиви, й відмінно поставились до тих завдань, які перед ними постали майже 30 років тому. Водночас ідентифікуватись у складній дійсності незалежної України довелось і їм самим: віднайти себе в надзаплутаних лабіринтах глобальної церковно-релігійної політики та строкатій українській поліконфесійній мережі; визначитись і на рівні державно-церковних, і на рівні громадянсько-релігійних відносин. А це різні рівні самовизначення/ідентифікації, бо перший стосується інституційно сформованої дійсності, а другий – перспектив поступу спільноти. На першому рівні мова йде про взаємодію інституцій (держави та церкви), на другому – про вплив релігії на свідомість громадян. Тому на першому рівні важливою є інституційна ідентичність, бо саме інституція тут постає суб'єктом свідомості. Натомість на другому – релігія є продуцентом свідомісних ідентифікаторів – сакральних, духовних цінностей, а церква – громадою співвірців, що актуалізують ці цінності в дійсності. Тож саме ось на цьому другому рівні можливе до здійснення головне функціональне призначення релігії – сформувані відповідальне (щонайперше

перед Богом) сумління віруючого з розвинуеною та вкоріненою в сакральні цінності й духовні обрії системою суб'єктних ідентичностей.

Безумовно, релігійна, конфесійна та церковна ідентичності мають свої модули в контексті культурно-цивілізаційного просування людських спільнот. Щодо Українського історичного процесу, зі здобуттям незалежності України у 1991 році релігія отримала шанс повернення у вихолощений войовничим атеїзмом духовно-світоглядний простір постколоніальної суспільної свідомості. Відтоді різні конфесії (традиційні, автохтонні, експортовані, нові, новітні, відроджені, реконструйовані, спроектовані тощо) отримали можливість опікуватись духовним здоров'ям українських громадян. Та як успішно їм це вдалось?

Кількість віруючих в Україні відтоді стрімко зросла і стабілізувалась на високому рівні. Однак чи справді використали різні церкви свою можливість виховувати духовновкоріненіх свідомих віруючих? Що не лише констатують свою належність тій чи іншій церковній інституції, але й сповідують цілком конкретне ціннісномотивуюче віровчення? Чи стало українське суспільство більш моральним, духовним, сумлінним завдяки невпинній місіонерській діяльності церков на світоглядно-свідомісній ниві? Маємо сумнів, що всі церкви усвідомили, ніби їхнє завдання є не стільки збільшити кількісні показники парафіян, які відвідують храми та жертвують на церкву фінанси, скільки відкрити душу українців Богові та повернути ціннісну мотивацію і сенсову вкоріненість свідомості сучасних українських громадян, надихнути їх на відповідальну побудову гідного майбутнього заповіданої їм Богом земної Батьківщини – України.

У випадку з певними церквами маємо невтішні висновки, що для них саме церковний (інституційний) інтерес, врухомлений меркантильними сподіваннями егоцентричних персон (здобуття та накопичення все більших ресурсів – влади та грошей), був пріоритетним. Тож замість того, аби служити Богові та українському народу, вони часто служили конкретним земним (політичним чи приватним) хазяям – скажімо – Московсько-імперському центру, чи церковному лідеру, який, керований често-славо-грошолобим егоцентризмом маленької слабкої лю-

дини, підміняв собою самого Бога. Так в обох випадках у світобаченні вірян релігійні цінності заступались меркантильними інтересами чи владними амбіціями певних осіб, релігійні ідеали підмінялись ницими й мерзенними ідолами, релігійні символи використовувались для пропаганди буденних слабкостей, пристрастей та інстинктів, релігійні вислови застосовувались для досягнення цілком земних цілей. Наприклад, анексія та окупація частини України, наступне захоплення душ та просторів (інформаційного, політичного, публічного, економічного тощо) незалежної України сусідньою Російською Федерацією здійснювалась і під гаслами захисту «православної русскої цивілізації» з центром у Москві, обороною «канонічної території єдиноканонічної православної церкви на Україні» – Московського патріархату – Російської Православної Церкви.

Тож розібратись у складній системі релігійних, конфесійних, церковних ідентичностей сучасних мешканців України неможливо без: 1) аналізу різних рівнів громадянського, релігійного, конфесійного самовизначення (передбачається розвинена самосвідомість, яка визначає своє місце, роль та напрямок дії згідно із цілком сформованими та достатньо обґрунтованими, раціонально осмисленими та буттєво засвоєними переконаннями) чи ідентифікації (передбачається, що суб'єкт визнає себе належним певній групі, а отже і діє як носій сформованих нею переконань, репрезентант її аксіологічних характеристик та функціональних призначень); 2) розуміння того, які світоглядні моделі та дискурси присутні (актуальні, артикульовані) у нашому публічному просторі; 3) з'ясування, звідки вони походять і куди спрямовують життєву енергію особистості та як можуть узгоджуватись в одній суб'єктивній свідомості.

Загалом релігійна свідомість віруючих українців, будучи засобом сприйняття дійсності та актуалізації власної присутності її носія й знаряддям моделювання і формування майбутнього через впровадження засвоєних і дієвих у ній світоглядних моделей та алгоритмів ефективного функціонування, водночас є локусом визначення та оприсутнення суб'єкта (автономного, індивідуального, колективно-інституційного, групового чи узагальненого специфічним кутом світорозуміння) в мережі координат різних ідентичностей. Суб'єктна свідомість (індивідуальна чи групова,

особистісна чи інституційна), залежно від власної диференційованості, структурованості, розвиненості, об'ємності, змістовної наповненості визначається в мережі різноманітних, але ущільнених у певні потоки споріднених за якістю, ідентичностей, формує свій образ з того набору характеристик, які сприймає з цієї мережі як собі притаманні. Якщо це віруюча суб'єктна свідомість, то стрижневою має бути ідентичність трансцендентно-іманентного порядку – образ Бога-Творця (чи уявлення про божественне) є взірцевим для ідентичнісних характеристик суб'єкта. Оскільки ж суб'єктна свідомість сприймає себе об'ємною, то визначається відразу у декількох актуальних вісях (однорідних за якістю плинах ідентичностей). Щонайперше – темпоральній (як істота, що фундується дискурсом пам'яті та може від такої відштовхуватись у просуванні в майбутнє: від засвоєного минулого до спланованого/омріяного/бажаного майбутнього), подійно-дійсній (як включена та дієва, співпричетна жива істота) та соціальної (як представник групи). Тож виділяємо принаймні три вісі ідентичностей сучасних віруючих мешканців України:

1) «Цивілізаційна» (дискурс пам'яті) вісь ідентифікаційної «системи координат» релігійної свідомості - в основі якої лежить певна історіографічна парадигма, оперта на конкретну систему світоглядних цінностей, інтерпретативних алгоритмів та ефективних моделей сприйняття, розуміння та реакції, зосереджена в напрямку їхньої актуалізації в дійсності й утвердженні в майбутньому. Такою системою світоглядних цінностей, поведінкових алгоритмів та інтерпретативних моделей проектується певний ідеальний образ належного стану суспільства, до якого послідовно рухається спільнота. Власне історія цієї спільноти й прочитується і тлумачиться дискурсивним розгортанням у контекстуальних формулюваннях у різних культурно-історичних обставинах саме цієї умовно-цілісної системи цінностей та ідеалів. Так цивілізаційна ідентичність вґрунтована в конкретній історіографічній парадигмі. Остання є дискурсом впорядкування колективної пам'яті згідно з попередньо обґрунтованим набором критеріїв для оцінки, на вісі якої й знаходить себе певний суб'єкт свідомості. Індивідуальна чи спільнотна свідомість тут визначається включеною в заданий історіографічний дискурс.

2) «Дійснісна» (емпірична подійність) – формується безпосередньо з буттєвого досвіду та контекстуального включення, у якому перебуває та діє суб'єкт свідомості; Її ще можна назвати «емпірично засвідченою життєвим досвідом», неспростовною завдяки безпосередній включеності суб'єкта світосприйняття та самознаходження. Індивіди та спільноти, будучи зануреними у дійсність, змушені визначатись тут і зараз та реагувати на неї. Саме таким чином індивідуальна чи спільна свідомість набуває, реагуючи на дійсність, контекстуального оприсутнення. Можна сказати, що ця ідентичність має контекстуальне походження та, на відміну від попередньої («цивілізаційної»), головною характеристикою якої є дискурсивність і процесуальність, а отже і своєрідна стратегічність, «дійснісна» вирізняється ситуативно вловленою очевидністю, контекстуальною доречністю, дискретністю, емпіричністю, загостреним відчуттям присутності, включеності суб'єкта, безпосередністю буттєвого досвіду, який інтерпретується моментально найбільш придатним та доступним способом (алгоритм прочитання факту, набір контекстуально поширених стереотипів, уявлень – якомога швидше видобувається зі свідомісної «оперативки» – набору актуальних, адекватних чи легкодоступних, когнітивних або ж емоційних, знарядь, а отже – суттєвих чи випадкових хоч широко вживаних, найбільш засвоєних).

3) «Церковна» (спільнотна/інституційна) – формулюється належністю до конкретної групи чи інституції, яка власне і виступає умовним суб'єктом з певним інтересом, точкою зору на дійсність, алгоритмом світосприйняття, моделлю ефективної поведінки, в системі яких визначаються індивідуальні носії свідомості. «Церковна» (інституційний) чи «конфесійна» (віроповчальний аспект) ідентичність, враховуючи специфіку спільноти (її продуцента, носія, транслятора і виразника), мала б спиратись на віроповчальну систему та трансцендентно-іманентну диспозицію із включенням точки зору Божого суб'єкта/метафізичної священної істини. Індивідуальна свідомість тут вмонтовується у світоглядну локацію, задану спільнотою.

У попередніх наших дослідженнях ми досить багато уваги приділяли особливостям кожної з вісей ідентичностей [Горкуша,

2018], у координатах яких самовизначаються сучасні віруючі українці.

Тут коротко зазначимо:

1) Історія України та українців була складною, неоднорідною в суспільному, етнічному, історичному, політичному, культурному плинні, тому й на вісі «цивілізаційної» ідентичності серед мешканців сучасної України можемо відшукати різні історіографічно сформульовані локуси свідомісного визначення наших співмешканців. Вони часто оперті на відмінні моделі ідеальних спільнот з притаманними їм належними способами суспільної організації й пріоритетними образами бажаного майбутнього/минулого (золотий вік), якого прагнуть суб'єкти свідомості, та відповідними пріоритетними характеристиками образу належної людини. За провідною історіографічною парадигмою, сформованою на певному ціннісному базисі (сакральні речі, ідеї, властивості, відповідна героїка тощо), відцентрованою певною ідеальною/належною/бажаною моделлю суспільного устрою та відповідним образом людини із притаманними властивостями, адекватними методами освоєння, алгоритмами адаптації, перетворення дійсності, можемо віднайти різні «цивілізаційні» локації, до яких тяжітимуть у своїй ідентичності мешканці сучасної України.

Історично склалось так, що впродовж тривалого часу Україна перебувала в колоніальній залежності від Російської імперії/федерації, а 70 років минулого століття – була частиною тоталітарного утворення Радянський Союз. Наслідком того, що декілька поколінь українців соціалізувались у послідовно взаємопов'язаних історіографічних парадигмах, продукованих ідеологами або Російської імперії, або Радянського Союзу, певна кількість мешканців України досі самовизначаються згідно з імперсько-московським дискурсом. «Цивілізаційну» вісь ідентичності вони сприймають крізь призму постколоніального комплексу меншовартості, намагаючись компенсувати свою особисту «незначимість» (гвинтика чи елемента) возз'єднанням свідомістю з «Великою» імперською (аксіологічно, історично та методологічно оперту на ідеологему «Русській мір» з центром у Москві) системою, до якої ніби-то належать. Залежно від цих

історіографічних парадигм можемо серед мешканців України віднайти цивілізаційно належних:

а) «Русському міру». Для цієї належності провідною є міфологема «Русь Великая» як сакрально вкорінений цивілізаційний проєкт. Варто зазначити, що прихильників такої ідентичності щораз меншає через неактуальність та неадекватність історико-героїчного епосу (викривається відверте фальшування історичного процесу «Русскоміровським» міфом, який базується на вкраденій з Української історії Русі; неспроможність видавати за взірцеві в сучасній Україні образи російського царя Миколи II, Петра I, чи, скажімо імператриці Катерини – ключові фігури «героїчного епосу» «русскоміровської» міфопоетики; робляться спроби лоялізувати «героїчний епос» фігурами мистців та діячів «великої русской культури» – Пушкіна, Толстого, Достоевського тощо);

б) «Радянському союзу». Тут засновковим є постулат «Родина – советский союз». Романтизований спогад юності для народжених в СРСР стає міфом про «комуністичний едем», що передається через покоління для тих, хто ніколи не бачив радянської дійсності, але всотав уявлення про неї як «золотий вік»/«взірець справедливого суспільного устрою» з розповідей бабусів/дідусів, або ж сприйняв іншими каналами трансляції історіографічних парадигм та пропагандистських міфів. (Теж спирається на відверте фальшування історіографічної міфопарадигми шляхом анексії Княжо-Руської доби з Української історії та перебріхування на користь «російсько-цивілізацторській» шовіністичній версії наступних етапів; одіозні ключові фігури «героїчного епосу» срср-івської міфопоетики – Ленін, Сталін, Жуков, Свердлов, Постишев, Куйбишев, Дзержинській та ін. – є кривавими злочинцями і не сприйматимуться тими, хто знає українську історію; інтенсифікуються спроби лоялізувати «героїчний епос» «нашей общей родіни – советского союза» митцями радянської доби – актори радянських фільмів, співаки тощо, та естрадно-популярними персонажами пострадянського простору – включно з Кіркоровим, Пугачовой, квном, 95 кварталом та найно-вішою російськомовною попсою).

Дієвим чинником формування такої ідентичності серед мешканців України сьогодні є вплив лівацьких ідеологій і

постколоніальний пострадянський єдиний інформаційний простір та інтенсивно ретрансльовані провідними (російськими та підросійсько-олігархічними) ЗМІ образи, стереотипи, переконання, міфи, наративи, в яких репродукується із комерційною метою «совкова» ментальність.

Щодо доречного образу людини, притаманного цій «цивілізаційній належності», – це так званий (вище нами вже згадуваний) «гомуссоветікус» – «людина радянська» – індивідуальний носій загальної «суспільної свідомості», що почувається маленьким гвинтиком, сенс життя якого або полягає у виконанні функціонального призначення щодо великої суспільно-державної системи, або ж редукується до задоволення елементарних біологічних потреб (щонайперше – виживання) та грубих інстинктивних потягів. Головними характеристиками образу людини-носія такої ідентичності є своєрідний колективізм (особа – невіддільна частина цілого, індивід як носій загальних рис групи) та, відповідно, колективна безвідповідальність. У інформаційному вимірі – це споживачі совкового російськовисловленого контенту легкозасвоюваного споживацько-розважального змісту, яким переважно насичені найбільші ЗМІ. Тезаурус, образи, стереотипи, ярлики – засоби сприйняття інформації та артикуляції змісту цієї ідентичності – мають пострадянське (колоніально-підімперське) походження, є легкозасвоюваними та звичними для ментальних вихідців із СРСР, і розраховані на широкий загал споживачів.

Усе це безумовно впливає і на релігійну, конфесійну ідентичність та церковну належність носіїв такого «цивілізаційно-історіографічного» дискурсу, адже останнім встановлено не лише методологічний підхід у світосприйнятті, але й метафізично-екзистенційну та онтологічно-аксіологічну матрицю світорозуміння.

Власне обом вищеназаним ідентичностям притаманне тлумачення індивіда елементом системи (імперської чи радянської), прикріпленням холопом, гвинтиком чи підпорядкованою частиною. Україна на векторах цих ідентичностей є окраїною імперії/федерації, підлеглою бунтівною територією. Українська нація – недолугий та несамочинний «менший брат» «великого русского» народу. Наша історія у специфічно проінтер-

претованій спосіб стає невіддільною частиною імперської історії. Зона комфорту носія свідомості з такою ідентичністю – в належності до «великої системи». Колективний індивід, колективна відповідальність, колективна доля – ось ключові характеристики індивідуальної свідомості для цих двох історіографічних парадигм. «Привабливим світоглядним бонусом» цих ідентичностей є можливість індивіду психологічно лишатись «маленькою людиною» (емоційно вразливим, безвідповідальним, недієздатним та несамостійним інфантом, що потребує опіки старшого), а, отже, – й зняти з себе персональну відповідальність за наслідки нав'язаних системою, колективно продиктованих й індивідуально відтворених рішень, за стан речей, якість життя, суспільні негаразди, історичні втрати тощо. Це – можливість відсидітись осторонь у гарячу фазу трансформації дійсності (абстрагуватись у зону комфорту мрії-ілюзії про «райський» період, «спогад» про «золотий вік», образ «світлого комунізму»), вмити руки від особистих громадянських обов'язків й списати на інших (на кого вкажуть) провину за неуспіх, невдачу, провал. Обидва вище наведені варіанти є очевидно патерналістськими за своєю суттю й передбачають максимальну емоційно-психологічну залежність суб'єкта індивідуальної свідомості від державної системи (імперської, радянської) та її офіційної ідеології, носієм та репрезентантом якої він має бути. Тут власне суб'єктність з її волевиявленням, самочинністю й відповідальністю належить системі, а не окремому індивіду, якщо, звичайно, такий не є авторитарним вождем.

В) Наступним етапом розвитку цієї псевдоцивілізаційної історіографіки в парадигмальному просторі інформаційної сучасності (панування постправди) можна вважати «вульгарно-утилітарну віртуальну постсовдепію». Саме постколоніальна спадщина на свідомісно-світоглядному рівні стала благодатним ґрунтом для засіювання вульгарно-меркантильним прагмативізмом як сучасною глобальною тенденцією. В умовах інформаційної доби, підживленої примітивним популізмом, це розрослося у варіант свідомості легковажного меркантильного інфанта, усі прагнення якого не підіймаються понад ситуативно-постійним пошуком зони комфорту і бажанням втекти з екстремально-вимогливої дійсності в примітивно-ілюзійний симулякр приєм-

ного, веселого, розважального і легкого. Або ж навпаки – компенсувати власну невпевненість, нездалість і небажання, сором за власну ницість та страх перед дійсністю ненавистю та зневагою до дієвих відповідальних Особистостей. І зняти, таким чином, з себе будь-яку відповідальність та обов'язки, зокрема і громадянські, відмовитись від навчання (диплом можна придбати як і будь-що інше) та дисципліни (розваги приємніше), потреби постійного фахового чи інтелектуального вдосконалення, розвитку, доцільної діяльності.

Заради втіхи, отримання моментального задоволення простим споживацтвом та емоційного потішання примітивних органістичних інстинктів, меркантильні інфанти відмовляються від дорослішання та засвоєння будь-якої, крім ферментованої рекламістами та шоубізнесом до звичних легкозасвоєваних стереотипів і шаблонів, інформації. Навіть особистісний життєвий досвід вони сприймають крізь призму телесеріалу, до якого звикли, соцмережі, до якої свідомісно під'єднані. Ба, більше, їхні спогади так само переписані телеповідями чи скореговані адміністраторами мереж. Тож не можна сказати напевно, як точно назвати той цивілізаційний локус, до якого вони можуть належати. Адже є ймовірність, що такий завтра буде перевизначений у прямому ефірі, переказаний по-іншому улюбленим персонажем, переписаний оновленою сторінкою опису події на якомусь інтернетресурсі. Комерційному, офіційному чи державному – не має значення, бо єдиним критерієм корисності та механізмом засвоєваності інформації для них є особиста емпатія до персонажа та емоційне вдоволення від побаченого. І на кожен такий, показаний їм потрібним персонажем в потрібній обгортці, варіант ці легковажні інфанти погодяться, бо їхня свідомість повністю контролюється теле/інфо-дискурсом того каналу, якому вони вірять. Ось чому, на нашу думку, цей цивілізаційний локус доречно назвати «вульгарно-утилітарною віртуальною постсовдепією епохи постправди».

Саме тут свідомісно перебувають та світоглядно ферментуються ті, хто втік від подійної гостроти епіцентру дійсності сучасної України в пошуках ілюзійного раю. Сюди потрапляє колишній «гомус советікус», трансформований сучасними обставинами (в «гомуса телевізікуса») та ті, хто соціалізовувався

контрольовано певними інфомаркетологічними потоками. Тут індивідуальна свідомість – частка декларованої інфо-відео-контентом «правильною» колективної свідомості. Тут диспозиція-«сцена» змальовується пропагандистами певного телеканалу, «точка зору» – конструюється адміністраторами інтернет-майданчику, а «життєвий досвід» – програється у віртуальній реальності під впливом пропонованих та поширених в певному інформаційному локусі стереотипів, ярликів, моделей, алгоритмів. У цьому псевдоцивілізаційному локусі, уможливленому настанням інформаційної доби, історіографічний дискурс перетворюється на сценарний план шоупрограми чи ефективний наратив багатосерійної телеоповіді, героїчний епос замінюється переліком популярних персонажів з їм відведеними ролями та приписаними характеристиками. Базовою для цього варіанту є інфантильна емоційно-психологічна настанова, але вже у ракурсі підліткового бунту проти «традиційних авторитетів», компенсована сліпою довірою популярним персонажам, що демонструють «успіх» та водночас є «своїми» (локаційно-груповий інфокоформізм). Замість патерналізму маємо наївну легковажність, та поверхневу всеспоживальність яскравих ярликів без вкорінення в цивілізаційно-історіографічні дискурси та опертя на певні світоглядні цінності.

г) Через формулювання і популяризацію впродовж років незалежності власне української історіографії в системі освіти та завдяки просвіті поступово відживлювався на вісі «цивілізаційної ідентичності» локус «Українського світу». Для цієї ідентичності є притаманним український історіографічний дискурс, відцентрований Києвом як ключовою історично-культурною локацією української державності, ментальності, духовності, з власною героїкою, специфічним набором світоглядних цінностей, морально-етичних та методологічних настанов, нормотворчих наративів, образом належного майбутнього та людини – його продуцента, зі специфічним вписуванням в глобальну історичну й сучасну мапу та відповідним способом реагування на сучасні складні буттєві обставини. Тут історіографія співпадала з історією Русь- незалежної України з усіма періодами і славно-го державництва, і боротьби проти поневолювачів-загарбників (сусідніх імперій). Героїчний епос, що ретроспективно ввібрав й

історичні (Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Іван Мазепа тощо), і церковні (Іларіон Київський, Петро Могила та інші) постаті, також містив цілу плеяду мислителів-співців – Сковорода, Шевченко, Франко, Леся Українка і далі. Він розгорнувся в сучасну сакральну жертву видатних синів та дочок України: Небесна Сотня, Воїни-захисники України. І на етапі потужного становлення Української незалежної держави як самочинного політичного суб'єкта на глобальній мапі сучасності, якого поважають та з яким мають рахуватись, став справді небезпечним російській міфоісторіографічній парадигмі, адже історіографія Українського світу спростовувала претензії російської пропаганди на цивілізаторську світову роль, демонструючи фальшованість їхньої версії міфу про «Велику Русь». Саме тому так заповзято Російська федерація відкрила проти української ідентичності інформаційну, світоглядну, пропагандистську війну. Саме тому військові дії на загарбання українських територій супроводжуються повзучою окупацією українського інформаційного поля. А отримання Томосу про авто-кефалію Православною Церквою України – фактичне звільнення з анексії духовно-православного простору України, викликало шал агресії та повноцінні інфобойові дії не лише в Україні, але і на церковно-політичному глобальному рівні.

д) Водночас євроінтеграційні процеси активізували ідентичність за належністю до «європейської цивілізації». Відповідно тут теж будуть базовими певні цінності (витокowo – християнські), методології (раціональні), образи належного й бажаного, суспільного устрою (ліберально-демократичного) та місця в такому людині (вільного громадянина, автономного індивіда). Від попередніх «цивілізаційних» локусів ідентичності цей відрізнятиметься мабуть тим, що тут не стільки «традиційні сакральні цінності», «історіографічні дискурси» чи «ефективні наративи» визначатимуть форму світогляду та змістовну наповненість свідомості, скільки – логічні процедури, раціональні правила та норми братимуться за основу, а критерієм достовірності тієї чи іншої інтерпретації виступатиме не згода з певною історіографічною парадигмою чи актуалізованим популярним персонажем наративом, а ефективність, технологічність, раціональність й прагматичність пропонованої моделі. Ця локація дещо

позбавлена ретроспективної глибини та щільніше вписана у глобальний сучасний вимір.

Тож у свідомості сучасних мешканців України на вісі «цивілізаційної» ідентичності з більшою чи меншою мірою вираженості можна виділити щонайперше саме ці історіографічно/нарративно сформульовані локації.

2) На площині «дійсної» ідентичності віяло ймовірних локусів буттєвого самовизначення мешканців України розгортається від чітко сформульованих в епіцентрі дійсності антагоністичних за онтологічними претензіями ідентифікаторів «громадянин незалежної України»/ «гражданин русского міра», – до розмитих умовною інформаційно-забезпеченою «зоною комфорту» нечітких позначників у діапазоні усереднено-індиферентної маси. У цьому «комфортному полі» свідомісного буденного мешкання індивідів, віддалених від епіцентру дійсності (де безпосередньо вирішується питання визначення сьогодні майбутнього нашого світу), віяло можливих варіацій їхніх конкретних ідентичностей просувається шляхом деконструкції якихось усталених ідентифікаційних параметрів: «громадянин світу взагалі»/ «какая різниця под яким пам'ятником, лиш би не було війни»/ «нам всім нравіцца адна музика» / «хочемо споживати якісні товари незалежно від того, хто їх виробляє» / «маємо комфортно жити і дружити, а мова не має значення» – аж до новітнього соліпсизму доби постправди у варіанті: «вільний автономний носій власної точки зору», для якого жодний визнаний фіксатор ідентичності не є потрібним. На площині «дійсної ідентичності» знаходимо і крайню форму сучасного варіанту гедоністичного соліпсизму у вигляді доволіно дрейфуючих в інформаційному океані повністю автономізованих власною зоною комфорту Індивідів-монад. Зрештою дійсна ідентичність є ситуативно та контекстуально сформульованою. Тож за умови відсутності вкоріненості свідомості в якийсь глибокий історіографічний дискурс, метафізичну модель, релігійну парадигму, вона стає формою мімікрії особи на тому чи іншому тлі. Водночас для дійсної ідентичності є важливими прості чіткі ідентифікатори – характеристики/означники для самопозначення, специфіковані, скажімо, суспільною роллю: «матір», «дружина», «батько», «спортсмен», «екозахис-

ник» тощо; чи функціональним призначенням, професійною чи ставевою належністю.

Тож можна сказати, що «дійснісна» ідентичність – це ситуативно-контекстуальна позначеність, через яку індивід себе знаходить у конкретній життєвій ситуації. Однак за світоглядного вкорінення особистості в певній історіографічно/цивілізаційній парадигмі чи конфесійній трансцендентно-іманентній диспозиції «дійснісна» ідентичність стає субстанційною – як висловлене в цьому контексті значення сенсу життя суб'єкта свідомості. Тоді суб'єкт свідомості не зараховує себе до якогось позначника чи групи, не знаходить себе змальованим іншими, а контекстуально визначається залежно від того, носієм та виразником якого дискурсу він є – ким він є в історії цивілізації та стосовно трансцендентного, Божественного, сакрального чи цілого.

3) На вісі церковно/конфесійної ідентичності важливими параметрами для самовизначення особистості є образ, ідеали, цілі, сенси та значення, продуковані та задані релігійною спільнотою чи інституцією, оперті на віровчення та верифіковані традицією. Тут варто нагадати, що для того, аби конфесійна чи церковна ідентичність стали актуальними, конфесії та церкви мають актуалізувати свою присутність у певному культурно-історичному контексті. Простіше кажучи – церква чи конфесійна група мають перейматись своєю присутністю та актуальністю в суспільній дійсності. Тож конфесійна ідентичність буде тим більше затребуваною, чим більше конфесійно спродукований дискурс сприятиме виживанню громадян в конкретних обставинах та впливатиме на їхнє самовизначення. Так само і церковна належність буде тим більшою, чим більше церковна політика, позиція, діяльність задовольнятиме уявлення, потреби та запити належних до певної церкви вірян.

Отже, щодо ідентичності мешканців України у вимірі релігії, – переважна більшість українців декларують свою релігійність. Щонайперше – визначають себе православними. Це пов'язано з тим, що православні церкви займали активну світоглядно-просвітницьку позицію, безпосередньо впливали на суспільство, демонстрували свою присутність тощо. Звичайно, головним фактором, який переважно спричинив ідентичність мешканців України за певною конфесійною чи церковною озна-

кою, є історичний перебіг. Водночас актуальність церковної належності пов'язана з адекватністю церковної проповіді в конкретних буттєвих обставинах. Як ми вже неодноразово писали, *релігійні інституції, які не продемонстрували й не підтвердили того, що у взаємодії з ними можна вплинути на зміну ситуації в позитивний бік, втрачатимуть довіру громадян України. Вони видаватимуться неефективними* (несправжніми, недієвими, що мають пріоритетним прихований окремий інтерес, який суперечить інтересу громади в цій ситуації, й тому не діють на спільну користь тощо) *суб'єктами й втрачатимуть кількість тих, хто вважає себе до них належними*.

Звичайно, слід враховувати що «українська дійсність» як і «громадяни України» – неоднорідні й ідентифікаційно розширені. Не вся Україна перебуває в «епіцентрі дійсності». Величезна кількість мешканців оберігає свій периферійний закуток «зони комфорту», де не потрібно бути відповідальним діяльним суб'єктом ні за власну позицію, ні за власні вчинки, де достатньо мати «імідж» (позитивний образ в публічній сфері, що досягається шляхом інформаційних маніпуляцій) й «ефектний/позитивний/привабливий вигляд». Це світ симулякрів та фальші, де дійсність не справжня, але спокусливі умови для заохочення і залучення до легковажного райського перебування. Тут пріоритетним виявляється не критерій адекватності дійсності, а відповідності ефектній/привабливій/звичній/інтер-претативній системі, зручній для маніпулятивного керування свідомістю мас. У той час, коли в «епіцентрі дійсності» (Майдан, фронт, активна громадянська діяльність) рятується життя та вирішується доля майбутнього України, на периферії бояться будь-якого збурення й зміни ситуації, прагнуть «миру за будь-яку ціну» та ретроспективної стабілізації. Тут мова не йде про справжніх суб'єктів, їх так і не оцінюють (за критерієм справжності та дійсності), тому що ті, хто «тут» оцінюють, теж не є «справжніми суб'єктами», а лише «популярними звабливими персонажами» – «виглядом», «образом», представленим через певний імідж, що пасує настрою більшості, вписаним у звичну картинку «свого й простого», висловлений в «допустимій» риторичі для цієї віртуальної реальності та представленій у ній ситуації.

Нагадаємо, що раніше зниження віри та збільшення сумнівів і зневіри до релігійних організацій (а отже динаміку «церковної» ідентичності) ми пов'язували з тим, 1) наскільки віддаленими від «епіцентру дійсності» (де загострюється потреба в правдивому побратимі, що в екзистенційно-метафізичному зрізі в найкритичніших очікуваннях уособлюється таким суб'єктом як Бог) знаходяться опитувані; 2) наскільки «несправжніми» чи «неефективними» виявились ті суб'єкти та інституції, на які покладалась надія, що вони зможуть вплинути на зміну буттєвої ситуації в позитивний бік; 3) наскільки невдалими виявились для виходу з кризової ситуації ті засоби та моделі поведінки, що були запропоновані оцінюваними інституціями чи суб'єктами.

Якщо ж церковна інституція належить до іншого цивілізаційно-історіографічного виміру, ніж держава, в якій вона здійснює свою церковну діяльність, то чи варто їй дивуватись, що громадяни цієї держави змінюють свою церковну ідентичність? Особливо якщо дійсна громадянська ідентичність вступає у відвертий дисонанс з церковною? Не таємниця, що бійці на передовій, які захищають Україну від російських загарбників та підросійських найманців, не бажають бачити в капеланах представників УПЦ МП, особливо через небезпеку риторики необхідності «примирення з братом», який націлює на тебе зброю тільки тому, що ти захищаєш власну Батьківщину. Такий дисонанс ідентичностей загрожує психічним розладом особистості.

Оксана Горкуша. Постколоніальний шлях з «Русского міра» в Український світ: мереживо ідентичностей на мапі світоглядних обривів

Авторка наголошує, що під час проголошення незалежності України зростання громадянської свідомості та самовизначення мешканців України як сучасних, духовних, свідомих, ціннісноопертих, що перебувають у дійсному світі та живуть у вільній сучасній Україні – залежало від різних чинників. До тих інституцій, які мали б забезпечити духовний вимір ідентичності громадян України, належать і релігійні, конфесійні, церковні організації. У роботі аргументується, що саме релігійна свідомість віруючих українців постає локусом суб'єкта в мережі координат різних ідентичностей.

Ключові слова: «русский мир», ідентичність, релігійна свідомість, громадянська свідомість

Оксана Горкуша. Постколониальный путь из «русского мира» в украинский мир: сеть идентичностей на карте мировоззренческих горизонтов

Авторка отмечает, что во время провозглашения независимости Украины рост гражданского сознания и самоопределения жителей Украины как современных, духовных, сознательных, находящихся в действительном мире и живущих в свободной современной Украине - зависел от разных факторов. К тем институтам, которые должны обеспечить духовное измерение идентичности граждан Украины, относятся также религиозные, конфессиональные, церковные организации. В работе аргументируется, что именно религиозное сознание верующих Украины является локусом субъекта в сети координат различных идентичностей.

Ключевые слова: «русский мир», идентичность, религиозное сознание, гражданское сознание

Oksana Horkusha. The postcolonial path from the "Russian world" to the Ukrainian world: a network of identities on the map of worldview horizons

The author notes that during the proclamation of Ukraine's independence, the growth of civic consciousness and self-determination of the inhabitants of Ukraine as modern, spiritual, conscious, being in the real world, and living in an free modern Ukraine - depended on various factors. The institutions that should provide the spiritual dimension of the identity of Ukrainian citizens also include religious, confessional, and church organizations. The paper argues that the religious consciousness of the believers of Ukraine is the locus of the subject in the network of coordinates of various identities.

Keywords: "Russian world," identity, religious consciousness, civic consciousness

«РУССКИЙ МИР»: ДОЛЯ МАТРЬОШКИ

«Русский мир» як наднаціональна цивілізаційно-інтеграційна концепція, вироблена в російських націоналістичних колах, активно почала просуватись у 2008-2009 роках. У релігійну сферу її проштовхнув очільник РПЦ патріарх Кирил, чим з самого початку збентежив віруючих, і навіть в УПЦ МП.

Проблема у сприйнятті цієї концепції починається з того, що вона розрахована на пострадянський простір, але українською мовою перекласти цей термін неможливо. Адже «русский» автоматично трансформується в «російський», і набуває нових конотацій, від яких росіяни намагаються самі відхрещуватись, щоб не втратити цільову аудиторію. Також є проблема з перекладом слова «мир». Тому краще за все термін не перекладати, залишивши його в оригіналі – без перекладу і в російському правописі – «русский мир» (скорочено РМ).

Насправді РМ за 10 років дуже сильно мутував. З самого початку він був задуманий як матрешка, де зверху все виглядало як нешкідлива гуманітарна концепція, що ґрунтується на спільній історичній пам'яті «народів історичної Русі». Зрозуміло, що за цим концептом стояли певні політичні мотиви та завдання, але на той момент вони були приховані тим самим верхнім «гуманітарним» шаром. Через кілька років мова вже йшла про відмову від власної національної ідентичності народів України та Білорусі. Насадження ідеї «розділеного триєдиного руського народу» автоматично трансформувалось у просування ідеї, що весь триєдиний народ має жити в одній державі та мати одну церкву. Вкупі з відвертим антизахідництвом та розвитком фундаменталістських поглядів, які носять відверто політизований характер («Третій Рим»), це мало спровокувати в українців відчуття провини за те, що малороси вирішили відокремитись від старших братів і тим зрадили історичну пам'ять предків. Знов виринуло тавро «бандерівці», «укронацики» тощо.

Яку роль РМ зіграв в окупації Донбасу та анексії Криму? Як не дивно, але опосередковану. Адже окупація України готувалась задовго до 2014 року. Це почалось ще з Харківських угод 2010 року, за якими в обмін на знижку на газ продовжувалось перебування Російського Чорноморського флоту. Громадський рух «Донецька республіка» почав існування в 2005 році, перші підписи за створення ДНР почали збирати в 2006 році. Тобто, РМ в такому випадку грав допоміжну роль, яка була в розповсюдженні ідеології та пом'якшенні сприйняття неактивними українцями відновлення СРСР під проводом Володимира Путіна. На випадок, якщо «український націоналізм» не вдасться побороти, готувався план Б з силовим захопленням територій.

Багато прихильників РМ отримували велике фінансування, з якого було важко зістрибнути. Кінець кінцем, РМ мав асоціюватись з Путіним до повної тотожності («ми говоримо партія – маємо на увазі Ленін»).

Якби не поспіх Путіна, з яким він вирішив боротись з Революцією Гідності, через 5 років в Україні ми б мали абсолютно проросійську свідомість та законодавчо оформлену угоду про приєднання до Союзної держави з Білоруссю та Росією. Тобто РМ – це технологія мутації української ідентичності, яка розрахована на різні цільові аудиторії (саме тому вона має структуру матрьошки). Крім того, обкатано технологію «іхтамнет», коли різні оболонки РМ у випадку конфлікту в очах цільових аудиторій можуть розтотожнюватись одна з одною («ми так не думаємо, це проросійські радикали, вони маргінали, політичне православ'я у нас засуджено» та навпаки).

Сьогодні РМ – абсолютно маргіналізована ідеологія, яка хоче повернути свій вплив іншим засобом – через запевнення у необхідності відновлення економічних зв'язків з Росією. Тобто, Путін намагається експлуатувати класичну марксистську модель про економічний базис та ідеологічну надбудову (яка в 2014 році сильно похитнулась, в тому числі й у Росії)). Повернути в повному обсязі РМ в Україну проблематично, тому що за 6 років ця ідеологія була монополізована російськими націонал-імперцями та не знайшла розуміння навіть в самій Російській Федерації. Плюс РМ тепер стійко асоціюється з агресією Росії проти України.

Залишається питання загрози національній безпеці через просування російських ментальних наративів, які в першу чергу містять відмову визнання російсько-української війни та Росії – агресором. Залишками класичного РМ можна вважати боротьбу за радянські пам'ятники, победобісся тощо. Тему триєдиного народу поки заховано у шухляду. За великим рахунком, очікувати повномасштабного російського ідеологічного реваншу не варто. Але поки незрозуміло, як трансформується в майбутньому ця інтеграційна концепція.

Для довідки. В Європейському суді з прав людини розглядалась справа «Асоціація громадян "Радко" та Паунківський проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Association of Citizens Radko and Paunkovski v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"; скарга № 74651/01).

Зміст справи. Асоціацію, названу на честь Івана Михайлова-Радко (лідера Македонського визвольного руху в 1925 - 1990 рр.), було офіційно зареєстровано в 2000 році. Її статут визначав її як незалежну, неполітичну громадську організацію, чиею метою було «поширення цілей, завдань та ідей Македонського визвольного руху». У засобах масової інформації була розгорнута широкомасштабна кампанія проти асоціації, засуджувались її створення і діяльність як такі, що суперечать македонській національній ідентичності. У 2001 році Конституційний суд Македонії визнав статут і програму асоціації недійсними. На думку Конституційного суду, реальними цілями асоціації було відродження ідеології Івана Михайлова-Радко, відповідно до якої, македонська етнічна група ніколи не існувала на цій території, а відносились до болгар з Македонії, і що визнання македонської національності було найбільшим злочином більшовицького режиму під час його існування. Він визнав Статут і програму асоціації неконституційними, оскільки вся діяльність асоціації в дійсності була спрямована на насильницьке знищення конституційного ладу Республіки, розпалювання національної або релігійної ворожнечі й нетерпимості та заперечення вільного вираження національної приналежності македонського народу. Асоціація була розпущена.

Висновок ЄСПЛ (куди асоціація подала скаргу): «Одне лише найменування асоціації на честь особи, до якої більшість населення ставиться негативно, не могло само по собі представляти реальну і безпосередню загрозу громадському порядку. Відсутні конкретні докази того, що шляхом обрання найменування асоціація вибрала здійснення політики, яка представляла справжню загрозу македонському суспільству або державі. Вибір імені асоціацією не міг, сам по собі, виправдати її розпуск. Судячи з її установчих документів, її метою була організація суспільної дискусії з певних питань і пошук їх вирішення. Вона прагнула досягати цієї мети за допомогою видання публікацій, проведення конференцій та співпраці зі схожими асоціаціями. Не можна припустити, що вона піддалася осуду за свої дії, оскільки її ліквідували незабаром після створення. Отже, вона піддалася санкціям за поведінку, пов'язану виключно зі здійсненням свободи вираження думки».

Тетяна Деркач. «Русский мир»: доля матрешки

Авторка доводить, що з самого початку концепт «русский мир» був задуманий як матрешка, де зверху все виглядало як нешкідлива гуманітарна концепція, що ґрунтується на спільній історичній пам'яті «народів історичної Русі». Зараз же ця концепція «русского мира» – це технологія мутації української ідентичності, яка розрахована на різні цільові аудиторії, це абсолютно маргіналізована ідеологія, яка тепер стійко асоціюється з агресією Росії. Дослідниця простежує шлях трансформації цієї наднаціональної цивілізаційно-інтеграційної концепції упродовж останніх десятиліть.

Ключові слова: «русский мир», пострадянський простір, національна безпека, ідеологічний реванш

Татьяна Деркач. «Русский мир»: судьба матрешки

Авторка доказывает, что с самого начала концепт «русский мир» был задуман как матрешка, где сверху все выглядело как безобидная гуманитарная концепция, основанная на общей исторической памяти «народов исторической Руси». Сейчас же эта концепция русского мира – это технология мутации украинской идентичности, которая рассчитана на различные целевые аудитории, это совершенно маргинализованная идеология, которая теперь устойчиво ассоциируется с агрессивней России. Исследовательница прослеживает путь трансформации этой

наднациональной цивилизационно-интеграционной концепции на протяжении последних десятилетий.

Ключевые слова: «русский мир», постсоветское пространство, национальная безопасность, идеологический реванш

Tatiana Derkach. "Russian world": the fate of the matryoshka

The author proves that from the very beginning, the concept of the "Russian world" was conceived as a matryoshka, where from above, everything looked like a harmless humanitarian concept based on the shared historical memory of the "peoples of historical Rus". This concept of the Russian world is a technology of changing of Ukrainian identity, designed for various target audiences; it is an entirely marginalized ideology that is now steadily associated with Russia's aggression. The researcher traces the path of transformation of this supranational civilization-integration concept over the past decades.

Keywords: "Russian world", post-Soviet space, national security, ideological revenge

ФЕНОМЕН ОРДИ

Війну, у ході якої Росія окупувала Крим і частину Донбасу, політики і журналісти назвали «гібридною» через начебто новий її характер, небачений у попередні часи.

Насправді ж, жодної новизни нинішня російсько-українська війна не має. Попри зміни своєї назви – Орда, Московське царство, Російська імперія, СРСР, РФ – ця держава і за системою державної влади, і за етнопсихологією була і дотепер є ордою, цілі якої залишаються незмінними: зовнішня експансія та придушення свободи. А для реалізації цих цілей вона завжди практикувала і практикує «гібридну війну» як війну без правил: з ігноруванням законів і звичаїв війни, встановлених міжнародними конвенціями, зі змішуванням військових з цивільними, з використанням останніх у якості «живого щита», зі знищенням житлових будинків, зв'язним ставленням до полонених тощо.

Варто просто проаналізувати та скласти окремі загальновідомі пазли в одну логічну картину, щоб переконатися не тільки у незмінності російської політики та методів її здійснення, а й у тому, що, що Росія – дійсно інша цивілізація, нетипова для сучасного світу державна конструкція й історична спільнота, яка застигла у часі. Нинішня «російська проблема» – не у Путіні й вона не може вирішитися сама собою після його відходу чи усунення від влади, а лише внаслідок глибокого трансформування російської держави та суспільства.

Спочатку спробуємо знайти відповіді на питання: чим викликана така стало агресивна поведінка Росії? У чому причина стабільності цього державного утворення, яке доволі успішно функціонує за заданим при своєму народженні алгоритмом і невпинно розширюється вже півтисячі років?

Для відповіді на ці питання не будемо русофобствувати у стилі міністра культури РФ Владіміра Медінського, який пояснюючи позірні «загадковість та унікальність Росії» кілька років

тому виніс вирок всім росіянам, назвавши їх людьми із зайвою хромосомою, тобто хворими на синдром Дауна.

«Загадковість» Росії – блеф такий самий, як і її історія. «Гібридність» і нинішньої, і всіх попередніх війн Росії полягає у тотальній брехні та віроломстві. Брехня почалася не у 2014 році, а значно раніше, принаймні наприкінці 18-го століття, коли на замовлення Катерини II була створена легенда про «тисячолітню слов'янсько-православну Росію». Цю легенду, яка за психологічною суттю була типовою фантазією важкого підлітка про своє благородне походження, заперечували та заперечують не тільки європейські вчені, вона неспростовно спростовується «родимими плямами» Орди, що постійно пролазять крізь її європейський макіяж.

Як саме Росія стала такою – і за характером, і за розмірами?

При підході до нової держави чи міста ординці ставили перед їхніми мешканцями просту вимогу: якщо здається і приєднується до нас – разом йдемо далі завойовувати інших, не здається – будете знищені.

Цей алгоритм поведінки стосовно цілих народів Москва практикувала і практикує впродовж всієї своєї історії. Так вона знищила Новгородську республіку та Казанське ханство, розправила шляхом насильницького Голодомору з нелояльними Москві українцями, через депортації, геноциди та насильницьку асиміляцію – з кримськими татарами, чеченцями, калмиками, десятками інших непокірних народів. Зараз пробує знищити позostalі корінні етноси РФ «м'якою» ліквідацією національної освіти.

Ця ж традиція втілена в Росії у практику постійного навернення до орди на індивідуальному рівні. Ординцями не народжуються – ними стають у процесі постійної ідеологічно-психологічної обробки у дитсадках, школах, навчальних закладах, інших колективах. Особливо системно це відбувається у спільнотах, члени яких позбавлені свободи й об'єктивної інформації – в армії та місцях позбавлення волі. Ритуали й традиції, які там безперервно практикуються щодо новоприбулих, мають на меті лише одне: розтоптати людську гідність, зробити рабами і прищепити ненависть до свободи.

Основа, становий хребет Орди – це денационалізовані та десоціалізовані «гвинтики». В Орді не було й немає дискри=мінації за етнічним походженням – виключно за самоідентифікацією і ціннісними орієнтирами та пріоритетами. Тому ординець – це далеко не тільки етнічний росіянин. Це особа, предки якої або вона сама зрадили свій етнос чи соціальну групу, позбулася моральних гальм, для якої не існує поняття «справедливість». Вона зовні в усьому нормальна та «дискусієспроможна» допоки не зачепити тему, що стосується цінностей, від яких вона відреклася, – тут же людина міняється на 180 градусів. Особливо показовою є ненависть до національних коренів саме з боку «ордизованих» націоналів. Саме тому Орда свідомо формувалася з представників абсолютно різних етносів, вона просто вимушено взяла російську мову, як мову міжнаціонального спілкування, як другу об'єднуючу «скрепу» після прийняття православ'я. Тому робити знак рівності між ординцями й етнічними росіянами немає жодних підстав, бо по факту другі є таким же окупованим і підневільним народом, як, скажімо якути чи башкири.

Радянська влада та «пролетарська революція» в Росії початку ХХ століття – це не комунізм Маркса-Енгельса. Пролетарі в структурі населення Росії початку ХХ століття були у разючій меншості й просто суто чисельно не могли бути ні потужною, ні тим більше превалюючою силою. Ленін просто наклав «теорію пролетарського інтернаціоналізму» Маркса на жагу орди до ентропії, на підсвідомі прагнення десятків мільйонів ординців до експансії, дав їм прості та звичні для них гасла-установки «грабуй награвоване», «ми на горі всем буржуям міровой пожар раздуем» і тому отримав їхню беззастережну підтримку та перемиг. Шляхом радянської версії комунізму з «диктатурою пролетаріату» добровільно пішли всього дві країни в світі – і саме матері-засновниці Орди Монголія і Тува, де взагалі не було ні капіталізму, ні, відповідно, пролетаріату.

І пізніше радянську владу незважаючи на вперту політику підкупів, репресій і агресій підтримала тільки територія Орди. Кожна з держав, що утворилися після розпаду Російської імперії, крім власне Росії, обирала ліберальний або традиційний,

але неординський шлях розвитку – від Фінляндії з Польщею до Вірменії й Туркестану.

Орда має бути постійно мобільною і мобілізованою. Тому ординця ніщо не повинно утримувати від негайного підключення до воєнного походу – ні дім, ні власність, ні моральні цінності. Через це орді глибоко ненависні вільні люди – незалежні підприємці, творчі особистості, селяни – тобто ті, хто має свої власні справу чи точку зору, хто «висовується».

Орда створювалася для війни і без війни не може існувати. Тому вона постійно знаходиться у стані або відкритого конфлікту, або інтенсивної підготовки до нього. Але наступальна, агресивна війна з постанням міжнародних організацій та систем безпеки стала незаконною. Тому Росії ненависні прийняті у цьому світі правила співжиття і вона їх дотримується лише допоки вони не заважають їй залишатися Ордою. Прикладів тут безліч, ними рясно всипана вся новітня російська історія – взяти хоча б напади на Фінляндію та балтійські країни, вторгнення до Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Афганістану, вбивства та втручання у вибори за кордоном, допінгову індустрію спортивних досягнень, істерію щодо надання Українській церкві Томосу.

Тому не варто дивуватися тому, що Росія не виконує взятих на себе зобов'язань. Обман супротивника, тобто його дезінформація, є однією з найвагоміших передумов успіху у наступальній війні. Для Орди, яка нічого не виробляла й жила з грабунку сусідів, застати їх зненацька було життєвою потребою, умовою існування. Постійні провокації на кордонах здійснюються, щоб тримати підлеглих у стимулі та виявляти слабкі місця у сусідів для наступного удару.

Очевидно, що у нинішньому світі така поведінка виглядає як анахронізм, а з точки зору етики є аморальною. Але ця аморальність є неписаною державною доктриною Росії і підтримується переважною більшістю її мешканців.

То що ж робити з усім цим нам і світовому співтовариству взагалі?

Як показує історичний досвід, масова деморалізація суспільства лікується виключно через примус. Раба у свободу можна завести лише «залізною рукою закону». Спроби просто дати рабам волю без накладення на них рівних, але жорстких

зобов'язань дотримуватися законів призводять до колапсу держави – так було і в 1917-му, і наприкінці 1980-х років. Примус може бути двох видів: зовнішній – як у випадку з Німеччиною чи Японією після II Світової війни, так і внутрішній – безліч прикладів створення незалежних держав на уламках радянської імперії.

Найкращим і для світу, і для Росії варіантом було б само-трансформування Росії. Необхідними умовами тут будуть самоусвідомлення нею необхідності позбавлення фальшивого родоvodu та месіанства, повернення до правди в історії та політиці, законодавче та практичне забезпечення демократичних та добросусідських трансформацій. Але в разі небажання Росії з реалізацією цього варіанту світ рано чи пізно неминуче прийде до необхідності жорсткого зовнішнього примусу.

В той же час вирватися з лабет «ординства» кожен росіянин може вже зараз і самостійно – для цього просто треба відчутти свою окремішність від маси, стати особистістю і громадянином. Тобто повернутися до свого істинного коріння, до свого етносу чи соціальної групи, щоб відстоювати їхні права і свободи. Для цього необхідно позбавитися від хибних ілюзій щодо деяких власних предків. Подякувати їм за те, що вони зберегли своє життя і дали його вам, але покаятися за їхню зраду і спокутувати їхній гріх вашою роботою на справу свободи.

Як ми вже зазначали вище, основа ординського менталітету, яка визначає стиль життя і поведінки – відбирати чуже. Тому той, хто створює власною працею – вже не ординець. Через це умовами деордизації є не тільки жорстка фіксація Росії у своїх кордонах, а й спонукання її зайнятися собою – тобто підключення російського суспільства до творчої продуктивної праці.

Враховуючи, що експансіонізм і мілітаризм є невіддільними і ключовими складовими кочової матриці, життєво необхідною умовою нівелювання ординського менталітету буде обмеження військових витрат до розмірів, потрібних лише для цілей оборони.

Тільки після деордизації Росія матиме майбутнє, зможе нарешті повернути свій вектор руху всередину, облишити у спокої сусідів і світ, зайнятися власним цивілізаційним розвитком, отримає шанс перетворитися з держави-загрози у країну-

партнера, яку поважатимуть за ступінь розвитку і рівень громадянських свобод. Яка стане поважним членом світового співтовариства, що дотримується загальноприйнятих норм міжнародного права і правил співжиття з іншими націями.

А до того всі намагання умиротворити її, напоумити чи домовитися з нею шляхом якихось компромісів не матимуть успіху. Треба просто пам'ятати сказану свого часу Голдою Меїр фразу про сусідів Ізраїлю, яка так само стосується й нинішньої, поки що ординської Росії: «Ми хочемо жити. Наші сусіди хочуть бачити нас мертвими. Це залишає не дуже багато простору для компромісу».

Павло Жовніренко. Феномен Орди

У роботі відстоюється, що російська держава і за системою державної влади, і за етнопсихологією була і дотепер є ордою, цілі якої залишаються незмінними: зовнішня експансія та придушення свободи. А для реалізації цих цілей вона завжди практикувала і практикує «гібридну війну» як війну без правил. Автор пояснює чим саме викликана така стало агресивна поведінка Росії та у чому причина стабільності цього державного утворення, яке доволі успішно функціонує за заданим при своєму народженні алгоритмом і невпинно розширюється вже півтисячі років.

Ключові слова: «русский мир», орда, гібридна війна, ординський металітет

Павел Жовніренко. Феномен Орды

В работе отстаивается, что российское государство и по системе государственной власти, и по этнопсихологии было и до сих пор является ордой, цели которой остаются неизменными: внешняя экспансия и подавление свободы. А для реализации этих целей оно всегда практиковало и практикует «гибридную войну» как войну без правил. Автор объясняет, чем именно вызвана такое постоянно агрессивное поведение России и в чем причина стабильности этого государственного образования, которое довольно успешно функционирует по заданным при своем рождении алгоритмам и постоянно расширяется уже полтысячи лет.

Ключевые слова: «русский мир», орда, гибридная война, ордынский менталитет

Pavlo Zhovnireenko. Horde phenomenon

The work argues that the Russian state, both in the system of state power and in ethnopsychology, was and still is a horde, the goals of which remain unchanged: external expansion and suppression of freedom. Moreover, in order to achieve these goals, it has always practiced and is practicing "hybrid warfare" as a war without rules. The author explains what exactly caused such constantly aggressive behavior of Russia and the reason for the stability of this state entity, which successfully functions according to the algorithms set at its birth and has constantly been expanding for half a thousand years.

Keywords: "Russian world", Horde, hybrid war, Horde mentality

ЕЛЕМЕНТИ ІМПЕРСЬКОГО КОНЦЕПТУ «СВЯТАЯ РУСЬ» В РЕЛІГІЙНОМУ МИСТЕЦТВІ ХІХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ)

ВСТУП. Інтерес до артикуляції та переосмислення загрози «руського мира» особливо актуалізувався внаслідок поточних історичних подій в Україні та реалій російського військового втручання у 2014 р. Те, що релігія (православ'я) і Церква залишаються важливими інструментами в руках російських ідеологів і пропагандистів засвідчено в їхніх публічних виступах та публікаціях. Наприклад, у свідомості пересічного росіянина-православного формувалося переконання, що Почаївська Лавра, територіально розташована на західних землях сучасної України, є «хранительною західних кордонів «великої Росії, святої Русі».¹ Це можна назвати сучасним «маркуванням священного простору», який легітимізує експансивну політику Росії в очах її громадян і світу, саме політику «руського мира». Для осмислення цього «священного простору» важливим є поняття «Святая Русь», конструйоване впродовж російської імперської історії, а висвітлення зв'язків між релігією, політикою та мистецтвом розкриває один із механізмів поширення і впливу цієї доктрини, піднятої до сакралізованого рівня. У цій розвідці на прикладі оздоблення Успенського собору Почаєва, після примусового переведення монастиря від чину ОО. Василіян до Російської православної церкви, пропонується розглянути наскільки опорядження храму продовж ХІХ ст. було підпорядковане імперським ідеологемам.

ДЖЕРЕЛА. Теоретичною основою, на яку спирається задекларована теза, щодо впровадження концепту «Святая Русь» засобами релігійного мистецтва та його впливу на по-

¹ Зокрема, це пояснював німецький історик К.Шльогель в одному зі своїх виступів. –Див: <http://life.pravda.com.ua/society/2015/0420/> (перегляд 13 березня 2016 р.). Також: [Перевезенцев, 2015].

ширення ідей «русского мира» стали праці Д.Чижевського (1959), А.Безансона (2012), Е.Томпсон (2006) Е. Кіннана (2003), М.Путни (2015), В.Лянга (2003) та також дотичні публікації, С.Плохія, В.Лєпахина та ін. В історичному вимірі – «Святая Русь» є спадкоємицею і хранительською «єдино-вірною» православної традиції. У просторовому вимірі – межі Святої Русі не були усталеними: вони й там, де панує московське православ'я, але прагнуть розширюватись туди, де є інші православні святині, в цьому завдання і держави, і Церкви [Лєпахин, 2016]. Але насправді за концептом збереження «істинної» віри крилося поширення політичного впливу держави, яку імперські ідеологи уявляли як «Свято-русскую империю», яка переходить етнічні межі й охопить весь православний світ (одним із перших цю ідею, як політичну сформулював ще у ХУІ ст. Андрей Курбский, потім її підхопив М.Карамзін) [Tschizewskij, 1959].² До таких географічних і церковних центрів тяжіння «Святої Русі» належав і Почаїв.

Перші думки про переведення Почаївського монастиря у православ'я з'явилися в імператора Александра I після візиту до Острога в 1823 р., а формальним претекстом стало звинувачення у підтримці василянами польського повстання 1830-1831 рр.³ Після вивчення ситуації із майном монастиря та мистецькими цінностями в Успенському соборі, на вимогу комісії Синоду було підготовлено звіт (ігумена Амвросія від 15 лютого 1832 р.) про декор інтер'єру храму, щоб окреслити масштаб необхідних змін, які стосувалися елімінації унійної української образотворчої програми [Хойнацкий, 1897].

Основні зміни у внутрішньому оздобленні храму розпочалися після надання монастирю статусу Лаври в 1833 р. Три Лаври, які вже існували в імперії, символізували три великі історичні періоди: «Великого Княження» (Києво-Печерська, 11 ст.), «Царства» (Троїце-Сергієва 14 ст.) та «Империи» (Александровсько-Невська, 18 ст.). До них додалася Почаївська, очевидно, як продовження історичної традиції. Згодом, до переліку святих, зоб-

² В 1804 р. М.Карамзін був офіційно призначений царем Олександром I російським історіографом. [Славянская энциклопедия, 2004].

³ Такий претекст використовувала російська влада ще за часів Катерини, проводячи політику агресивного навернення українців-уніатів у православ'я. [Wolff, 2002-2003].

ражених на стінах Успенського собору Почаєва, додалися знакові для Російської церкви та імперії постаті святих: Андрія Боголюбського, Александра Невського, Сергія Радонежського, Дмитрія (Туптала) Ростовського, Інокентія Іркутського та інших.

У 1883 р. на 50-ту річницю надання статусу Лаври було встановлено День Волинських святих, серед яких: цар Микола I, волинський архієпископ Амвросій, Санкт-Петербурзький єпископ Антонія та інші особи, які найактивніше реалізували переведення Почаєва до православ'я імперського зразка [Тарнавский, 1883].

Характерні приклади ідеологічно-мистецьких змін:

1) Нове «горнее место» у святині, в якому кількарусна іконна конструкція була доповнена зображеннями новоявлених угодників: святителя Митрофана Воронежського та Тихона Задонського. Ці, цілком нові для української Церкви, постаті російських святих були послідовними прихильниками і реалізаторами православно-політичної програми «Святої Русі».

2) Настінна композиція «Охрещення Русі» в головній наві, апеляцію до цієї історичної події С.Плохій називав «символічним трансфером впливу від Києва до Московії» [Plokyh, 2015]. Адже Володимирова християнізація Києва сприймалася як відправний пункт для становлення православної «Святої Русі» із наступним центром у Москві.

3) Розпис «Явління Богородиці із блаженним Йовом Почаївським в часі облоги 1675 р.» спершу засвідчував сакральний статус історичної події. Але питання порятунку від облоги було переведене російськими історіографами з акту Божого заступництва до акта магічної реалізації «політичного призначення» у новому контексті актуальної російсько-турецької війни [Хойнацкий, 1897, С. 363].

4) Тенденція до сакралізації царської влади проявилася в Успенському соборі Почаєва у дуже іконографічно-вивірених спосіб: «...езде, где только открывалась возможность» були намальовані образи святих угодників, імена яких носила царська родина (імператора Александра II, імператриці Марії Федорівни та ін.), патронів і поширювачів ідей «Святої Русі» (святі патрони митрополитів і архимандритів Почаївських) [Хойнацкий, 1897: с. 364].

5) В середині XIX ст. у верхніх бокових приділах Успенського собору було влаштовано дві додаткових церкви: в ім'я Св.Александра Невського (лівий приділ, освячений в 1861 р.) та святителя і чудотворця Миколая (правий приділ, освячений в 1844 р.), які були встановлені на згадку про відвідини монастиря імператорами Миколою I (1823 р.) та Александром II (1859 р.).

6) У 1855 р. на престолі встановили нову дарохранительницю – у вигляді моделі Ісаакіївського собору в Петербурзі, як нагадування духовенству та вірним про політичний центр імперії.

7) Після пожежі 1864 р. (внаслідок чого зник бароковий василіянський вівтар і частина живопису в наві) за особистого патронату імператора Александра II було встановлено новий т.зв. «царський іконостас», намальований у традиціях російського академічного живопису.

8) У 1880 р. в соборі поставлено розкішний срібний престол, як пам'ятку про «...исполнившееся 25-летие царствования императора Александра II» [Хойнацкий, 1897: с. 355].

9) Іншим символічним дарунком імператорської родини Почаєву (за царювання Александра III) стала коштовна лампада до чудотворної ікони Богородиці Почаївської, із промовистою інскрипцією: «*Пусть свет этой лампы будет символом священной связи императора с его подданными и пусть Почаевский монастырь остается оплотом православия на этих древнерусских землях*» [Хойнацкий, 1897: с. 356]. Таку ж лампаду у псевдовізантійському стилі імператор Александр III встановив біля могили свого патрона Св. Александра Невського у Александровсько-Невській лаврі в Санкт-Петербурзі [Хойнацкий, 1897: с. 357].

Наведені нами приклади дають можливість стверджувати, що в основі впроваджуваних, ніби-то мистецьких, змін лежала офіційна ідеологема «Святої Русі», а для формування нової імперської лояльності релігія була лише дієвим інструментом. В умовах підпорядкування нових територій навіть суто мистецький вираз української релігійної традиції та все, що було пов'язано з українським релігійним мистецтвом, сприймалося як загрозове і підлягало елімінації. На прикладі Почаєва добре видно, як у конкретних релігійно-мистецьких формах реа-

лізувався імперський концепт, як зміни в опорядженні храму мали формувати нову лояльність у підданих, і яким «тісним» був патронат царської родини над українською святинією у XIX ст. Наведені приклади також допомагають віднайти «коріння» багатьох тенденцій і проблем, пов'язаних із доктриною «руського мира» в Україні, в т.ч. у сучасних міжконфесійних стосунках

ЛІТЕРАТУРА

1. *Безансон, А.* Святая Русь. Київ : Кліо, 2017.
2. *Едвард Л.Кінан.* Російські історичні міфи. Київ, 2003 . Доступно з URL: <http://litopys.org.ua/keenan/keen03.htm> (перегляд 5 лютого 2016)
3. *Лепашин В.* Иконичный образ святости: пространственные, временные, религиозные и историософские категории «Святой Руси». Доступно з URL: www.pravoslavie.ru/jurnal/330.htm (перегляд 16 березня 2016)
4. *Перевезенцев, С.В.* Чудотворные иконы Пресвятой Богородицы. Доступно з URL: <http://bibliofond.ru/view> (перегляд 20 квітня 2015).
5. *Славянская энциклопедия: XVII век.* В 2-х т. Т. 1: А-М. / Авт-сост. В. В. Богуславский. Москва : Олма-Пресс, 2004. С. 301.
6. *Тарнавский А.* По поводу 50-летнего юбилея Почаевской Лавры. Киевская Старина, 1883, №12 с. 682.
7. *Толпсон, Е. М.* Трубадури імперії. Російська література й колоніалізм. Київ: Основи, 2000.
8. *Хойнацкий А.* Почаевская Успенская Лавра. Историческое описание. Труд профессора Нежинского Историко-филологического Института А.Ф.Хойнацкого, исправленный и дополненный Г.Я.Крыжановским. Почаев, 1897, с.141.
9. *Lang, Walter K.* 'Das heilige Russland: Geschichte, Folklore, Religion in der russischen Malerei des 19. Jahrhunderts, Reimer, 2003.
10. *Plokhly, S.* 'The Missing Skeleton: Understanding the Identities of Kuivan Rus', In: Laarse R., et al.eds. Religion, State, Society and Identity in Transition Ukraine (WPL 2015), pp.19-32.
11. *Plokhly, S.* 'The Missing Skeleton: Understanding the Identities of Kuivan Rus', In: Laarse R., et al.eds. Religion, State, Society and Identity in Transition Ukraine (WPL 2015), p.21.
12. *Putna, Martin C.* Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity, Praha: Vyšehrad, 2015.

13. *Tschizewskij, D.* Das heilige Russland: 10-17. Jahrhundert. Russische Geistesgeschichte I. 10. – 17. Jahrhundert. Hamburg, 1959.
14. *Tschizewskij, D.* Das heilige Russland: 10-17. Jahrhundert. Russische Geistesgeschichte I. 10. – 17. Jahrhundert. Hamburg, 1959, p.36-39.
15. *Wolff, L.* The Uniate Church and the Partitions of Poland: Religious Survival in an Age of Enlightened Absolutism Author(s): Source: Harvard Ukrainian Studies, Vol. 26, No. 1/4, Ukrainian Church History, 2002-2003, pp. 153-244.

Мар'яна Левицька. Елементи імперського концепту «Свята Русь» в релігійному мистецтві ХІХ ст. (на прикладі Почаївської Лаври)

Авторка показує, що релігія (православ'я) і Церква залишаються важливими інструментами в руках російських ідеологів і пропагандистів. Наприклад, сакральні об'єкти стають сучасним «маркуванням священного простору», який легітимізує експансивну політику Росії в очах її громадян і світу, саме політику «русского мира». Для осмислення цього «священного простору» важливим є поняття «Свята Русь», конструйоване впродовж російської імперської історії, а висвітлення зв'язків між релігією, політикою та мистецтвом розкриває один із механізмів поширення і впливу цієї доктрини, піднятої до сакралізованого рівня. У цій розвідці на прикладі оздоблення Успенського собору Почаєва, після примусового переведення монастиря від чину оо. Василян до Російської православної церкви, пропонується розглянути наскільки опорядження храму продовж ХІХ ст. було підпорядковане імперським ідеологемам.

Ключові слова: «русский мир», Свята Русь, імперські ідеологеми, священний простір

Марьяна Левицкая. Элементы имперского концепта «Святая Русь» в религиозном искусстве ХІХ в. (На примере Почаевской Лавры)

Авторка показывает, что религия (православие) и Церковь остаются важными инструментами в руках российских идеологов и пропагандистов. Например, сакральные объекты становятся современной «маркировкой священного пространства», которая легитимизирует экспансивную политику России в глазах ее граждан и мира, именно политику «русского мира». Для осмысления этого «священного пространства» важным является понятие «Святая Русь», конструируемая в течение российской имперской истории, а освещение связей между религией, политикой и искусством раскрывает один из механизмов распространения и влияния этой доктрины, поднятой до сакрализованного уровня. В этом исследовании на примере отделки Успенского собора

Почаева, после принудительного перевода монастыря от чина оо. Василиан к Русской православной церкви, предлагается рассмотреть несколько отделка храма течение XIX в. была подчинена имперским идеологемам.

Ключевые слова: «русский мир», Святая Русь, имперские идеологии, священное пространство

Maryana Levitska. Elements of the imperial concept of "Holy Russia" in the religious art of the XIX century. (on the example of Pochaiv Lavra)

The author shows that religion (Orthodoxy) and the church remain essential tools in the hands of Russian ideologues and propagandists. For example, sacred objects are becoming a modern "marking of sacred space", which legitimizes the comprehensive policy of Russia in the eyes of its citizens and the world, namely the policy of the "Russian world". The notion of "Holy Rus'" constructed throughout Russian imperial history is essential for understanding this "sacred space". Shedding light on the links between religion, politics, and art reveals one of the mechanisms of spreading and influencing this doctrine, raised to a sacred level. In this exploration on the example of the decoration of the Assumption Cathedral of Pochaev, after the forced transfer of the monastery from the Basilian order to the Russian Orthodox Church, it is proposed to consider how the decoration of the church during the nineteenth century was subject to imperial ideologues.

Keywords: "Russian world", Holy Rus', imperial ideologies, sacred space

ПОЛІТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОКТРИНИ «РУССКОГО МИРА»: ЧИ Є «РУССКИЙ МИР» ІДЕОЛОГІЄЮ?

В умовах ведення гібридної війни РФ проти України є дуже важливим розібратися чим є «Русский мир», аби мати спробу ефективно протистояти цьому. Держава не може ефективно протистояти тому, чого не знає, тому необхідно розібратися, чи є це ідеологією, чи лише доктриною.

Концептуальні положення того, що ми сьогодні називаємо «Русским миром», почали формуватися приблизно в 1500 році, саме в цей період Московія звільнилася від ординського іґа та Філотей сформував політично-теологічну концепцію «Москва – Третій Рим». Від цього часу ми можемо стверджувати формування месіанської місії в світогляді російського народу стосовно інших та відведення центральної ролі майбутній російській імперії в останній епосі історії людства, оскільки після «Третього Риму» настане Судний день, звідси й виправдання духовного радикалізму. Чим сильніше ставала Росія, котра трансформувалася від князівства до імперії, тим міцніше ставала світоглядна модель, а тому провідна роль російського народу над іншими ставала «очевидною». За час перебування території сучасної України у складі Російської імперії в свідомості людей дуже сильно вкоренилася думка щодо «вищості» російської культури, та в принципі всього російського, саме через це, після жовтневої революції, в новоутвореній державі зберігалася вищість росіян: управлінський склад, державна мова, національна валюта, культурне життя (зміна українських прізвищ на російські) тощо. Тому концепт «советского человека» є фікцією котрою радянський уряд прагнув перетворити всі інші народи СРСР на росіян за світоглядом.

Ми коротко прослідкували історичну тяглість основних концептів, що формували світоглядну модель російського народу, це було необхідно аби зрозуміти сьогоденню ситуацію. Зрозуміло, що світоглядна суть не змінювалася, відмінна була лише форма втілення, – сила в часи імперії та культурне

домінування за доби СРСР. Тому природно, що після розпаду в 1991 році, зі зміною зовнішніх умов змінилася і форма втілення. 90-ті для Росії були часом внутрішньої нестабільності та часом потенціальних змін – через впровадження демократії західного зразка, але народ РФ вирішив втратити свій шанс, щонайменше, вдруге, та залишився на старому шляху. Початок 2000-х характеризувався стабілізацією внутрішнього становища в усіх сферах, це дало змогу РФ активно займатися зовнішньою політикою та формувати нову форму втілення власної світоглядної моделі, множинність шляхів та невизначеність почали зникати. З цього моменту можемо констатувати початок формування російської геополітичної доктрини – «Русский мир».

Сьогодні ця доктрина ефективно може працювати у двох випадках, або якщо держава знаходиться в історично теплих відносинах з РФ (Сербія) або ж, якщо територія сучасної держави достатньо довгий час перебували у складі Росії, не менше як 100 років. По-перше, через це, а по-друге, через недовірливість російських геополітичних прийомів РФ поступово втрачає 3 зони свого впливу: європейську, середньоазійську та далекосхідну. Один з неповністю дієвих імперативів, як приклад, є поступова деструкція держави з середини і наступна спроба її знищення шляхом прямого або непрямого військового втручання з метою втягнення цієї держави в орбіту власного впливу. Проте зважаючи на характер народів котрі оточують РФ, активну протидію США та Китаю у деяких позиціях, та порівняно невеликі можливості можна зробити висновок, що ці практики не є надто дієвими. РФ породжує хаос, який не може довести до логічного кінця, а тому він починає консолідувати націю для протидії агресору та провокує зміну відношення до себе (Грузія, Україна).

Як висновок, остаточно розберемося чим все-таки є концепт «Русского мира», на основі усього сказаного. Згідно з Політологічним словником за редакцією М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка політичною доктриною є ідейно-політичне вчення, система політичних поглядів, керівний політичний принцип. Опіраючись на це визначення ми дійсно можемо визнати, що концепт «Русский мир» – це не більше аніж засіб реалізації своєї світоглядної концепції за кордоном, тобто геополітична доктрина РФ. А також це керівний принцип для сучасних російських

політиків, зокрема «защита русскоговорящего населения», «духовные скрепы» і таке інше.

Максим Нейман. Політичні підвалини доктрини «русского мира»: чи є «русский мир» ідеологією?

Автор стисло окреслює історичну тяглість основних концептів, що формували світоглядну модель російського народу, для розуміння того, як було сформовано сучасну російську геополітичну доктрину «русский мир». На основі цих розвідок дослідник стверджує, що концепт «русский мир» – це не більше аніж засіб реалізації своєї світоглядної концепції за кордоном, тобто геополітична доктрина РФ. А також це керівний принцип для сучасних російських політиків, зокрема «защита русскоговорящего населения», «духовные скрепы» і таке інше.

Ключові слова: «русский мир», ідеологія, геополітична доктрина, політика

Максим Нейман. Политические основы доктрины «русского мира»: является ли «русский мир» идеологией?

Автор кратко определяет историческую преемственность основных концептов, которые формировали мировоззренческую модель русского народа, для понимания того, как была сформирована современная российская геополитическая доктрина «русский мир». На основе этих исследований исследователь утверждает, что концепт «русский мир» — это не более чем средство реализации своей мировоззренческой концепции за рубежом, то есть геополитическая доктрина РФ. А также это руководящий принцип для современных российских политиков, в частности «защита русскоговорящего населения», «духовные скрепы» и так далее.

Ключевые слова: «русский мир», идеология, геополитическая доктрина, политика

Maxym Neiman. Political Foundations of the Doctrine of the "Russian World": Is the "Russian World" an Ideology?

The author briefly defines the historical continuity of the main concepts that formed the worldview model of the Russian people in order to understand how the modern Russian geopolitical doctrine "Russian world" was formed. Based on these studies, the researcher argues that the concept of the "Russian world" is nothing more than a means of implementing its ideological concept abroad, that is, the geopolitical doctrine of the Russian Federation. It is also a guiding principle for modern Russian politicians, particularly "protection of the Russian-speaking population", "spiritual bonds", and so on.

Keywords: "Russian world", ideology, geopolitical doctrine, politics

ІДЕОЛОГІЯ «РУССКОГО МИРА» ЯК СТРАТЕГІЯ АВТОРИТАРНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Російська культура з моменту її зародження та формування носила і носить авторитарний характер. Відокремлені від культури Київської Русі монгольським нашествям князівства, об'єднані згодом у Московську державу, поєднувала репресивна державна машина та православна доктрина «третього Риму». Остання ідеологічно компенсувала ідеосинкразійну ізоляцію Московії від Європи та надійно слугувала самодержавству, тобто необмеженій верховній владі азійського зразка. Самодержавство, на відміну від усіх європейських варіантів абсолютизму, не мало ані соціально-економічних, ані морально-релігійних, ані політико-правових обмежень. У Московському царстві, а згодом в Російській імперії не існувало самоврядних вільних міст з багатими торговими гільдіями, ні екстериторіальної та політично впливової Католицької церкви, ані правових інституцій (незалежні суди, університети), в яких вищезгадані суб'єкти протистояли тенденціям абсолютизації влади монарха [див. Новгородцев, 1914.]. З часів Івана Грозного і до часів розпаду СРСР верховна влада на теренах Росії була головним розпорядником власності, прав, привілеїв та надзвичайно обмежених свобод. Після інституційного оформлення імперії (незворотного характеру це набуло після прийняття «Табеля о рангах»), державна влада в Росії вибудувала стійку модель жорсткої вертикальної інтеграції суспільства, яка підтримувалася силовими корпораціями – армією та поліцією.

Однак у кризові чи активно-експансіоністські періоди силова інтеграція суспільства потребувала також ідейної легітимації, що активізувало релігійно забарвлені наративи «збирання земель руських» за часів воєн Петра I, «слов'янська єдність» в протистоянні Турції в XIX столітті. У радянські часи релігійна забарвленість ідейної легітимації експансіоністської політики зникла, поступившись комуністичній ідеології «пролетарського інтерна-

ціоналізму», який виправдовував поневолення Східної Європи та геополітичні змагання в Азії, Африці та Латинській Америці.

У пострадянській Росії дев'яностих років соціально-економічна трансформація відбувалась в руслі вестернізації: господарство переходило на ринкові засади, політична система орієнтувалась на демократичну конкуренцію, формувалось суспільство споживання. Однак *авторитарні традиції відносин влада-суспільство* не були остаточно переформатовані та подолані. Після «ельцинського» відносно ліберально-демократичного періоду розвитку держави та ліберального розвитку економіки, російські еліти стали на шлях спочатку ідейного, а згодом і військово-політичного протистояння із Заходом. Фактично це збігається із періодом перебування при владі В.Путіна, який зробив ставку на відбудову потужних силових корпорацій як основи російської держави. Саме їх посилення формувало запит на ренационалізацію великих економічних активів (насамперед у боротьбі з опозиційними Кремлю елітами), надмірне посилення виконавчої влади та безумовне підкорення їй всіх інших гілок, «інтеграційний» тиск на пострадянські республіки у форматі СНД.

Економічна слабкість, інституційна недорозвиненість та наявність російськомовного населення в більшості пострадянських республіках робила їх вразливими до військово-політичного та економічного тиску з боку РФ. Так Молдова та Грузія стали жертвами російської підтримки сепаратистських рухів, а Україна та Білорусь перебували в умовах економічної та культурної експансії Росії. Перехід Білорусії на шлях авторитарного формування політичної системи допоміг встановити цілковитий контроль «русского мира» над цією частиною колишньої імперії у всіх трьох сферах ідеологічного контролю метрополії – геополітичному, культурно-цивілізаційному та релігійному. Білорусь міцно прив'язали до військово-політичного партнерства, певного варіанту «спільного ринку», домінування російських медіа та російської церкви, що завершилось оформленням «союзного государства» РФ та Білорусії.

Натомість Україна намагалась утримувати незалежність, балансує між демократичним Заходом та авторитарною Росією, до моменту, коли її політичний розвиток не призвів до Револу-

ції гідності. Крах авторитарного режиму Януковича спричинив втрату політичних позицій та суспільного впливу усіх проросійських сил в Україні та викликав жорстку протидію авторитарної Росії. Анексія Криму, проведена без військових втрат і в рекордно короткий період викликала потужну ейфорію в російському суспільстві та сподівання на швидкий реванш в Україні. Проте Росія, як член Ради безпеки ООН, не могла відкрито здійснити військову агресію проти України, тому було задіяно тактику гібридної війни. Якщо «повернення» Криму обґрунтовували «незаконністю передачі» його Україні М.Хрущовим, то подальшу анексію вирішили оформити як «повернення Новоросії». Саме в цьому руслі гібридної агресії масова пропаганда Кремля почала розкручувати до того маргінальну ідею «русского мира» (маргінальну, оскільки значний відсоток населення РФ складає мусульманське населення, яке невпинно зростає й аж ніяк не схильне до «православно-слов'янського» культурного простору. До агресії проти України активно пропагувалась доктрина «Євразійської єдності» (див. твори О.Дугіна)). У *геополітичному* розрізі Україна (як Малоросія та Новоросія) оголошувалась «одвічною» частиною Русі, права на яку чомусь монополізувала її «монголізована» північна окраїна, що приросла азійськими територіями. *Культурно-цивілізаційний* запал цієї доктрини ґрунтується на ідеї «слов'янської цивілізації», яка проголошується останнім бастионом на шляху Заходу, якому приписуються аморальність в культурі, імперіалізм в міжнародних відносинах, релігійний занепад та інші феномени деградації. Нарешті, релігійний вектор гібридної війни розгорнувся як боротьба за церковний контроль Росії за православним життям України. На цьому фронті пропаганда «канонічності православної території» теж перекошено відтворює давню концепцію «третього Риму» як центру православного світу й акцентує на беззастережному підкоренню Києва, який прийняв християнство в часи, коли Москви ще не існувало.

Усі три інтенції «русского мира», керовані силовими корпораціями РФ, спрямовані на авторитарну консолідацію російського суспільства, на закріплення путінської моделі державного управління суспільством. В міжнародному аспекті ця ідеологія виражає імперські амбіції Кремля щодо контролю

«слов'янських» частин бувшого СРСР та Російської імперії, обґрунтовує «право» на втручання у їх внутрішні справи та легітимацію спроб їх поглинання шляхом гібридної війни. Боротьба із цією ідеологією наразі є однією із важливих сфер протистояння російській авторитарній культурі та гібридній агресії українськими інтелектуалами, діячами культури та церковної організації, української держави та всього суспільства. Оскільки від її перебігу залежить доля нашої незалежності та свободи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Новгородцев П.И.* Лекции по истории философии права: учения нового времени, XVI-XIX вв. Москва, 1914.
2. *Алейникова С. М.* «Русский мир»: геополитический подход. Весці БДПУ. Серья 2: Гісторыя. Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Культуралогія. Мінск: БГПУ імя М. Танка, 2017. № 1 (91). ISSN 1818-8583.
3. *Алейникова С. М.* «Русский мир» как культурно-цивилизационный концепт. Научные труды Республиканского института высшей школы. Минск: РИВШ, 2016. № 15. С. 19 – 26. ISSN 2077-4885.
4. *Алейникова С. М.* «Русский мир», «каноническая территория» и «Святая Русь». Религия и общество — 10: сборник научных статей / под общ. ред. В. В. Старостенко, О. В. Дьяченко. Могилёв: МогГУ им. А. А. Кулешова, 2016. С. 11—13.
5. *Бочкова Л. В.* Русский мир: концепция, смысл, пространство. Вестник Российского государственного аграрного заочного университета. Москва: Изд-во РГАЗУ, 2010. № 11 (16). С. 17 – 20.

Віталій Нечипоренко. Ідеологія «руського мира» як стратегія авторитарної консолідації суспільства

Автор аргументує, що російська культура з моменту її зародження та формування носила і носить авторитарний характер. Важливим моментом постає інституційне оформлення імперії, коли державна влада в Росії вибудувала стійку модель жорсткої вертикальної інтеграції суспільства, яка підтримувалася силовими корпораціями – армією та поліцією. Дослідник розкриває три сучасні інтенції «руського мира», керовані силовими корпораціями РФ, спрямовані на авторитарну консолідацію російського суспільства, на закріплення путінської моделі державного управління суспільством.

Ключові слова: «русский мир», ідеологія, імперія, авторитаризм, експансіоністська політика

Віталій Нечипоренко. Идеология «русского мира» как стратегия авторитарной консолидации общества

Автор аргументирует, что русская культура с момента ее зарождения и формирования носила и носит авторитарный характер. Важным моментом выступает институциональное оформление империи, когда государственная власть в России выстроила устойчивую модель жесткой вертикальной интеграции общества, поддерживалась силовыми корпорациями - армией и полицией. Исследователь раскрывает три современные интенции «русского мира», управляемые силовыми корпорациями РФ, направленные на авторитарную консолидацию российского общества, на закрепление путинской модели государственного управления обществом.

Ключевые слова: «русский мир», идеология, империя, авторитаризм, экспансионистская политика

Vitaliy Nechiporenko. The ideology of the "Russian world" as a strategy for the authoritarian consolidation of society

The author argues that Russian culture from the moment of its inception and formation was and is authoritarian. An important point is the institutionalization of the empire when the state power in Russia built a stable model of rigid vertical integration of society and was supported by power corporations - the army and the police. The researcher reveals three contemporary intentions of the "Russian world," controlled by the powerful corporations of the Russian Federation, aimed at authoritarian consolidation of Russian society, at consolidating Putin's model of state governance of society.

Keywords: "Russian world", ideology, empire, authoritarianism, expansionist policy

АНТАГОНІСТИЧНІ ОСНОВИ ЯК ЗАСІБ І МЕТОД ІНТЕГРАЦІЇ «РУССКОГО МИРА»

Криза ідентичності РФ, що загострилась після розпаду СРСР, поставила нове питання про те, як саме має позиціонувати себе держава з настільки різними суб'єктами федерацій в собі. Безумовно, гетерогенність суспільства у всіх площинах його існування вимагає від інтеграційного концепту ідеї, що виходить за межі семіотичних, темпоральних та хронологічних рамок. Особливі схеми компіляції смислових структур, які детермінуються напрямками географічного спрямування. Простота наповнення самого поняття «Русский мир» виконує інклюзивну функцію залучення. Кілька постулатів, що допомагають окреслити сам концепт, є мінімальними та загальними: самодержавство, народність, православна віра. Дані стовпи так званої «цивілізації» є найбільш придатними для інтеграції у східноєвропейському напрямку.

Відтак інтеграція може набувати різних форм та значень, не тільки як процеси, що відбуваються «тут і зараз», а як полювання за «руськими» людьми у різні історичні періоди та на різних континентах. Для пересічного громадянина концепт «Русского мира» виступає трансцендентальною ознакою нескінченності. Поява вічного і такого, що знаходиться над людиною у її власній картині світу, може одночасно вдовольняти як духовні, так і екзистенціальні потреби. Життя, відповідно, набуває орієнтирів, які задаються від вищої мети людини та визначають поле свого діяння. Сама можливість окреслення свого простору передбачає наявність і того, хто знаходиться за ним, тобто іншого. Відповідно система «свій – інший» у російському концепті перетворюється на дихотомію «свій – чужий». Себто для кожного прихильника ідеї «руськості» світ являє собою бінарну структуру антагоністичної взаємодії.

На сьогодні постмодерний концепт «Русского мира» увібрав в себе елементи з різних віх історії самої Росії. Винятком не став і принцип антагонізму. Його початки можна прослідкувати ще в

епоху ренесансу. Як зазначає український науковець С. Здіорук: «Уявлення про особливу всесвітньо-історичну місію Російської держави та базована на них ідеологія своїми коренями сягають XV– XVI ст., коли їх актуальність визначалася гострою конкуренцією російського православ'я з католицизмом і процесом консолідації, а також експансії Великого князівства Московського (згодом Російського царства й Російської імперії)». Виникнення таких ідей збігаються із зародженням у Речі Посполитій ідеї сарматизму, де польські інтелектуали позиціювали себе останнім бастионом християнства (католицького обряду) Європи. Пізніше ідея про оборонців віри була перейнята і козаками. Московське царство перероблює ідею сарматизму на сторону захисників православ'я як від мусульманського світу, так і від католицького.

Суть сучасної антагоністичної основи концепту полягає у протиставленні себе іншому, де ти як носій концепту оберігаєш не просто православну віру, а особливість духовної структури, яка керується етичними та естетичними нормами власного світу. Західний світ у ролі антагоніста завжди намагається зруйнувати основи так званої сили «русского человека». Правильність світобудови та світорозуміння закодовуються в архетипи духовної культури (фольклор, мистецтво та ін.).

Сприйняття продуктів духовного виробництва поміщає людину у смислове поле, яке окреслює площину та межі «русского мира». Наявність меж зумовлена саме антагоністичним елементом, також він може виконувати функції мобілізації чи індоктринації в залежності від поставленої цілі.

Сучасний антагонізм «русского мира» представлений непропорційною структурою. З однієї сторони ми можемо спостерігати ідеї ворога в образі Заходу, а з іншої сучасну змістову частину, де ідеї подані в сучасних образах, архаїчну, утверджуючу та езотеричну, що відповідає за вічність. Синергія цих трьох частин створює межу, яку кожен адепт концепту розуміє на когнітивному рівні та відчуває на емотивному.

За допомогою цієї структури можна досліджувати нові напрямки розгортання інтеграційних процесів Росії. Також вона дозволяє дослідити нові форми протистояння, оскільки будь-яка загроза зовні, що у своїй суті є релевантною до трьох елементів,

стає новим механізмом для консолідації суспільства у межах наявної парадигми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Україна та проект «русского мира»: аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. Київ: НІСД, 2014. 80с.

Ігор Пилипів. Антагоністичні основи як засіб і метод інтеграції «русского мира»

У роботі постулюється, що криза ідентичності РФ, що загострилась після розпаду СРСР, поставила нове питання про те, як саме має позиціювати себе держава з настільки різними суб'єктами федерацій в собі. Простота наповнення самого поняття «русский мир» виконує інклюзивну функцію залучення. Кілька постулатів, що допомагають окреслити сам концепт, є мінімальними та загальними: самодержавство, народність, православна віра. Для кожного стовпа актуальним є принцип антагонізму: для кожного прихильника ідеї «русскости» світ являє собою бінарну структуру антагоністичної взаємодії. Автор показує це на прикладі адаптації російською культурою ідеї сарматизму.

Ключові слова: «русский мир», антагоністичні основи, імперія, сарматизм, архетипи

Ігорь Пилипов. Антагонистические основания как средство и метод интеграции «русского мира»

В работе постулируется, что кризис идентичности РФ, обострившийся после распада СССР, поставил новый вопрос о том, как именно должно позиционировать себя государство со столь различными субъектами федераций в себе. Простота наполнения самого понятия «русский мир» выполняет инклюзивную функцию привлечения. Несколько постулатов, помогающих очертить сам концепт, являются минимальными и общими: самодержавие, народность, православная вера. Для каждого столба актуален принцип антагонизма: для каждого сторонника идеи «русскости» мир представляет собой бинарную структуру антагонистического взаимодействия. Автор показывает это на примере адаптации русской культурой идеи сарматизма.

Ключевые слова: антагонистические основы, империя, сарматизм, архетипы, империализм, экспансионистская политика

Igor Pylypiv. Antagonistic foundations as a means and method of integration of the "Russian world"

The paper postulates that the identity crisis of the Russian Federation, which worsened after the collapse of the USSR, raised a new question about how the state should position itself with such different subjects of federations within itself. The simplicity of filling the very concept of the "Russian world" performs an inclusive function of involvement. Several postulates that help to outline the concept itself are minimal and general: autocracy, nationality, Orthodox faith. The principle of antagonism is relevant for each pillar: for each supporter of the idea of "Russianness", the world is a binary structure of antagonistic interaction. The author shows this by the example of Russian culture's adaptation of the idea of Sarmatism.

Keywords: "Russian world", antagonistic foundations, empire, Sarmatism, archetypes

АНАЛОГ «РУССКОГО МИРА» В РАДЯНСЬКІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ

Зважаючи на сьогоднішню соціальну, політичну, та геополітичну ситуацію дедалі актуальнішим стає поняття «русского мира», яке зараз широко використовується у ЗМІ, в політичному дискурсі, але залишається малодослідженим у контексті інтелектуальної історії. Різні тлумачення цього поняття не дозволяють точно визначити момент його зародження та віднайти корені цього явища. Як теоретичну доктрину «русский мир» датують 2006-2007 роками, як ідеологічне поняття, що використовувалось в політичній боротьбі, час його існування датують не раніше 2010, відповідна культурно-історична та геополітична ідея начебто існувала в 1990-х – 2000-х роках, однак питання історичних витоків цього явища залишається відкритим. У цій роботі я спробую встановити кореляцію цього поняття з ідеєю «спільності» та виняткових ідейних зв'язків народів колишнього СРСР, яка побутувала в текстах радянських дослідників «історії філософії народів СРСР», які були видані в 60-х – 80-х роках ХХ ст. та стосувалися вказаної тематики.

До таких досліджень можна віднести праці, назви яких говорять самі за себе: Павелко О. «Декабристи і українські революційні демократи про єдність і дружбу народів» (1970); Семчишин В. «Ідеї дружби та інтернаціоналізму в творчості українських революційних демократів другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» (1971); Гнатенко П. «Критика буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії філософської і суспільно-політичної думки на Україні» (1976); Євдокименко В.Ю. «Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму» (1978); Горський В., Шевців В. «Класовий зміст націоналістичної фальсифікації історичних традицій давньоруської культури» (1982); «У истоков общности философских культур русского, украинского и болгарского народов» (1983) тощо.

Явище «спільності» роз'яснюється в роботі «Філософська думка на Україні: правда історії і націоналістичні вигадки» (1987),

яка лежить в основі даного розгляду. Аналогом «руського мира» тут виступає поняття «греко-слов'янська культура», яке вживається на позначення об'єднання народів, в основі якого лежить переконання у духовній спільності культур українського, російського, білоруського та інших народів колишнього СРСР, тобто мова йде про спільність на релігійній основі (народів візантійського християнства).

Це означає, що становлення християнства, а точніше православ'я на землях тих народів, які входили до складу СРСР, мало вирішальний вплив для подальшого розвитку. Православ'я стало постійною культурною константою народів «греко-слов'янської культури», які внаслідок цього мали «спільну» історію, культуру та корені. Витоки цієї спільності віднаходили в Київській Русі, оскільки християнство розглядається, як один з провідних чинників формування культури Київської Русі. Перехід від язичництва до християнства розглядався як один з етапів культурного розвитку. *«Ідеологічним аналогом цього перехідного періоду і, отже, соціальних змін прогресивного характеру був крах язичницького політеїзму та пов'язаних з ним міфологічних уявлень, прийняття християнства (988 р.) і сунутні йому системи соціально-ідеологічних цінностей. Історично це був великий крок вперед у розвитку суспільної самосвідомості»* [«У истоков общности...», 1983: с. 27]. У такому контексті в травні 1988 відбулося святкування 1000-ліття дня хрещення Русі: від ідеї лише молитовного святкування ця подія переросла до загальнодержавних масштабів, – від Москви й до Києва та інших міст.

Наголошення на ідеях спільності та приналежності до єдиного радянського народу підводило до ідей начебто національної рівності: *«Духовна культура Київської Русі вважається спільним джерелом культур «трьох братніх народів» – росіян, українців та білорусів»* [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 25]. Постає питання спільної мови, яка була б зручною для спілкування, безперечно такою мовою мала стати саме російська мова, однак при цьому зазначалося, що національні мови не заперечуються: *«Як відомо, цей процес аж ніяк не означає обмеження функцій національних мов, а тим більше поглинання їх російською мовою»* [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 21]. Однак саме тут відбувається перехід від ідеї інтернаціона-

лізму до національного панування одного народу, першості окремої нації та домінуванні однієї мови.

Причиною об'єднання народів у так звану слов'яно-грецьку культуру, на думку прихильників радянської ідеї братніх народів, була *«схожість суспільно-політичних обставин, необхідність боротьби проти спільних ворогів, що в свою чергу стимулювало консолідацію духовних сил східних і південних слов'ян та інших споріднених народів»* [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 49]. За основу береться ідея племінних союзів східних слов'ян, які займали території від Карпат до Волги та від Ільменя до Лагоди. На думку авторів, це були племена, які мали мовну, територіальну, економічну та політичну єдність. У розріз з таким баченням йде позиція М. Поповича. У роботі «Мировоззрение древних славян» Попович наголошує на відсутності повноцінної етнічної єдності народів, тобто про етнічну спільність «братніх народів» говорити не доводиться, така спільність може складатися у процесі формування відповідних націй: *«Історія складання народностей набагато менш ясна, ніж історія націй в епоху капіталізму, єдиного ринку, інтенсивних господарських і культурних контактів. Звичайно, ступінь етнічної єдності у середньовічних народностей була істотно меншою, ніж ступінь єдності національної»* [Попович, 1985: с. 34]. Науковець також згадує про неоднорідність сучасного населення України, акцентує увагу на неможливості точного визначення українських «коренів». Про населення території Західної України він каже так: *«За антропологічного вигляду сучасне населення українського Прикарпаття та Закарпаття явно відрізняється від слов'ян – воно менше зростом, грацильніше, темніше, обличчя більш вузькі й довгі. Ці риси слабшають до лінії міста Львів – верхів'я Дністра, де переважають риси Волинського типу. Однак сказати, чийми нащадками стали корінні жителі регіону Карпат – кельтів або фракійців, важко»* [Попович, 1985: с. 36].

Критикуючи позицію «націоналістів», радянські історики філософії наголошують: *«В греко-слов'янському типі культури першорядне місце займали проблеми людини, її суспільного і морального світу, історіософії»* [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 48]. Зокрема, відсутність філософії як окремої форми свідомості, розвивалася у творах теологічного характеру,

тракувалася, як божа мудрість: «...вона і сприймалась переважно не стільки як теоретична, а духовно-практична діяльність, спрямована на осягнення й реалізацію певного суспільного й морального ідеалу, що був пов'язаний в той час з настановами православного християнського віровчення.» [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 48].

З точки зору прихильників марксизму, братські об'єднання, що виникли на зламі XVI-XVII століть як національно-релігійні громадські організації, до складу яких входили міщани та шляхта, виступають уже позитивним явищем. Вони стають осередком розвитку освіти, книгодрукування, і виступають ворожими вже до духівництва, церковної верхівки, єпископства, унії. Чітко простежується подвійне ставлення до них з боку прихильників марксистської ідеології, адже ті самі братства активних прихильників православ'я, які здавалося б не могли мати нічого спільного з радянською ідеологією, стають на захист населення проти унії: «Унія від самого її проголошення і на протязі дальшої історії була засобом духовного поневолення українського і білоруського народів... Тому боротьба братств мала не лише народно-визвольний, а й антифеодальний характер» [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 73]. Однак згодом ми бачимо абсолютно офіційну марксистську позицію з повним запереченням істинності вчення будь-якої релігії, конфесії: «Звичайно, католицизм, православ'я, уніатство, як і всі інші вірування... є однаково хибними» [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 74]. Проте і тут відбувається певна підміна: православ'я розглядається як позитивний аспект захисту «братського» українського народу, як осередок візантійської або так званої греко-слов'янської культури в Україні, де братські організації захищали населення від ворожого західного впливу католицизму. Бо все, що вважалось «прогресивним», повинно було виступати за об'єднання російського, українського та білоруського народів: «Діячі Острозького науково-освітнього центру, братств, вченого гуртка друкарні Києво-Печерської лаври відстоювали в своїх творах ідеї єдності українського і російського народів, вели полеміку проти ідеологів унії й католицизму, розвінчуючи їх соціальну практику, критикуючи певні догмати й обряди... Однак у виконанні поставлених завдань ідеологам народно-визвольної війни українського і

білоруського народів бракувало сучасної їм філософської зброї» [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 78]. Такою зброєю у галузі філософії мали бути курси Києво-Могилянської академії XVI-XVIII ст., які мали схоластичний характер. Що навіть влаштовувало радянських дослідників, які вбачали в цьому відділенні філософії від теології, її розвиток як наукової дисципліни, розвиток культури ідей гуманізму: *«Професори академії поряд з розробкою традиційних для греко-слов'янського типу культури проблем звернулись до студій в галузі логіки, натурфілософії, метафізики. Вони поставили ці студії на службу запитам народно-визвольної боротьби і розвитку вітчизняної культури»* [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 79].

Єдиною нацією, яка мала спадкоємність і неперервність у правлінні як окрема держава вважалися росіяни, українці та білоруси лише входили до її складу з точки зору радянських філософів. Вплив російської культури на українську вважається цілком природним явищем. При цьому позитивна оцінка українськими дослідниками культури Заходу прирівнювалося радянською ідеологією до фашизму, нав'язування панування українців над росіянами. Росіяни ж позбавлялися «націоналістами» прав на «давньоруську» спадщину: *«Російський народ із усіх східнослов'янських народів в часи Прокоповича був єдиним, хто мав свою державу, в яку після 1654 р. входила значна частина українських, а почасти й білоруських земель. І коли Прокопович говорив про спадкоємність державної влади, починаючи від Київської Русі, то мав на увазі це єдине для всіх східних слов'ян державне утворення...»* [«Філософська думка на Україні...», 1987: с. 90]. Така позиція авторів чітко проявляє перехід від інтернаціональної ідеї рівності націй до панування однієї конкретно визначеної російської нації. Будь-які заперечення або альтернативні позиції трактуються як антиросійські або сепаратистські. Києво-Могилянська академія виявляється осередком впливу російської культури, діячі української культури, науки, філософи стають спільним надбанням України та Росії. Розвиток культури, соціальне становлення та розгортання матеріалістичних ідей в Україні на початку XIX ст. відбуваються під впливом трьох елементів: науки, російських мислителів та прогресивних

західних вчень. Будь-який прогрес в Україні подається, як результат взаємодії з Росією.

Отже, аналоги ідеї «русского мира» можна віднайти і в радянській добі нашої історії. Явище «слов'яно-грецької культури» є яскравим прикладом штучно створеної ідеї, в основі якої лежать спільна релігія, цінності, культура, духовний зв'язок, історична єдність. Окреслене явище не варто вважати єдиним і найпершим витокком ідеї «русского мира», натомість варто шукати корені у більш ранніх періодах історії. А отже ідея «слов'яно-грецької культури», яка була використана у період СРСР, потребує більш ґрунтовного подальшого вивчення з визначенням її коренів. Питання її витоків залишається відкритим, так само як і питання впливу її аналогів і корелятивів на кшталт «греко-слов'янської культури» на українську науку і культуру доби незалежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євдокименко В.Ю. Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму. 2-е вид, випр. та доп. Київ : Наукова думка, 1968. 293 с
2. Идейные связи прогрессивных мыслителей братских народов (XVII - XVIII вв.). Киев: Наукова Думка, 1978. 192 с. (АН УССР Ин-т. философии).
3. Попович М. В. Мировоззрение древних славян. Киев: Наукова Думка, 1985. 168 с. (АН СССР). (Научно-популярная литература).
4. Попович М. Українсько-татарські взаємини в ретроспективі та перспективі. У: Матеріали науково-практичної конференції. Пізнання один одного. Культури українського та кримськотатарського народів. Київ: за підтримки фонду "Відродження", 1999. (Інститут державності і демократії). С. 4-7.
5. У истоков общности философских культур русского, украинского и болгарского народов. Сборник научных трудов. Киев: Наукова Думка, 1983. 167 с. (АН УССР Ин-т. философии).
6. Філософська думка західної української діаспори ХХ століття: ідеї та постаті : монографія / С. Л. Йосипенко, Н. П. Поліщук, І. В. Валявко, О. С. Забужко; НАН України, Ін-т філософії. Київ : Наукова думка, 2018. 271 с. (Проект "Наукова книга").
7. Філософська думка на Україні: правда історії і націоналістичні вигадки / В. С. Горський, В. М. Нічик, В. Д. Литвинов та ін. Київ: Наукова Думка, 1987. 200 с. (АН УРСР Ин-т. философии).

Анна Пшенична. Аналог «русского мира» в радянській гуманітаристиці

Авторка намагається встановити кореляцію поняття «русский мир» з ідеєю «спільності» та виняткових ідейних зв'язків народів колишнього СРСР, яка побутувала в текстах радянських дослідників «історії філософії народів СРСР», які були видані в 60-х – 80-х роках ХХ ст. та стосувалися вказаної тематики. У роботі аргументується, що аналоги ідеї «русского мира» можна віднайти і в радянській добі нашої історії. Явище «слов'яно-грецької культури» є яскравим прикладом штучно створеної ідеї, в основі якої лежать спільна релігія, цінності, культура, духовний зв'язок, історична єдність. Окреслене явище не варто вважати єдиним і найпершим витоків ідеї «русского мира», натомість варто шукати корені у більш ранніх періодах історії. А отже ідея «слов'яно-грецької культури», яка була використана у період СРСР, потребує більш ґрунтовного подальшого вивчення з визначенням її коренів.

Ключові слова: «русский мир», спільність, слов'яно-грецька культура, радянська доба

Анна Пшеничная. Аналог «русского мира» в советской гуманитаристике

Авторка пытається установити кореляцію между понятієм «русский мир» и ідеєю «общности», исключительных ідейних связей народів бывшего СССР, которая бытовала в текстах советских исследователей «истории философии народов СССР», которые были изданы в 60-х - 80-х годах ХХ ст. и касались указанной тематики. В работе аргументируется, что аналоги идеи «русского мира» можно найти и в советской эпохе нашей истории. Явление «славяно-греческой культуры» является ярким примером искусственно созданной идеи, в основе которой лежат общие религия, ценности, культура, духовная связь, историческое единство. Очерченное явление не следует считать единственной и первой утечкой идеи «русского мира», а следует искать корни в более ранних периодах истории. А значит идея «славяно-греческой культуры», которая была использована в период СССР, нуждается в более основательном дальнейшем изучении с определением ее корней.

Ключевые слова: «Русский мир», общность, славяно-греческая культура, советская эпоха

Anna Pshenichna. An analogy of the "Russian world" in the Soviet humanities

The author tries to establish a correlation between the concept of "Russian world" and the idea of "commonality" and exceptional ideological ties

of the peoples of the former USSR, which existed in the texts of Soviet researchers of "History of Philosophy of the Peoples of the USSR" published in the 1960s-1980s and related to this topic. The paper argues that analogies of the idea of the "Russian world" can be found in the Soviet era of our history. The phenomenon of "Slavic-Greek culture" is a vivid example of an artificially created idea based on a common religion, values, culture, spiritual connection, and historical unity. This phenomenon should not be considered the only and first source of the "Russian world" but we should look for roots in earlier periods of history. Thus, the idea of "Slavic-Greek culture," used during the Soviet period, needs a more thorough further study to determine its roots.

Keywords: "Russian world", community, Slavic-Greek culture, Soviet era

«РУССКИЙ МИР»: МІЖ МІФОЛОГІЄЮ ТА ІДЕОЛОГІЄЮ

Концепт «Русский мир» є надзвичайно строкатим та дифузним явищем, яке охоплює цілу низку сфер та значень. Попри всю його строкатість сутнісною його основою є спроба оформити винятковість «русского етосу» у найширшому його значенні та протиставити його іншим етосам, визначивши їх такими, що є менш досконалими, такими, які сповідують хибні цінності (російський месіанізм). Варто зауважити, що цей концепт є гібридним, полісемантичним та надзвичайно розмитим, що дає змогу його теоретикам чи адептам підлаштовувати його до реалій інших країн, особливо це стосується слов'янських пострадянських країн та діаспори. У форматі даного заходу надзвичайно важко навіть окреслити широту та складність такого багатогранного феномена як «русский мир». Тож спробуємо розкрити одну з найбільш сутнісних, на нашу думку, його рис.

Однією з основних його особливостей є широке використання історичних міфів, створення нових та майстерна маніпуляція ними. Варто зазначити, що дана традиція є успадкованою Російською федерацією ще від Московського князівства і розвинута до досконалості. Політичний устрій та постійний вплив міфологізованої пропаганди створив своєрідний російський ментальний тип, орієнтований на цілу низку міфологізованих, героїзованих та сакралізованих сюжетів, які, попри те, що були вигаданими, є частиною російської історії та народної свідомості. Прикладом цього є ціла низка вигаданих або перекручених історичних подій або неіснуючих історичних особистостей, які є знаковими для світогляду російського обивателя. Для прикладу можна вказати: канонізованого РПЦ Олександра Невського, шапку Мономаха, Куликовську битву, події на броненосці «Потьомкін», подвиг панфіловців, Севастополь як місто слави російських моряків та багато ін. У релігійній сфері таких прикладів також дуже багато, одним з найвідоміших є концепція Філофея про «Москву як тре-

тій Рим». Найбільш загрозливими для України історичними міфами є міфи про «спільну купіль трьох народів» (Росії, України, Білорусі) та про Московське царство як основного спадкоємця спадщини Руси. Особливого значення та привабливості концепціям, які входять до доктрини «руського мира» надають певні психологічні прийоми. В першу чергу, це апеляція до блиску та могутності Російської імперії чи неймовірної потуги Радянського Союзу, що також значно перебільшено та міфологізовано. Сюди також потрібно віднести і створення пантеону героїв, святих та мучеників. Понад те, активне включення церкви та сакралізація таких міфів посилює ефект достовірності та «богоугодності», а зважаючи, що релігія працює з позараціональними сферами свідомості людини, таким чином досягається приголомшливий ефект.

Багатоповерхове нашарування таких міфів і закладає основу для створення концепцій «руського мира». Так, саме концепцій, оскільки доктрина «руського мира» передбачає цілу низку концепцій, які здійснюють агресивну інвазію у більшість сфер суспільного життя, як правило, суміжних із РФ країн або ж активно поширюються серед російської діаспори закордоном. Пагубність цього феномену полягає в тому, що такі міфологізовані та героїзовані інтерпретації історії добре вкорінюються у свідомості людей, а оскільки під владою Російської імперії, а згодом Радянського Союзу перебувала велика кількість народів та етносів, то вони продовжують жити в їхній свідомості й нині, особливо це стосується старшого покоління та тих регіонів, які перебувають в інформаційному полі РФ, де ці міфи продовжують вживлюватися у свідомість споживачів медіапродукту.

Отже, визначальну роль у поширенні «руського мира» відіграють медіа у всій їх багатоманітності – від федеральних телеканалів РФ та їх сателітів у цілій низці країн та каналів, створених для спеціальної трансляції закордон російської точки зору (Russia Today, Росія 24 та ін.), до церковних медіахолдингів та імперій, які буйно розквітли в РФ, та мають величезний пул медіа в Україні. Останнім часом з цією метою активно використовуються ціла низка новітніх можливостей мережі Інтернет: всеможливі соціальні мережі та Ютуб, які створили надзвичайно сприятливі умови для поширення будь-якої інформації, а зважа-

ючи на шалені кошти, які РФ виділяє на поширення потрібного їй контенту, то можемо тільки уявити масштаби охоплення та зомбування своїх громадян та громадян інших країн. Загальновідомими є так звані «фабрики ботів» та «тролів», які займаються поширенням та просуванням «потрібних» ідей та формуванням «правильних» думок. Не менше відомими в цьому контексті є професійні пропагандисти, які цілеспрямовано займаються пропагандою ідеологічно правильних думок та інтерпретацій фактів та історії взагалі. В цьому контексті мусимо висловити жаль з приводу вкрай недолугої та малоефективної української державної політики щодо стримання та протидії цим негативним впливам.

Понад те, ідеї, висловлені в концепціях «руського мира» стали елементами сучасної війни РФ проти України. Доказами цього твердження є активна розробка та випробування РФ цілої низки новітніх засобів ведення війни таких як «доктрина Герасімова», «теорія консієнтальної війни», які роблять акцент на гібридних способах ведення війни, особливого значення надаючи психологічному тиску, маніпуляціям, викривленню історичної правди, маніпуляціям зі свідомістю, тотальній дезінформації та інформаційному пресингу. Саме з цією метою і розроблялася сучасна доктрина «руського мира», яка має три основні способи оприявлення: геополітичний, культурний з претензіями на цивілізаційний та релігійний.

Залучення до просування та розвитку доктрини «руського мира» або ж для його насадження передових наукових знань у сфері психології, нейрофізіології, психіатрії, зокрема у сфері навіювання та маніпуляції людською свідомістю засвідчують його антигуманну та злочинну суть, розкриваючи реваншистські, імперські плани влади РФ.

Варто також зауважити, що доктрина «руського мира» – це спосіб обґрунтування та збереження РФ як унітарної держави для спільного існування цілої низки народів, які мають дуже мало спільного, а з іншого боку, – це спосіб легітимізувати втручання у справи інших держав. Підсумовуючи можна сказати, що доктрина «руського мира» є міфологізованою та сакралізованою ідеологією, яка має два спрямування: внутрішнє, де виконує роль цементуючого розчину для російського суспільства, та зовнішню, яка спрямована на досягнення інтересів РФ за її межами,

зокрема руйнування та розмивання ідентичності суміжних держав, з метою їх поступового поглинення.

Роман Самчук. «Русский мир»: між міфологією та ідеологією

Автор стверджує, що концепт «русский мир» є надзвичайно строка-тим та дифузним явищем, яке охоплює цілу низку сфер та значень. Попри всю його строка-тість сутнісною його основою є спроба оформити винятковість «русского етосу» у найширшому його значенні та протиставити його іншим етосам, визначивши їх такими, що є менш досконалими, такими, які сповідують хибні цінності (російський месіанізм). Аргументується, що однією з основних особливостей «русского мира» є широке використання історичних міфів, створення нових та майстерна маніпуляція ними. Дослідник експлікує цю доктрину як ідеологію, яка має два спрямування: внутрішнє, де виконує роль цементуючого розчину для російського суспільства, та зовнішню, яка спрямована на досягнення інтересів РФ за її межами, зокрема руйнування та розмивання ідентичності суміжних держав, з метою їх поступового поглинення.

Ключові слова: «русский мир», дифузність, міфологія, ідеологія

Роман Самчук. «Русский мир»: между мифологией и идеологией

Автор утверждает, что концепт «русский мир» является чрезвычайно пестрым и диффузным явлением, которое охватывает целый ряд сфер и значений. Несмотря на всю его пестроту, сущностной его основой является попытка оформить исключительность «русского этоса» в самом широком его смысле и противопоставить его другим этосам, определив их менее совершенными, такими, которые исповедуют ложные ценности (русский мессианизм). Аргументируется, что одной из основных особенностей «русского мира» является широкое использование исторических мифов, создание новых и мастерская манипуляция ими. Исследователь эксплицирует эту доктрину как идеологию, которая имеет два направления: внутреннее, где выполняет роль цементующего раствора для российского общества, и внешнюю, которая направлена на достижение интересов РФ за ее пределами, в частности разрушение и размывание идентичности сопредельных государств, с целью их постепенного поглощения.

Ключевые слова: «русский мир», диффузность, мифология, идеология

Roman Samchuk. "Russian world": between mythology and ideology

The author argues that the "Russian world" concept is an extraordinarily diverse and diffuse phenomenon covering several areas and meanings. Despite all its diversity, its essential basis is an attempt to formalize the exclusivity of the "Russian ethos" in its broadest sense and oppose it to another ethos, defining them as less perfect, those who profess false values (Russian messianism). It is argued that one of the main features of the "Russian world" is the widespread use of historical myths, the creation of new ones, and the masterful manipulation of them. The researcher explicates this doctrine as an ideology that has two directions: internal, where it acts as a cementing solution for Russian society, and external, which aims to achieve the interests of Russia outside it, in particular the destruction and erosion of the identity of neighboring states, with an aim of gradual absorption of neighbors.

Keywords: "Russian world", diffusion, mythology, ideology

ВІЧНЕ ТЕПЕРІШНЄ «РУССКОГО МИРА»: ПОЛІТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОКТРИНИ

«Семь слов о «русском мире».
Це що? Слова Христа на хресті?
[Волкова, 2016]

*«..Періодичні свята [...] відкривають нам децю більше: ба-
жання відмінити, скасувати минулий профанний час та розпо-
чати «час новий». Інакше кажучи, періодичні свята, що завер-
шують один проміжок часу і розпочинають інший, мають на
меті повне відродження та оновлення часу» [Элиаде, 2015.].*
Політичне свято виборів президента Росії 2020 специфічно оно-
вило час, продовживши намагання побудувати свою світ-
систему на противагу світовому порядку за Гельсінськими уго-
дами, або те, що у риторичі творців цієї ідеології називається
*«сучасною ерессю людинопоклонства» [Слово Святейшого Пат-
риарха Кирилла, 2016.].* Тому здійснюється активний наступ на
індивідуальні свободи самовираження, як то обмеження
можливості фарбувати волосся у більше ніж два кольори,
осуджується нетрадиційна орієнтація з характерною репре-
зентацією її представників. Усе це впроваджується задля
когнітивного звуження та створення ілюзії добробуту на
традиційних засадах.

Три начала космосу «русского мира»: російська мова,
історична пам'ять та православ'я, які склали мастерфрейм су-
часного російського «кінця ідеології», стали опорою легітим-
ності політичних рішень. Історична пам'ять є фундаментальним
чинником збереження уламків Російської імперії та СРСР, що
утворюють національну ідею «Православ'я. Самодержавство.
Народність». Заклик 2006 року «частіше вживати словосполу-
чення «русский мир» [Мы русский мир построим!] лише під-
тверджують фундаменталістську доктринальність світоглядного
проекту Росії. Фоліант анонімного походження на якому
спочиває уроборос – «Проект Росія» 2005 року – знищує

формальні прикриття про захист етнічних груп та визнання незалежності України. За ним, Україна знаходиться у складі Росії, де поєднано «найкращі якості монархії» із «найкращими якостями радянської системи».

Просування ідеї «братніх народів», що носить наднаціональний характер, а не діаспорну солідарність з росіянами, активно здійснюється державним фондом «Русский мир», не без участі церкви, звісно ж. Аплікативний потенціал очевидний – легітимаціяс амодержавства через «богообраність». «Ядром русского мира сьогодні є Росія, Україна, Білорусія» [Выступление Святейшего Патриарха Кирилла, 2009.]. Не дотримуючись принципу фалібілізму, державна політика просуває догматику «суперетносу», про яку писали улюблені автори В. Путіна – Л. Гумільов та В. Ільїн. У рамках цієї концепції, російська народність – центр тяжіння, що насправді протирічить церковному канону рівності усіх людей перед Богом.

Міграційні рухи на пострадянському просторі стають найпотужнішою зброєю, адже ці антрополопоки використовують задля підтримання наративу про «утиски нацменшин» на території суверенних держав, створюючи символічний простір задля проведення подальшої експансіоністської політики. Альтернативним джерелом живлення цього простору є політичні ритуали Росії. Таким є *святування* Дня Перемоги 9 травня, що трактується як перемога прокту на цивілізаційному зламі. Парадигма пам'яті та «Ніколизнову» з червоним маком мала б нагадувати про ціну перемоги та вшануванняз агіблх, а не можливість виставити на показ танки, артилерію та військовое бладнання. Відтворення останнього сценарію нагадує зйомку таймлапсу: «...акт повторення передбачає відміну профанного часу та перехід, «проекцію» людини у магічно-релігійний час, який не має нічого спільного з тривалістю у власному сенсі слова, представляючи «вічне теперішнє» міфу». А отже акціями на кшталт «Бессмертный полк» актуалізується і «понадісторичне». Так як пам'ять є пластичною за природою, саме повтор забезпечує необхідну усталеність дискурсу.

Отож «русский мир» є гібридною ідеологією, збудованій на імперських руїнах, міфологемах та кордонах 1914 року. Тим не менш, відповідь на цей продукт теоретичного рівня скаліченої

епістемології не має зводитися до модусу Шевченкового міфу українського світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. ресурс]. 2016. Режим доступу:<https://zbruc.eu/node/51719>(02.08.2020)
2. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. 2009. 3 ноября [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>(дата звернення: 02.08.2020)
3. МЫ РУССКИЙ МИР ПОСТРОИМ! [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.lgz.ru/archives/html_arch/lg492006/Polosy/1_1.htm(дата звернення: 02.08.2020)
4. Слово Святейшего Патриарха Кирилла в праздник Торжества Православия после Литургии в Храме Христа Спасителя [Електронний ресурс]. 2016. Режим доступу до ресурсу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4410951.html>.
5. *Элиаде М.* Трактат по истории религий / Пер. с фр. А.А. Васильева. Москва : Академический Проект, 2015. § 432

Дарія Сингаєвська. Вічне теперішнє «Русского мира»: політичні підвалини доктрини

Авторка постулює, що три начала космосу «русского мира» (російська мова, історична пам'ять та православ'я), які склали мастерфрейм сучасного російського «кінця ідеології», стали опорою легітимності політичних рішень. Історична пам'ять є фундаментальним чинником збереження уламків Російської імперії та СРСР, що утворюють національну ідею «Православ'я. Самодержавство. Народність». Експлікується, що у рамках цієї концепції, російська народність – центр тяжіння, що насправді протирічить церковному канону рівності усіх людей перед Богом. Таким чином «русский мир» є гібридною ідеологією, збудованій на імперських руїнах, міфологемах та кордонах 1914 року. Тим не менш, відповідь на цей продукт теоретичного рівня скаліченої епістемології не має зводитися до модусу Шевченкового міфу українського світу.

Ключові слова: «русский мир», мастерфрейм, гібридна ідеологія, національна ідея

Дарія Сингаєвська. Вечное настоящее «Русского мира»: политические устои доктрины

Авторка постулює, що три начала космоса «русского мира» (русский язык, историческая память и православие), которые составили мастерфрейм современного российского «конца идеологии», стали опорой легитимности политических решений. Историческая память является фундаментальным фактором сохранения обломков Российской империи и СССР, образующего национальную идею «Православие. Самодержавие. Народность». Эксплицируется, что в рамках этой концепции, русская народность - центр тяжести, что на самом деле противоречит церковному канону равенства всех людей перед Богом. Таким образом «русский мир» является гибридной идеологией, построенной на имперских руинах, мифологемах и границах 1914 года. Тем не менее, ответ на этот продукт теоретического уровня искаленной эпистемологии не имеет сводиться к модусу Шевченковского мифа украинского мира.

Ключевые слова: «русский мир», мастерфрейм, гибридная идеология, национальная идея

Daria Singaievska. The eternal present of the "Russian world": the political foundations of the doctrine

The author postulates that the three principles of the cosmos of the "Russian world" (Russian language, historical memory, and Orthodoxy), which formed the master frame of the modern Russian "end of ideology," became the basis for the legitimacy of political decisions. Historical memory is a fundamental factor in preserving the fragments of the Russian Empire and the USSR, which form the national idea of "Orthodoxy. Autocracy. Nation". It is explained that within the framework of this concept, the Russian nation is the center of gravity, which contradicts the church canon of equality of all people before God. Thus, the "Russian world" is a hybrid ideology built on the imperial ruins, mythologies, and borders of 1914. Nevertheless, the answer to this product of the theoretical level of crippled epistemology should not be reduced to the mode of Shevchenko's myth of the Ukrainian world.

Keywords: "Russian world", master frame, hybrid ideology, national idea

«ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СВІТ» ЯК АЛЬТЕРНАТИВА «РУССКОМУ МИРУ» В УКРАЇНІ...

Враховуючи, що «русский мир» впродовж останнього десятиріччя є доктриною (провідною ідеологемою) як у зовнішній, так і у внутрішній політиці панівного класу Російської Федерації, що спрямована, зокрема, на Україну, пропонуємо розробити комплексну Програму розвитку ідеї «Європейський світ України» у внутрішній та зовнішній політиці України. Треба припинити жити у «розтяжці» між Сходом і Заходом. Основними складовими (напрямами) такої Програми, на мій погляд, можуть бути:

1. Формування нарративу правдивої історичної пам'яті народу, в якій мають знайти місце перевірені наукою достовірні історичні факти державотворення за участі всіх націй, етносів і соціальних прошарків народу України, починаючи з часів Київської Русі. Ці факти повинні бути стисло і доступно прокоментовані істориками та соціологами для адекватного розуміння та усвідомлення будь-яким громадянином України. Шкільні та університетські підручники повинні подавати ці факти та коментарі до них з урахуванням поступового розвитку особистості від молодшого шкільного віку до університетської лави. Важливо також всіляко пропагувати та розвивати бажання людини достеменно та якомога більше знати історію власного Родоводу як мінімум за 4-5 поколінь. Таке знання з часом повинно ставати елементом загальної культури більшості громадян країни.

2. Необхідно мати точну діагностику сучасного національного та етнічного складу народу України, враховуючи історичну спадщину формування її державності, включаючи: а) знання мов: української – в першу чергу, російської, кримськотатарської, польської, угорської, румунської та інших, включаючи окремі найбільш поширені мовні діалекти; б) безумовного

усвідомлення та дотримання національних та етнічних/місцевих традицій і ритуалів у повсякденному побутовому житті людини; в) взаємозв'язок і взаємовплив мов, національних (етнічних) традицій та ритуалів у повсякденному житті людей у певних регіонах країни.

3. Постійний моніторинг стану свободи совісті та реалізації релігійних вірувань громадян України з метою всебічного і стабільного забезпечення взаємоповаги і взаємодопомоги у міжрелігійних відносинах. Роль і вплив Всеукраїнського об'єднання церков на життя суспільства повинні постійно зростати та бути пріоритетами державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини, свободи совісті, національної та етнічної самоідентифікації та самовираження.

4. Інформаційно-культурний простір країни потребує глибинного реформаторського переосмислення і перебудови з метою насичення його не лише інформаційною складовою, але й виховною – в контексті найширшого і достовірного ознайомлення всіх громадян з історичними та сучасними надбаннями та здобутками окремих територіальних, національних та етнічних спільнот людей. Цей напрямок потребує напрацювання різноманітних методів та інструментів його розвитку. Інформаційно-культурна політика держави та громадянського суспільства має бути побудована за територіальним та національно-етнічним квотним принципом, коли фінансова підтримка з державного бюджету відповідних заходів відповідала б на загаль відсотку співвідношення кількості представників окремих націй та етносів, які мешкають в Україні як в цілому, так і в її регіонах. Треба зменшити потоки інформації, що присвячені різним «негараздам» (злочинам і правопорушенням – в першу чергу) та політичним процесам у країні – до 15-20% в загальному обсязі інформаційного продукту, оскільки ситуація, коли інформаційний простір на 80-85% заповнений негативною інформацією – деморалізує суспільство в цілому й окремих громадян, знищує мотивацію до продукування позитивних ідей і вчинків.

5. Ідея «Європейського світу в Україні» повинна постійно та аргументовано, без закликів до будь-якого (психічного, адміністративного, фізичного) насилля, примусу та заборон, порів-

нюватись з ідеологією «русского мира» та його практикою як в Україні (в першу чергу), так і в РФ та за її межами.

Володимир Суценко. «Європейський світ» як альтернатива «Руському миру» в Україні...

Автор відстоює думку про те, що «русский мир» впродовж останнього десятиріччя є доктриною (провідною ідеологемою) як у зовнішній, так і у внутрішній політиці панівного класу Російської Федерації, що спрямована, зокрема, на Україну. З огляду на це, в роботі запропоновано розробити комплексну Програму розвитку ідеї «Європейський світ України» у внутрішній та зовнішній політиці України. Дослідник викладає основні складові (напрямки) такої Програми.

Ключові слова: «русский мир», «європейський світ», ідеологема, національна ідея

Владимир Суценко. «Европейский мир» как альтернатива «Руському миру» в Украине ...

Автор отстаивает мнение о том, что «русский мир» на протяжении последнего десятилетия является доктриной (ведущей идеологемой) как во внешней, так и во внутренней политике господствующего класса Российской Федерации, направленной, в частности, Украины. Учитывая это, в работе предложено разработать комплексную Программу развития идеи «Европейский мир Украины» во внутренней и внешней политике Украины. Исследователь излагает основные составляющие (направления) такой программы.

Ключевые слова: «русский мир», «европейский мир», идеологема, национальная идея

Volodymyr Sushchenko. "European world" as an alternative to "Russian World" in Ukraine...

The author defends the idea that the "Russian world" over the past decade has been a doctrine (leading ideology) in both the foreign and domestic policy of the Russian Federation's ruling class, particularly in Ukraine. Because of this, the paper proposes developing a comprehensive program to develop the idea of the "European world of Ukraine" in the domestic and foreign policy of Ukraine. The researcher sets out the main components (directions) of such a program.

Keywords: "Russian world", "European world", ideology, national idea

ПРОБЛЕМА ПОВЕРНЕННЯ ВТРАЧЕНИХ ДУХОВНИХ ОСНОВ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛЬНОСТІ ГАЛЕРЕЇ «ШМАТЬКО І СИНИ»

Як знайти ключ до наглухо зачиненої, замурованої та вже майже мертвої душі тих, кому «без різниці» в якій країні вони живуть, хто відчуває зневагу, а то й люту ненависть до України? – Це тільки одне з питань, які актуалізувала війна, – важких, болючих, які є поштовхом до переусвідомлення дійсності. Заглиблюватися в них варто не в політичній, а в морально-етичній площині, для чого й існують такі речі як Культура, Краса, Мистецтво, Духовність, Віра.

15 вересня цього року (2020-го) пішов з життя Микола Шматько, Король мармуру, творець Галереї мармурових скульптур «Шматько і сини». Та згадувати його спонукає мене не смерть, а дивовижна історія життя скульптора, його своєрідне світосприйняття, що відбиває складні проблеми, які відображаються напрочуд болісно на долях поколінь українців і які чудесним чином віддзеркалені в його творчості.

Він родом із Красногорівки Донецької області. Від початку 1990-х жив у селищі Красний Луч, де власноруч облаштував свою першу підземну галерею, потім жив у Луганську. Восени 2012-го року з наміром оселитися в Закарпатті він прибув до Мукачева, та через рік опинився у Переяславі Київської області, де розмістив Галерею у приміщенні складу загальноосвітньої школи №7; там мешкав з родиною вісім років. В Україні Шматько відомий як автор скульптур із політичним підтекстом. У той час унікальна авторська Галерея залишається поза увагою держави й суспільства і не здобула належного визнання попри високі оцінки закордонних експертів таланту майстра.

Понад сотня скульптур і картин, створених переважно на Донеччині, фіксує погляд автора на світ і втрачені національні особливості мислення жителів того краю, з якого походить скульптор, – він відшукав ці особливості в таємних лабіринтах

своєї психіки. Якби роботу над створенням Галереї вдалось завершити, ми стверджували б напевне, що Шматько здійснив колосальний культурно-психологічний проект.

Галерея ніколи не була розгорнута на повну потужність. До того ж відколи виявилось (на початку війни), що скульптор – прихильник «руського міра», він багато втратив в очах людей, а його творчість почала сприйматися як ворожа, що поставило Галерею поза українським моральним законом.

Галерея – цілісний простір. Не колекція коштовних речей, а єдина структура, суцільний текст, який прочитується – оживає, одухотворений почуттями й думками тих, хто споглядає картини і скульптури. Без цієї взаємодії Галерея мертва, позбавлена смислу, її як факту культури не існує. Галерея цінна як джерело смислу, який вона привносить в культурний простір. Коли той смисл осягається – твориться любителями мистецтва, народом, тоді вона – феноменальне мистецьке явище і національне надбання, а її автор – український скульптор.

Нова хвиля інтересу до Галереї, зумовлена раптовою смертю скульптора, вкотре підняла питання хто винен – «влада», держава чи Україна в його стражданнях. Це пустопорожня балаканина, вдаючись до якої обиватель зайвий раз показує свою безпорадність і бездіяльність.

Трагедія Миколи Шматька зумовлена не ганебною позицією щодо нього «влади» чи окремих службовців, які показали себе негідниками, хоч це не знімає з них відповідальності за скоєне. Його трагедія – від неспроможності застосувати свій творчий потенціал для блага України.

«Русській мір» завжди намагається підмінити собою Український Світ і діє як механізм, імплантований у свідомість людей, які були українцями, однак, щоб вижити, відступили від своєї істинної природи. Але «русській мір» діє також як прояв набагато більш архаїчних, генетично обумовлених механізмів. Нині мільйони громадян України мають проблеми з українською ментальністю, – це, як правило, потомки переселених на Донбас жителів російських губерній. Особливо інтенсивно переселення відбувалось після винищення Голодомором сіл на півдні та сході України в 1933-34 рр., що призвело до зміни етнічного складу

населення; це зафіксовано даними Всесоюзного перепису населення 1939 року.

Вони живуть в Україні, але ментально – особливостями свого світовідчуження, способом мислення, картиною світу – великою мірою відрізняються від етнічних українців. За умов стабільності їхні ментальні риси приховані, тоді як в екстремальній ситуації приховане проривається назовні через ослаблені моральні засади, що ми бачили у вигляді антитези Майдану – антимайдану з його агресією проти українців, всепоглинаючими інстинктами насилля й жорстокості та закликами до відокремлення від України. Все це бере початок не так із зовнішньої пропаганди, як, насамперед, з підсвідомого, яке такими обхідними шляхами примушує людину усвідомити себе, та за відсутності цінностей ще більше ламає і морально спустошує.

Від самого початку Галерея створювалась на загальнолюдських засадах і була покликана сприяти відновленню правдивого погляду на світ людей з деформованою психікою, які століттями перебувають під тотальним контролем маніпуляторів суспільною свідомістю. Автор Галереї відчув на собі весь жах відчуження і самовідторгнення й «озвучив» голоси тих, хто так і не віднайшов свій дім в Україні. Значення Галереї «Шматько і сини» важко переоцінити: вона ставить питання про трагедію людей (і спільнот), в яких немає власної ідентичності і культури, і повернення їх на Батьківщину – у стан внутрішньої гармонії, що приходить як усвідомлення набутих інтуїтивно знань як своїх втрачених духовних основ.

Докладно про Галерею в останній період життя М. Шматька, який він окреслив як «Українська блокада», я розповідаю в книжці «Галерея в блокаді».

Римма Товкайло. Проблема повернення втрачених духовних основ в контексті художньої реальності Галереї «Шматько і сини»

У даній роботі авторка відстоює думку, що «руській мір» завжди намагається підмінити собою Український Світ і діє як механізм, імплантований у свідомість людей, які були українцями, однак, щоб вижити, відступили від своєї істинної природи. Але «руській мір» діє також як прояв набагато більш архаїчних, генетично обумовлених механізмів. На прикладі Галерея «Шматько і сини» дослідниця показує

як мистецький простір, створений на загальнолюдських засадах, може сприяти відновленню правдивого погляду на світ людей з деформованою психікою, які століттями перебувають під тотальним контролем маніпуляторів суспільною свідомістю.

Ключові слова: «русский мир», маніпуляція, суспільна свідомість, мистецтво

Римма Товкайло. Проблема возвращения утраченных духовных основ в контексте художественной реальности Галереи «Шматько и сыновья»

В данной работе авторка отстаивает мнение, что «русский мир» всегда старается подменить собой Украинский Мир и действует как механизм, имплантированный в сознание людей, которые были украинском, однако, чтобы выжить, отступили от своей истинной природы. Но «русский мир» действует также как проявление гораздо более архаичных, генетически обусловленных механизмов. На примере Галерея «Шматько и сыновья» исследовательница показывает как художественное пространство, созданный на общечеловеческих принципах, может способствовать восстановлению правильного взгляда на мир людей с деформированной психикой, которые веками находятся под тотальным контролем манипуляторов общественным сознанием.

Ключевые слова: «русский мир», манипуляция, общественное сознание, искусство

Rimma Tovkailo. The problem of returning the lost spiritual foundations in the context of the artistic reality of the Gallery "Shmat'ko and Sons"

In this paper, the author argues that the "Russian World" is always trying to replace the Ukrainian World and acts as a mechanism implanted in the minds of Ukrainians, but to survive, they retreated from their true nature. However, "Russian World" also manifests much more archaic, genetically determined mechanisms. Using the Shmat'ko and Sons Gallery example, the researcher shows how an art space created on a universal basis can help restore a true view of the world of people with a twisted consciousness, who has been for centuries under total control of manipulators of the public.

Keywords: "Russian world", manipulation, public consciousness, art

«РУССКИЙ МІР» У ВІЗІЯХ ЙОГО ПРИХИЛЬНИКІВ ТА ОПОНЕНТІВ (КІЛЬКА РЕМАРОК ДО ТЕМИ)

Якщо в будь-якому науковому дискурсі над інше важать всебічність осмислення та глибина проникнення в сутність винесеного на розгляд питання, то, вочевидь, і заявлена тема нашої конференції мала б задовольняти цій обов'язковій потребі. Хоча з огляду на значущість винесеної на розгляд теми, що вже стала не тільки больовою точкою сучасного російсько-українського нарративу, але й перебрала на себе важко від'ємну роль доленосної, утриматися від надміру емоцій буде вкрай важко. Тому, перш ніж вдаватися до будь-яких оцінкових суджень, належало б подбати про з'ясування феномену «руського мира» та виходити з того, що пов'язана з ним проблематика в найрізноманітнішому спектрі її прочитання, позначена величезною палітрою уявлень, чималим числом інтерпретативних практик, а головне, – політико-ідеологічною злободенністю.

А це, крім іншого, означає, що взявшись за виконання задекларованого бажання – кожен дослідник мало не враз ризикує впасти у немилість однієї з опонуючих сторін. Скаже хто, услід за А. Окарою, «руський мір» є «инструментом борьбы с «воинствующим украинством и «безбожным белорусизмом» – знай, йому категорично заперечать: «не без политического обаяния» или же с трудно скрываемой претенциозностью: Отродясь. Ничуть не бывало! Русский мир – это оставленный нам на благо-распоряжение завет предков крепить общерусское единство, исторически сложившуюся общность людей...».

Прозвучить: «Проект «руський мир» – сучасний різновид імперської ідеологічної традиції Росії» [Україна та проект, 2014: с. 15]., з ним знову ж таки не погодяться, зауважуючи, що, мовляв, йдеться про ідентичність російського народу, про те, чим він, кажучи словами пана Дугіна, «чреват», тобто вагітний.

Заведе хто розмову про вигадані «скрепы, на которых, как известно, зиждится сие благолепие», і на оповідача чигає реальна небезпека потрапити в немилість, бо самим напрямом подібного думання він, на переконання речників «руського міра», поставить під сумнів благочестиві старання цілого сонму ревнителів «єдиного і неделімого Отечества» і при тому покличуться на слова зарахованого до лику святих Лаврентія Чернігівського «Россия, Украина, Белорусь – это и есть святая Русь» [Україна та проект, 2014: с. 13-14].

Ну а те, що «руський мір» улюблене дитя РПЦ, – знає кожен, і дбають про його повсюдне поширення у цій благочестивій релігійній організації з неабиякою ревністю. Принаймні, до російсько-української війни у 2014 році, початок якій поклала анексія Криму та розв'язання бойових дій на сході України, тут, на українських теренах невтомно подвизалися ті, хто удостоїться високих церковних нагород з рук самого предстоятеля РПЦ. Інтерпретаційна відмінність у цьому контексті хоча й важлива сама по собі, однак суті справи не міняє: якщо світські сфери повсякчас наголошують на мовно-культурній спорідненості російського, білоруського та українського народів, а заодно і на «спільній історичній пам'яті» про ту спільку доль, то за визначенням патріарха Кирила (Гундяєва), «В основе Русского мира лежит православная вера (курсив наш!), которую мы обрели в общей Киевской купелик рещения» [Выступление Святейшего Патриарха, 2015].

При цьому «благоустроители и попечители канонов», зовсім не переймаються, що учні старших класів не однієї з провінційних українських шкіл і то не раз, хоча і в різний спосіб, дозволяють собі мало не глузувати з базових пунктів новітньої російської доктрини. А гірше за все вважають за необхідне допитуватися, як це етнонім «руський» прильпе (читай, прилип!) до неруських, а український (в прадавні часи – руський) народ ввійшов з народом московським в таку близькість (читай, «соитие!»), що став одним, єдиним і неподільним цілим...

Щоправда, позицію РПЦ не можна уявляти безсторонньою. Якщо ж на священне надбання, «звонимое» «руським миром», все-таки хто наважується зазіхнути або ж піддати сумніву його історичну чи ж бо духовну підставовість, тому мати справу з ав-

торитетною духовною наставницею, яка вельми болісно реагує на подібні зазіхання і якщо вже хто свідомо спротивиться її науці, то реакція не забариться. Не виправиться, не покається – Анафема да будет! Приклад з патріархом Філаретом показовий і не потребує коментарів.

Зрозуміло, що виклик «русского мира» вже встиг стати не тільки пропагандистським жупелом РПЦ та їх однодумців у середовищі Української Православної Церкви, що перебуває в юрисдикційній єдності з Московським патріархатом, але й предметом всебічного осмислення учених різної фахової належності, конфесійних переконань та орієнтаційних стратегій. Палітра тих напрацювань, що нараховують сотні, коли не тисячі публікацій, справді важкоосяжна та в форматі тезового викладу аж ніяк не надається до викладу. Тому, вказуючи на строкатість того доробку, тільки зауважимо, що в своїй переважній більшості вони зводяться до підкреслення того, що, кажучи словами кандидата соціологічних наук, начальника відділу технологій кадрової роботи, НДІ теорії та практики державного управління Академії управління при Президентові Республіки Білорусь С. М. Алейнікова, що він їх виклав в анотації до статті «Руський мир: проблеми інтерпретації та управління»: «Руський мир» – це російська зовнішньополітична стратегія, декларативною метою якої є «збирання земель», тобто об'єднання на підставі загальних культурно-цивілізаційних цінностей Росії, України, Білорусі, а також інших пострадянських країн в єдине геополітичне утворення. До числа основних питань, що викликають дискусії в науковій літературі, офіційній політичній і конфесійній риторичі, відносяться:

- а) критерії ідентифікації та зарахування до «Руського миру»;
- б) його імперський (транснаціональний, надтериторіальний) характер;
- в) реальні та потенційні територіальні межі.

При цьому цитований дослідник зовсім не приховує, що цей культурно-цивілізаційний зміст «Руського миру» в поєднанні з очікуваною політичною формою його втілення гостро ставить проблему актуальності й доцільності цієї стратегії для країн колишнього СРСР, у тому числі України та Білорусі, а також адек-

ватності її основних положень соціокультурним і політичним реаліям пострадянського суспільства [Вісник, 2015].

Власне, виходячи з цієї констатуючої частини, учасники сьогоднішньої конференції, як видається, і мали потрудитися над проясненням тих смислів та зовнішньополітичних небезпек, які чигають на Україну, що стала ареною не завжди видимої, але без перебільшення запеклої та підступної боротьби за своє державне існування.

І насамкінець, маючи уявлення про ситуацію з церковної середини, дозволимо собі озвучити питання коректності сприйняття науково виважених та вивіренних тверджень, які апріорі сприймаються в церковному середовищі зі значними застереженнями або й взагалі не сприймаються. У цьому зв'язку дослідники мали б зважати й на народ Божий – богоревливих християн, зважати на людей особливого способу думання, а отже й поведінки та дій. про предмет особливої церковної опіки, яку б сторону орієнтаційних прямувань вони не представляли.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. 4'(78). 2015.
2. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. 2009. 3 ноября. [Електронний ресурс] URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>.
3. Україна та проєкт «Русского мира». Аналітична доповідь. Київ, 2014. С.15.

Віталій Шевченко. «Русській мір» у візіях його прихильників та опонентів

(кілька ремарок до теми)

Автор постулює необхідність з'ясування сутності феномену «руського мира» та важливість усвідомлення того, що пов'язана з ним проблематика в найрізноманітнішому спектрі її прочитання, позначена величезною палітрою уявлень, чималим числом інтерпретативних практик, а головне, – політико-ідеологічною злободенністю. Серед основних тем, які дослідник вважає найбільш дискутованими, наступні: критерії ідентифікації та зарахування до «Руського миру»; його імперський (транснаціональний, надтериторіальний) характер; реальні

та потенційні територіальні межі. Необхідності розгортання цих тем дослідниками у актуальному дискурсі і присвячено цю роботу.

Ключові слова: «русский мир», імперія, геополітика, «святая Русь»

Виталий Шевченко. «Русский мир» в видениях его сторонников и оппонентов

(Несколько ремарок к теме)

Автор постулює необхідність wyjaśnienia сутності феномена «русского мира» і важність осознания того, що зв'язана з ним проблематика в різноманітному спектрі її прочтения, обозначена огромной палитрой представлений, большим числом інтерпретативних практик, а главное - политико-идеологической злободневностью. Среди основных тем, которые исследователь считает наиболее дискутируемых, следующие: критерии идентификации и зачисления в «Русского мира»; его імперський (транснаціональний, надтериторіальний) характер; реальні і потенціальні територіальні границі. Необхідності розвертывания этих тем дослідниками в актуальному дискурсі і присвячено цю роботу.

Ключевые слова: «русский мир», імперія, геополітика, «святая Русь»

Vitaly Shevchenko. "Russian World" in the visions of his supporters and opponents (several remarks on the topic)

The author postulates the need to clarify the essence of the phenomenon of the "Russian world" and the importance of realizing that related issues in the broadest range of its reading, marked by a massive palette of ideas, a large number of interpretive practices and, most importantly, political and ideological topicality. Among the main topics that the researcher considers the most discussed are the following: criteria for identification and enrollment in the "Russian World"; its imperial (transnational, supra-territorial) character; actual and potential territorial boundaries. This paper is devoted to need to deploy these topics by researchers in the current discourse.

Keywords: "Russian world", empire, geopolitics, "holy Rus"

ПРО АВТОРІВ

Анатолій Ахутін – кандидат хімічних наук, перекладач, постійний автор часопису «Філософська думка»

Богдан Бевза – студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, факультет психології, спеціальність «Політична психологія»

Ірина Берлянд – філософіня, культурологиня, громадська діячка

Єлизавета Борисенко, аспірантка Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

Володимир Волковський – кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

Сергій Горбик – протоієрей, священник Чернівецько-Буковинської єпархії ПЦУ

Оксана Горкуша – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

Тетяна Деркач – релігійний публіцист та оглядач, Serkvarium

Анатолій Єрмоленко – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

Павло Жовніренко – кандидат технічних наук, ГО «Центр Стратегічних Досліджень»

Ксенія Зборовська – кандидат філософських наук, відповідальний секретар журналу «Філософська думка», науковий співробітник Президії НАН України

Сергій Йосипенко – доктор філософських наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу історії філософії України Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

Галина Ковadlo – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

Мар'яна Левицька – кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник відділу мистецтвознавства Інституту народознавства НАН України (Львів)

Максим Нейман – студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Віталій Нечипоренко – кандидат філософських наук, науковий співробітник відділу соціальної філософії Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, заступник головного редактора фахового наукового журналу «Філософська думка».

Ігор Пилипів – студент Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Анна Пшенична – аспірантка, провідний інженер Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

Роман Самчук – кандидат філософських наук, вчений секретар Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

Дарія Сингаєвська – студентка Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Володимир Сущенко – кандидат юридичних наук, доцент, Центр Разумкова

Віталій Шевченко – доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

ЗМІСТ

Передне слово	3
Вступне слово організаційного комітету конференції.....	6
<i>Володимир Волковський.</i> «Русский мир» як доктрина: методологічні філософські проблеми і виміри дослідження.....	9
<i>Анатолій Єрмоленко.</i> «Русский мір» – ідеологія російського імперіалізму	15
<i>Ксенія Зборовська.</i> Релігійні основи державності в контексті доктрини «русский мир».....	27
<i>Сергій Йосипенко.</i> «Русский мир» як ідеологія та культурний простір.....	34
<i>Галина Ковадло.</i> До питання про особливості сучасного європейського світу як альтернативи «русскому миру».....	37
<i>Анатолій Ахутін.</i> Дьяволектика «Русского мира».....	41
<i>Богдан Бевза.</i> «Український світ» чи «Русский мир»: виміри і можливість протистояння.....	46
<i>Ірина Берлянд.</i> «Рускій мір» – це війна.....	51
<i>Єлизавета Борисенко.</i> Російська пропаганда у російській телевізійній масовій культурі 2000-2010 рр.: окремі кейси.....	56
<i>Сергій Горбик.</i> Просування ідеології «русского мира» через... Українське Православ'я.....	63
<i>Оксана Горкуша.</i> Постколоніальний шлях з «Русского міра» в Український світ: мереживо ідентичностей на мапі світоглядних обріїв.....	70
<i>Тетяна Деркач.</i> «Русский мир»: доля матрешки	90
<i>Павло Жовніренко.</i> Феномен Орди.....	95

<i>Мар'яна Левицька</i> . Елементи імперського концепту «Святая Русь» в релігійному мистецтві ХІХ ст. (на прикладі Почаївської лаври)	102
<i>Максим Нейман</i> . Політичні підвалини доктрини «Русского мира»: чи є «Русский мир» ідеологією?.....	109
<i>Віталій Нечипоренко</i> . Ідеологія «русского мира» як стратегія авторитарної консолідації суспільства.....	112
<i>Ігор Пилипів</i> . Антагоністичні основи як засіб і метод інтеграції «Русского мира».....	117
<i>Анна Пишенична</i> . Аналог «русского мира» в радянській гуманітаристиці	121
<i>Роман Самчук</i> . «Русский мир»: між міфологією та ідеологією	129
<i>Дарія Сингаєвська</i> . Вічне теперішнє «Русского мира»: політичні підвалини доктрини	134
<i>Володимир Сущенко</i> . «Європейський світ» як альтернатива «Русському миру» в Україні	138
<i>Римма Товкайло</i> . Проблема повернення втрачених духовних основ в контексті художньої реальності Галереї «Шматько і сини»	141
<i>Віталій Шевченко</i> . «Русский мир» у візіях його прихильників та опонентів (кілька ремарок до теми).....	145
Про авторів.....	150

Наукове видання
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

ФІЛОСОФСЬКІ ДІАЛОГИ'2021

**“РУССКИЙ МИР” ЯК ДОКТРИНА:
ВИТОКИ, ЗАГРОЗИ, МЕТОДИ**

Художнє оформлення: *Г.І. Шалашенко*
Комп'ютерна верстка: *Н.Б. Пчельник*
Авторська редакція.

У збірнику публікуються статті та тези учасників наукової конференції, що проводив Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України в унікальному форматі блог-конференції на платформі Google Blogspot.

Підписано до друку 23 грудня 2020 р.
Формат 60x84 1/16 Друк.офс. Папір офс.
Ум.-друк.арк. 10.
Гарнітура Times. Наклад 100 прим.

*У збірнику публікуються статті та тези виступів
учасників наукової конференції, що проводив
Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України
в унікальному форматі блог-конференції
на платформі Google Blogpost.*

ФІЛОСОФСЬКІ ДІАЛОГИ

ВИПУСК 21-22
2021

